Πανεπιστήμιο Μακεδονίας (ΠΑ.ΜΑΚ)

Διατμηματικό Πρόγραμμα Μεταπτυχιακών Σπουδών (Δ.Π.Μ.Σ.)
Τομέας: «Διεθνείς Σχέσεις και Ασφάλεια»

Τίτλος εργασίας:

Η συμβολή του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου στην ανόρθωση της ελληνικής οικονομίας. Μία αποτίμηση των ελληνικών μνημονίων

Γεώργιος Κόκκοτας

Επιβλέπων καθηγητής:

Ιωάννης Τζιώνας

ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗ, ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ 2015

«Δηλώνω υπευθύνως ότι όλα τα στοιχεία σε αυτήν την εργασία τα απέκτησα, τα επεξεργάσθηκα και τα παρουσιάζω σύμφωνα με τους κανόνες και τις αρχές της ακαδημαϊκής δεοντολογίας, καθώς και τους νόμους που διέπουν την έρευνα και την πνευματική ιδιοκτησία. Δηλώνω επίσης υπευθύνως ότι, όπως απαιτείται από αυτούς τους κανόνες, αναφέρομαι και παραπέμπω στις πηγές όλων των στοιχείων που χρησιμοποιώ και τα οποία δεν συνιστούν πρωτότυπη δημιουργία μου».

Γεώργιος Κόκκοτας

ΠΕΡΙΛΗΨΗ

Το ευρώ εισήχθη το 2002 ως το ενιαίο νόμισμα της Ευρωπαϊκής Ένωσης, εδραιώνοντας το μεγαλύτερο εμπορικό μπλοκ στον κόσμο και δημιουργώντας ένα από τα ισχυρότερα νομίσματα στον κόσμο. Ωστόσο, η συσσώρευση των μαζικών και μη βιώσιμων ελλειμμάτων και το δημόσιο χρέος σε μια σειρά περιφερειακές οικονομίες σύντομα απείλησε τη βιωσιμότητα της ευρωζώνης, προκαλώντας μια κρίση χρέους. Η κρίση ανέδειξε την οικονομική αλληλεξάρτηση της ΕΕ, ενώ παράλληλα υπογράμμισε την έλλειψη πολιτικής ολοκλήρωσης που ήταν αναγκαία για να προβλεφθεί μια συντονισμένη δημοσιονομική και νομισματική ανταπόκριση. Ξεκινώντας το 2010, η ΕΕ και το ΔΝΤ άρχισαν να παρέχουν διασώσεις για τις οικονομίες που κλυδωνίζονται από κρίσεις. Αλλά οι απαιτήσεις των πλουσιότερων κρατών, ότι τα δάνεια θα πρέπει να εξαρτώνται από αυστηρά μέτρα λιτότητας συνέβαλαν στο να βαθύνει η απαισιοδοξία, η υποκίνηση λαϊκής αναταραχής και η ανατροπή κυβερνήσεων.

Η κίνηση προς μια κοινή αγορά αποκάλυψε σύντομα την ανάγκη για νομισματικό συντονισμό. Το 1992, η Συνθήκη του Μάαστριχτ δημιούργησε επισήμως την Ευρωπαϊκή Ένωση, και οδήγησε στην κυκλοφορία του νομίσματος ευρώ τον Ιανουάριο του 2002. Δεκαεννέα από τα είκοσι οκτώ κράτη μέλη της ΕΕ έγιναν μέλη της ζώνης του ευρώ, ενώ άλλα κράτη μέλη της ΕΕ, συμπεριλαμβανομένης της Βουλγαρίας, της Τσεχικής Δημοκρατίας, της Ουγγαρίας, της Πολωνίας και της Ρουμανίας, απαιτήθηκε από τη Συνθήκη τελικά να συμμετάσχουν και αυτά. Στη Δανία και το Ηνωμένο Βασίλειο έχουν χορηγηθεί απαλλαγές. Σύμφωνα με τα κριτήρια σύγκλισης του Μάαστριχτ, τα κράτη που συμμετάσχουν στο ευρώ θα πρέπει να έχουν τα οικονομικά τους σε «μία σειρά» και το 1997 το Σύμφωνο Σταθερότητας και Ανάπτυξης απαίτησε συνεχή φορολογική συμμόρφωση. Συγκεκριμένα, τα κράτη πρέπει να διασφαλίζουν πληθωρισμό κάτω από 1,5%, δημοσιονομικά ελλείμματα κάτω από το 3% του ΑΕΠ, και λόγο χρέους προς ΑΕΠ κάτω από το 60%. Για να πληρούν τα κριτήρια αυτά, πολλές χώρες αναγκάστηκαν να υιοθετήσουν αυστηρές δημοσιονομικές μεταρρυθμίσεις. Στην πράξη, ωστόσο, οι προδιαγραφές αυτές δεν εφαρμόζονταν με συνέπεια, ανοίγοντας το δρόμο για μελλοντικά προβλήματα. Όλα αυτά αποτελούν θέματα που θα αναλυθούν εκτενώς στα πλαίσια των κεφαλαίων που περιλαμβάνει η παρούσα εργασία.

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΕΡΙΛΗΨΗ **3**
ΠΙΝΑΚΑΣ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ **6**
ΕΙΣΑΓΩΓΗ **7**
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1^{ο} **10**
Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΥΡΩΖΩΝΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΕΥΡΩ **10**
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2^{ο} **18**
Η ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΟΥ ΜΑΑΣΤΡΙΧΤ ΚΑΙ Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΥΡΩΖΩΝΗ .. **18**
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3^{ο} **26**
ΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ **26**
3.1. ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΟΥ ΤΑΜΕΙΟΥ 26
3.2. ΔΑΝΕΙΑ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΟΥ ΤΑΜΕΙΟΥ 28
3.3. ΠΡΟΣΦΑΤΕΣ ΚΙΝΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΟΥ ΤΑΜΕΙΟΥ .. 30
3.4. ΚΡΑΤΗ – ΜΕΛΗ 32
3.5. ΕΚΤΑΚΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΠΡΟΣΒΑΣΗΣ – ΔΗΜΟΣΙΟ ΧΡΕΟΣ 33
3.6. ΔΙΕΘΝΕΣ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ ΚΑΙ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ 34
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4^{ο} **36**
Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΖΩΝΗ **36**
4.1. ΤΑ ΑΙΤΙΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ 36
4.2. ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΖΩΗ 40
4.3. ΤΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ 42
4.4. Η ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ 44
4.5. Η ΛΥΣΗ ΣΤΗΝ ΚΡΙΣΗ 47
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5^{ο} **50**
Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΤΑ ΤΑ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΕΤΗ . **50**
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6^{ο} **55**
Η ΑΓΟΡΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΖΩΝΗ ΕΝ ΚΑΙΡΩ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ . **55**
6.1. ΟΙ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ 55
6.2. Η ΕΡΓΑΣΙΑΚΗ ΑΝΑΣΦΑΛΕΙΑ 56
6.3. Ο ΧΡΟΝΟΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 56
6.4. Η ΕΡΓΑΣΙΑΚΗ ΑΥΤΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ Η ΑΥΞΗΣΗ ΤΟΥ ΡΥΘΜΟΥ ΕΡΓΑΣΙΑΣ 57
6.5. ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΥΗΜΕΡΙΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΥΓΕΙΑ ΤΩΝ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΩΝ .. 57
ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7^{ο} **59**
Η ΙΔΙΩΤΙΚΗ ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΕΝ ΚΑΙΡΩ ΚΡΙΣΗΣ **59**

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8ο 69

ΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΡΙΣΗ 69

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΕΠΙΛΟΓΟΣ 83

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 89

ΠΙΝΑΚΑΣ ΓΡΑΦΗΜΑΤΩΝ

Γράφημα 1. Διακύμανση της συναλλαγματικής αξίας του ευρώ έναντι αυτής του δολαρίου κατά την τελευταία τριετία. _____ *11*
Γράφημα 2. Το σύνολο του ενεργητικού των πιστωτικών ιδρυμάτων στην Ευρωζώνη (δεδομένα σε δισεκατομμύρια ευρώ) _____ *13*
Γράφημα 3. Ρυθμός ανεργίας σε διάφορες χώρες της Ευρωζώνης - Σταθερές τιμές 2007 _____ *14*
Γράφημα 4. Μέγεθος χρέους σε σχέση με την οικονομική απόδοση _____ *16*
Γράφημα 5. Ετήσια εξαγορά δημοσίου χρέους και δημόσιο χρέος που διακρατείται στο εξωτερικό, ποσοστά επί του ΑΕΠ _____ *16*
Γράφημα 6. Πληθωρισμός στις πρώτες χώρες της συνθήκης του Μάαστριχτ, Περίοδος 1970 – 2010 __ *20*
Γράφημα 7. Ο καθαρός δανεισμός ως προς το ΑΕΠ Κατά τη διάρκεια του Μάαστριχτ – Περίοδος 1990 - 2010 _____ *21*
Γράφημα 8. Χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ, Περίοδος 1990 – 2010 _____ *23*
Γράφημα 9. Μακροπρόθεσμος ρυθμός επιτοκίων, Περίοδος 1970-2000 _____ *24*
Γράφημα 10. Η πτωτική οικονομική ανάπτυξη ως αίτιο της κρίσης _____ *37*
Γράφημα 11. Βασικοί φορολογικοί συντελεστές στην Ελλάδα και την Ευρωζώνη _____ *38*
Γράφημα 12. Χώρες της Ευρωζώνης που εκτίθενται περισσότερο στο Ελληνικό χρέος _____ *39*
Γράφημα 13. Εισαγωγές και εξαγωγές στην Ευρωζώνη 1999 – 2014 _____ *40*
Γράφημα 14. Ετήσια αλλαγή στον ρυθμό παροχής θέσεων εργασίας στην Ευρωζώνη _____ *41*
Γράφημα 15. Επενδύσεις στον ιδιωτικό τομέα σε διάφορες χώρες της Ευρωζώνης _____ *42*
Γράφημα 16. Καθαρή απόδοση κεφαλαίου στην Ευρωζώνη (ποσοστό %) _____ *43*
Γράφημα 17. Η τροποποίηση του δείκτη Euribor *ανά έτος* _____ *44*
Γράφημα 18. Η τροποποίηση του δείκτη Libor ανά έτος _____ *45*
Γράφημα 19. Το πρωτογενές έλλειμμα στην Ευρωζώνη _____ *47*
Γράφημα 20. Κυβερνητικό Έλλειμμα ως ποσοστό επί του ΑΕΠ _____ *48*
Γράφημα 21. Πρωτογενές πλεόνασμα στην Ευρωζώνη σε σύγκριση με διάφορες χώρες _____ *49*
Γράφημα 22. Αβεβαιότητα από την οικονομική πολιτική στην Ευρώπη _____ *55*
Γράφημα 23. Κατά κεφαλήν ιδιωτική κατανάλωση στην Ελλάδα ως προς το αντίστοιχο μέγεθος των χωρών της ΕΕ – 15 (%) _____ *64*
Γράφημα 24. Ισοζύγια εξωτερικού τομέα _____ *67*
Γράφημα 25. Η συρρίκνωση της αγοράς εργασίας στην Ελλάδα στους διάφορους τομείς _____ *73*
Γράφημα 26. Πραγματικό ΑΕΠ κατά κεφαλήν, ρυθμός ανάπτυξης (Αλλαγή % σε σχέση με τον προηγούμενο χρόνο, Πηγή: Eurostat _____ *74*
Γράφημα 27. Ρυθμός Ανεργίας, Μέσος Όρος Τετραμήνου, Σε σχέση με το φύλο και την ηλικιακή ομάδα, Πηγή: Eurostat _____ *76*

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η Ευρωκρίση ή αλλιώς κρίσης της Ευρωζώνης, αποτελεί μια μορφή συνεχιζόμενου προβλήματος, οικονομικής κατά βάσης φύσεως, που επηρεάζει τις χώρες-μέλη από το 2009 και μετά, αφού τότε ήταν που μια ομάδα δέκα τραπεζών από την Ανατολική και Κεντρική Ευρώπη, ζήτησαν το περίφημο πακέτο διάσωσης. Το 2009 υπήρχε πρόβλεψη πτώσης 1,8% της οικονομικής απόδοσης όλης της Ευρωπαϊκής Ένωσης από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή, εξαιτίας της ύφεσης.

Η συνεχιζόμενη ύφεση και κρίση, έκανε δύσκολο ή αδύνατο το έργο των χωρών της Ευρωζώνης να αναχρηματοδοτήσουν ή να εξοφλήσουν το υπέρογκο δημόσιο χρέος τους, με αποτέλεσμα να ζητούν την βοήθεια τρίτων όπως το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο και η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα. Οι τράπεζες βρίσκονταν σε άσχημη κατάσταση αφού παρουσίαζαν υποκεφαλαιοποίηση και αντιμετώπιζαν σοβαρότατα προβλήματα χρέους και ρευστότητας. Επίσης η οικονομική μεγέθυνση παρουσίαζε αργή ανάπτυξη ενώ ήταν άνισα κατανεμημένη ανάμεσα στις χώρες-μέλη στο σύνολο της Ευρωζώνης[1].

Οι κυβερνήσεις εκείνων των κρατών που επηρεάστηκαν περισσότερο εξαιτίας της κρίσης συμμορφώθηκαν με τις εντολές μιας επιτροπής που ήταν γνωστή ως «Τρόϊκα», που είχε σχηματιστεί από τρεις οργανισμούς, το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα.

Όλα τα παραπάνω όμως δεν έγιναν ξαφνικά και η κρίση φαίνεται πως είχε ξεκινήσει αρκετά πριν το 2009. Το 1992, τα μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης υπέγραφαν την συνθήκη του Μάαστριχτ, που είχε ως σκοπό να αναγκάσει τις χώρες να αναλάβουν την υποχρέωση του περιορισμού του δημοσιονομικού τους ελλείμματος και του χρέους τους. Επειδή όμως κάποιες χώρες στις αρχές του 2000 απέτυχαν να παραμείνουν στα όρια των κριτηρίων της συνθήκης του Μάαστριχτ, στράφηκαν στην τιτλοποίηση των μελλοντικών κυβερνητικών τους εσόδων με σκοπό να μειώσουν τα χρέη και τα ελλείμματά τους[2].

[1] Giavazzi, F., 2010, "Why the Current Account Matters in a Monetary Union: Lessons from the Financial Crisis in the Euro Area", Εκδόσεις Centre for Economic Policy Research.
[2] Kuhn, T., Stockel, F., 2014, "When European Integration Becomes Costly: The Euro Crisis and Public

Έτσι τα κράτη μπορούσαν να αποκρύψουν το πραγματικό ύψος του χρέους και του ελλείμματος, με κάποιες τεχνικές που περιλάμβαναν συναλλαγές εκτός ισολογισμού, χρήση σύνθετων κατασκευών παραγώγων χρέους και συναλλάγματος και ασυνεπή λογιστική.

Μέχρι το τέλος του 2009, είχαν δημιουργηθεί μεταξύ των επενδυτών τεράστιοι φόβοι σχετικά με την πτώχευση, λόγω του ολοένα αυξανόμενου ύψους του δημοσίου και ιδιωτικού χρέους σε όλο τον πλανήτη, που συνδιαζόταν με ένα κύμα υποβάθμισης του δημόσιου χρέους κάποιων Ευρωπαϊκών κρατών από τους διεθνής οίκους αξιολόγησης. Ως αποτέλεσμα της διάσωσης των τραπεζών και των κυβερνήσεων απέναντι στις οικονομίες που παρουσίασαν επιβράδυνση μετά το σπάσιμο της φούσκας των ακινήτων, το ιδιωτικό χρέος που είχε προκύψει μεταφέρθηκε στο ήδη επιβαρυμένο δημόσιο χρέος[3].

Στην Ελλάδα συγκεκριμένα, εν μέρη λόγω της ύφεσης αλλά και λόγω των δεσμεύσεων περί υψηλών συντάξεων και μισθών στο δημόσιο τομέα, το δημόσιο χρέος διογκώθηκε με το δανεισμό. Η ίδια η δομή της Ευρωζώνης ως νομισματική ένωση, και χωρίς να υπάρχουν διαφορετικά φορολογικά και συνταξιοδοτικά συστήματα, χωρίς δηλαδή να υπάρχει δημοσιονομική ένωση, περιόρισε την ικανότητα των Ευρωπαίων ηγετών να αντιδράσουν δυναμικά και συνεισέφερε στην περεταίρω κλιμάκωση της κρίσης.

Οι ανησυχίες ενισχύονται σχετικά με το θέμα φερεγγυότητας των τραπεζικών συστημάτων και των κρατών αφού οι Ευρωπαϊκές τράπεζες κατέχουν υπό την ιδιοκτησία τους ένα σημαντικό τμήμα του δημόσιου χρέους, με τις ανησυχίες να εντείνονται στις αρχές του 2010, και να οδηγούν τα κράτη-μέλη στην εφαρμογή μέτρων χρηματικής υποστήριξης και οικονομικής λιτότητας, όπως ο Ευρωπαϊκός Μηχανισμός Σταθερότητας (ESM) και το Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας (EFSF)[4].

Στην αντιμετώπιση της κρίσης εκτός από την εφαρμογή προγραμμάτων διάσωσης και πολιτικών μέτρων, η ίδια η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα, έχει λάβει μέτρα παρέχοντας φτηνά δάνεια ύψους πάνω από 1 τρις ευρώ, για να διατηρηθεί η ροή του

[3] De Grauwe, P., Ji, Y., 2013, "Self-fulfi lling Crises in the Eurozone: An Empirical Test." Journal of International Money and Finance, Vol. 34, pp. 15–36. Volume 24, No. 1 - 2015 PRAGUE ECONOMIC PAPERS 103

[4] Περιοδικό Ουτοπία, 2011, Αφιέρωμα Ευρώπη – Ευρώπη, Τεύχος 96, Σεπτέμβριος – Οκτώβριος 2011

χρήματος ανάμεσα στις τράπεζες της Ευρώπης και μειώνοντας ταυτόχρονα τα επιτόκια.

Η ΕΚΤ στις 6 Σεπτεμβρίου του 2012, προέβη στην καθησύχαση των χρηματαγορών με ανακοίνωση που αφορούσε την δωρεάν και άνευ ορίων υποστήριξη προς όλες τις χώρες της Ευρωζώνης που συμμετέχουν σε προληπτικό ή κάποιο πρόγραμμα διάσωσης. Η κρίση τείνει να επηρεάσει περισσότερο τις χώρες που παρουσίαζαν σημαντικά δημοσιονομικά κενά, όπως η Ελλάδα και η Ισπανία, με την ανεργία να φτάνει το 27% του πληθυσμού, ενώ συνέβαλλε στην αλλαγή της κατανομής πολιτικής ισχύος σε χώρες όπως η Ελλάδα, η Ισπανία, η Ιταλία, η Ιρλανδία, η Πορτογαλία, η Ολλανδία, η Σλοβακία και η Σλοβενία[5].

Η Ευρωζώνη θα λέγαμε πως αντιμετωπίζει σοβαρές δυσκολίες στο να ξεπεράσει την οικονομική κυρίως κρίση. Οι αγορές παραμένουν νευρικές, ενώ το δημοσιονομικό έλλειμμα, το δημόσιο χρέος, η ανεργία, η μείωση της απασχόλησης των νέων και η αύξηση του ΑΕΠ, αποτελούν θέματα που συνοψίζουν τις συνέπειες τις κρίσεις από το 2007 έως και τις μέρες μας.

[5] Λαπαβίτσας, Κ., 2011, “Debrocracy”, Εκδόσεις Λιβάνη

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 1ο

Η ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΤΗΣ ΕΥΡΩΖΩΝΗΣ ΚΑΙ ΤΟ ΕΥΡΩ

Η κρίση της Ευρωζώνης αποτελεί συνέχιση μιας παγκόσμιας αναταραχής που ξεκίνησε ουσιαστικά το 2007, από την Αμερικανική «φούσκα» στην αγορά των ακινήτων, που οδήγησε στην παγκόσμια τραπεζική κρίση, μετατράπηκε σε παγκόσμια ύφεση και κατέληξε στην κρίση του δημοσίου χρέους. Η βασική αδυναμία των Ευρωπαϊκών τραπεζών είναι το συσσωρευμένο δημόσιο και ιδιωτικό χρέος κατά την περίοδο της έντονης χρηματιστικοποίησης από το 2000 και μετά[6].

Στο πλαίσιο της χρηματιστικοποίησης δημιουργήθηκε το Ευρώ, που αποτελεί μορφή διεθνούς αποθεματικού νομίσματος, δημιουργημένο από μια ομάδα Ευρωπαϊκών κρατών με σκοπό την εξασφάλιση των πλεονεκτημάτων των Ευρωπαϊκών τραπεζών και των μεγάλων επιχειρήσεων. Ο απώτερος σκοπός όμως ήταν το Ευρώ να μπορέσει να ανταγωνιστεί το δολάριο, κάτι που δεν θα μπορούσε να συμβεί εάν δεν υπήρχε ένα αντίστοιχο ισχυρό ενιαίο κράτος. Έτσι αποκαλύπτεται και η βασική θεμελιώδης αδυναμία του Ευρώ: Στηρίζεται σε μια συμμαχία ανόμοιων κρατών, χωρίς συνοχή, που αντιπροσωπεύουν οικονομίες με διαφορετικές ανάγκες και αποκλίνουσες ανταγωνιστικότητες.

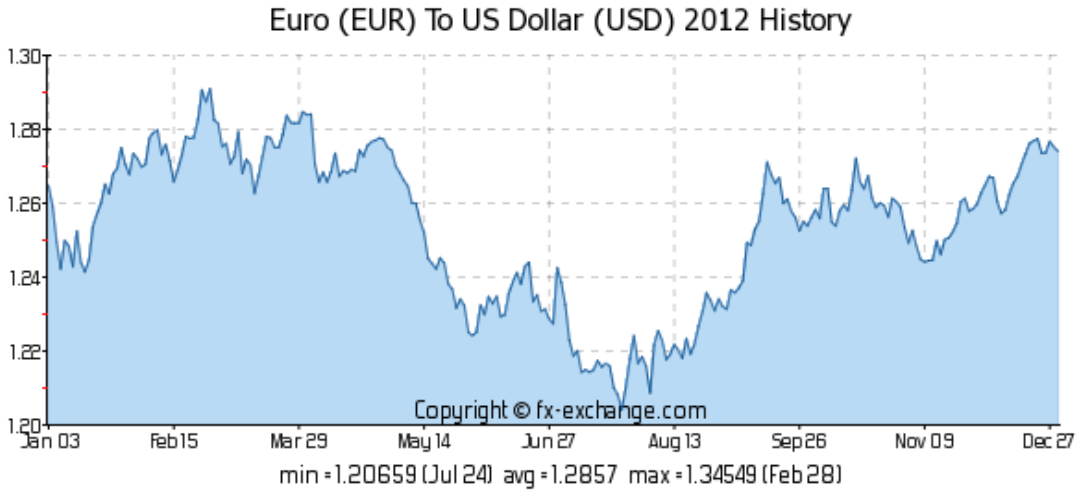

[6] Ostry, J., 2010, "Capital inflows: The Role of Controls", IMF Staff Position Note, Διαθέσιμο από: 19 Φεβρουαρίου 2010

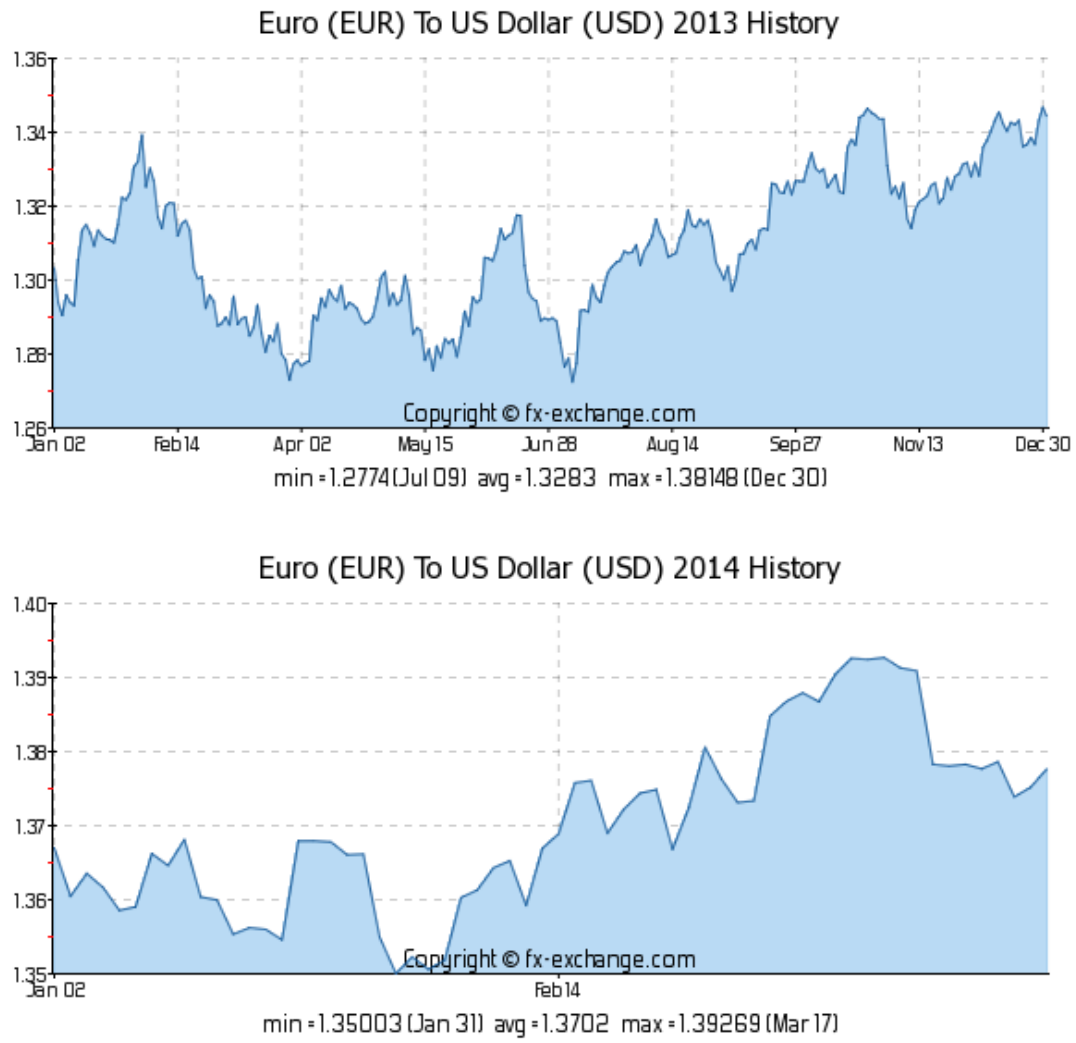

Πηγή: Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα

Γράφημα 1. Διακύμανση της συναλλαγματικής αξίας του ευρώ έναντι αυτής του δολαρίου κατά την τελευταία τριετία.

Το Ευρώ κατά τη διάρκεια της παγκόσμιας κρίσης που ξεκίνησε το 2007, αποτελούσε διαμεσολαβητή στην Ευρώπη. Η ΟΝΕ, προχώρησε στο διαχωρισμό περιφέρειας και κέντρου και εισήγαγε ανάμεσά τους σχέσεις διακρίσεων και ιεραρχίας. Αποτέλεσμα ήταν τη δεκαετία του 2000, η περιφέρεια να χάνει τα επίπεδα ανταγωνιστικότητάς της και να αυξάνονται τα ελλείμματα στο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών στις ανταλλαγές με το κέντρο, αλλά και να συσσωρεύονται σημαντικές οφειλές προς τα

χρηματοπιστωτικά ιδρύματα του κέντρου. Έτσι η Γερμανία αναδείχτηκε ως η μεγαλύτερη οικονομική δύναμη της Ευρώπης[7].

Υπάρχει βέβαια έντονος νεοφιλελευθερισμός στις πολιτικές της Ευρωζώνης σχετικά με την αντιμετώπιση της κρίσης. Παρατηρείται αύξηση των έμμεσων φόρων, περικοπή των δημοσίων δαπανών, μείωση των μισθών, ιδιωτικοποίηση της δημόσιας περιουσίας και έντονη απελευθέρωση των αγορών. Ταυτόχρονα, παρατηρούνται θεσμικές αλλαγές εντός της ΟΝΕ, του Ευρωπαϊκού ταμείου Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας και της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας ώστε να εδραιωθεί η κυριαρχία του κέντρου και ιδιαίτερα η οικονομική θέση της Γερμανίας. Βλέποντας τα παραπάνω θα μπορούσε κάποιος να ισχυριστεί πως οι πολιτικές που εφαρμόζονται απειλούν να μετατοπίσουν τις ισορροπίες της οικονομικής, πολιτικής και κοινωνικής δύναμης κατά της εργασίας και υπέρ του κεφαλαίου, σε όλη την Ευρωζώνη[8].

Το να αναφέρεται η λιτότητα θεωρείται αντιφατικό, αφού οδηγεί σε περαιτέρω ύφεση, που έχει ως αποτέλεσμα να τίθενται σε κίνδυνο οι τράπεζες και η νομισματική ένωση, ενώ επιδεινώνεται το ήδη δυσβάσταχτο βάρος του χρέους. Η παραπάνω αντίφαση αποτελεί τροχοπέδη της φύσης της ΟΝΕ, αφού αποτελείται από συμμαχίες κρατών με αποκλίνουσες ανταγωνιστικότητες. Έτσι η ΟΝΕ, έρχεται αντιμέτωπη με ένα σοβαρό δίλλημα: είτε να έρθει σε ρήξη, είτε να δημιουργήσει κρατικούς μηχανισμούς που θα είχαν τη δυνατότητα να επιβάλλουν πολιτικές αύξησης της ανταγωνιστικότητας. Η μεγάλη πιστωτική ισχύς της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας χρησιμοποιήθηκε αυθαίρετα για να προστατευθούν τα συμφέροντα των ομολογιούχων, των τραπεζών και των μεγάλων επιχειρήσεων, παρακάμπτοντας σε μερικές περιπτώσεις ακόμη και το ίδιο το καταστατικό της ΕΚΤ. Ιδιοποιήθηκε η κοινωνική δύναμη με μη – δημοκρατικούς τρόπους από ένα θεσμό που έχει τεθεί στην υπηρεσία του Ευρωπαϊκού κεφαλαίου. Έτσι η ΕΚΤ δεν μπορεί να μειώσει τα αποτελέσματα της κρίσης, αφού περιορίζεται από την έλλειψη ενός ενιαίου κράτους που θα μπορεί να στηρίξει την φερεγγυότητα και τις υποχρεώσεις της[9].

Είναι λογικό όπως και με την περίπτωση της ΕΚΤ, να υπάρχει πρόβλημα και με την λειτουργία του Ευρωπαϊκού Ταμείου Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας, αφού δεν

[7] Feldstein, M., 2012, "The Failure of the Euro," Foreign Affairs, Vol. 91, No. 1, 2012, pp. 105-116
[8] [9] Auerback, M., 2011, "A 'United States of Europe' or Full Exit from the Euro?" International Journal of Political Economy, Vol. 39, No. 4, 2011, pp. 87-102. doi:10.2753/IJP0891-1916390404

υπάρχει ενιαία κρατική αρχή που να μπορεί να υποστηρίξει αξιόπιστα τη διερεύνηση της ικανότητας δανεισμού, ενώ η ικανότητα του Ταμείου να αναπληρώνει το κεφάλαιο των τραπεζών που βρίσκονται σε κίνδυνο, αντιφάσκει με τον εθνικό χαρακτήρα των τραπεζών. Δεν είναι εύκολο σε μια συμμαχία που αποτελείται από διαφορετικά κράτη, να αντλήσει από κοινού τα απαραίτητα κεφάλαια ώστε να διασώσει τις τράπεζες ενός εκ των μελών της. Έτσι δεν είναι λογικό για παράδειγμα η Γερμανία να διασώσει τις Πορτογαλικές τράπεζες χωρίς να υπάρχει το ανάλογο αντάλλαγμα[10].

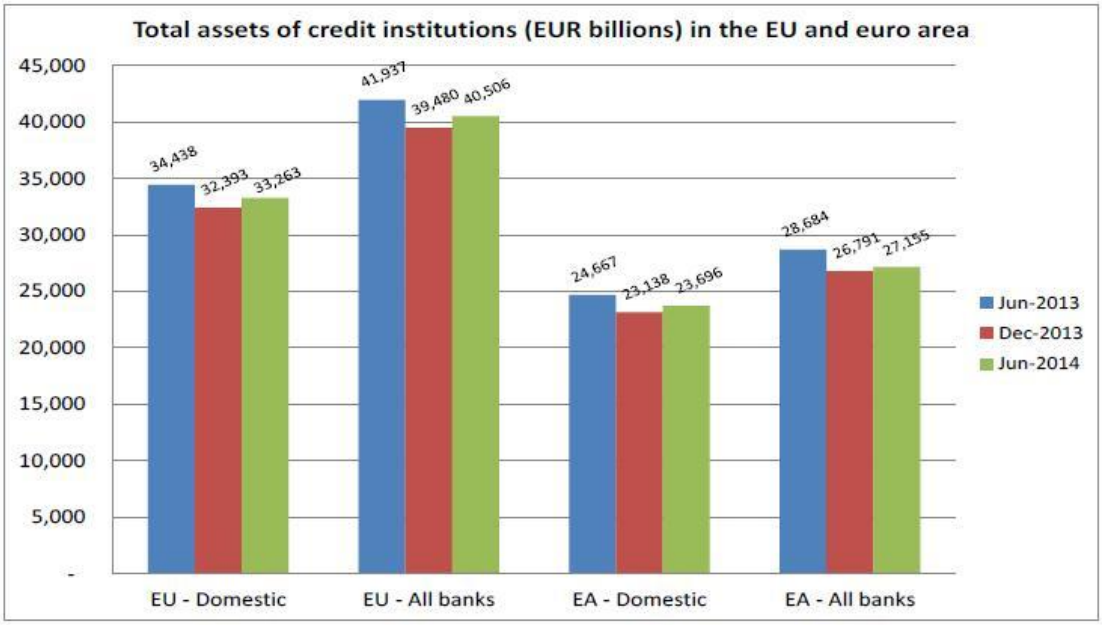

Πηγή: Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα

Γράφημα 2. Το σύνολο του ενεργητικού των πιστωτικών ιδρυμάτων στην Ευρωζώνη (δεδομένα σε δισεκατομμύρια ευρώ)

Οι εγχώριες τράπεζες έχουν συνδεθεί με τα εθνικά κράτη από την αρχή της κρίσης και μετά, έτσι οι τράπεζες έχουν αποκτήσει το δημόσιο χρέος των κρατών που ανήκουν, καταθέτουν την πλεονάζουσα ρευστότητα στις εθνικές κεντρικές τράπεζες και λογικά στηρίζονται όλο και περισσότερο στον Μηχανισμό Επείγουσας Παροχής Ρευστότητας, που τον παρέχει η εθνική κεντρική τράπεζα. Έτσι τα εθνικά κράτη και οι τράπεζες αντιμετωπίζουν από κοινού ένα νέο πρόβλημα: Τον κίνδυνο της από κοινού αθέτησης πληρωμών. Τα περιφερειακά κράτη λοιπόν έρχονται αντιμέτωπα με

[10] McNamara, K., 2005, "Economic and Monetary Union", Στο: Wallace, W., Wallace H., Pollack, M., "PolicyMaking in the European Union", Εκδόσεις Oxford University Press

ένα δίλλημα, είτε να χάσουν εντελών τον έλεγχο των τραπεζών, είτε να τις κρατικοποιήσουν πλήρως.

Το μέλλον φαίνεται δυσοίωνο και περιλαμβάνει υψηλά επίπεδα ανεργίας, χαμηλά επίπεδα ανάπτυξης και ολοένα μεγαλύτερη αύξηση του χρέους. Αυτό συμβαίνει επειδή απουσιάζουν αποτελεσματικές θεσμικές αλλαγές στους κόλπους της ίδιας της ΟΝΕ, εντείνεται το σχίσμα μεταξύ περιφέρειας και κέντρου, αυξάνονται οι πιέσεις για λιτότητα και οι απειλές κατά των τραπεζών, με αποτέλεσμα να δημιουργούνται δυσμενείς συνθήκες στις περιφερειακές χώρες. Το αποτέλεσμα είναι οι περιφερειακές χώρες να δυσκολεύονται να παραμείνουν εντός της ΟΝΕ, με την πιο πιθανή υποψήφια για άμεση έξοδο να είναι η Ελλάδα[11].

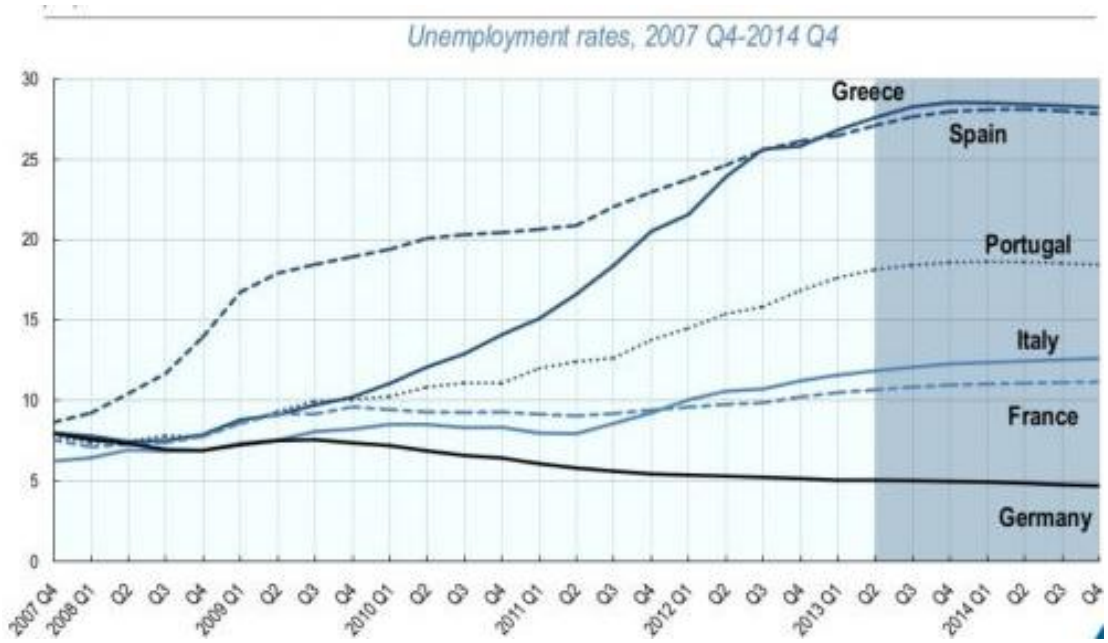

Πηγή: Eurostat

Γράφημα 3. Ρυθμός ανεργίας σε διάφορες χώρες της Ευρωζώνης - Σταθερές τιμές 2007

Η αθέτηση των πληρωμών είναι αναπόφευκτη αφού η Ελλάδα δεν πληρεί της προϋποθέσεις για να συμμετάσχει σε σχέδια διάσωσης και δεν μπορεί να εξυπηρετήσει το δημόσιο χρέος της. Ωστόσο, η λεγόμενη συντεταγμένη αθέτηση πληρωμών, δηλαδή η αθέτηση των πληρωμών με πρωτοβουλία των πιστωτών και εντός των περιορισμών της ΟΝΕ, δεν θα ήταν συμφέρουσα για την ίδια την χώρα. Το

[11] Braun, D., Tausendpfund, M., 2014, "The Impact of the Euro Crisis on Citizens's Support for the European Union." Journal of European Integration, Vol. 36, No. 3, pp. 231–245

αποτέλεσμα θα είναι η χώρα να μην αλλάζει την πολιτική της λιτότητας, να οδηγείται σε απώλεια ελέγχου των εγχώριων τραπεζών της, να κρατιέται στη σκληρά ανταγωνιστική λαβή του ευρώ, ενέργειες που θα μπορούσαν να οδηγήσουν στην απώλεια της εθνικής ανεξαρτησίας, αφού η δημοσιονομική πολιτική θα έμπαινε υπό τον έλεγχο των κρατών κέντρου. Φυσικά η έξοδος της χώρας από την ΟΝΕ, εξακολουθεί να υφίσταται ως ενδεχόμενο[12].

Με κυρίαρχο και δημοκρατικό τρόπο που να οδηγεί σε εκτεταμένη διαγραφή χρέους, πρέπει να γίνεται η αθέτηση των πληρωμών με πρωτοβουλία του οφειλέτη. Αυτό βέβαια θα επισπεύσει την ενδεχόμενη έξοδο της χώρας από την ΟΝΕ. Εάν όμως το κράτος εγκαταλείψει το Ευρώ, θα έχει περισσότερες επιλογές για να αντιμετωπίσει το δημόσιο χρεός του, αφού θα μπορεί να μετατρέψει το σύνολο του χρέους στο νέο νόμισμα (για παράδειγμα σε δραχμή). Έτσι ανακτάται ο έλεγχος της νομισματικής πολιτικής και προσφέρεται μεγαλύτερη ευχέρεια κινήσεων για τη διάσωση των εγχώριων τραπεζών μέσω της παροχής εγχώριας ρευστότητας και της εθνικοποίησης. Η έξοδος όμως έχει και αρνητικές πτυχές, αφού οι τράπεζες θα αντιμετωπίζουν προβλήματα ενεργητικού και υποχρεώσεων λόγω του ότι ένα μέρος τους παραμένει σε Ευρώ. Έτσι θα μπορούσε να υπάρξει συρρίκνωση των τραπεζών με την πάροδο των χρόνων, ενώ δημιουργούνται προβλήματα στην νομισματική κυκλοφορία που προκαλούν συναλλαγματικής φύσεως προβλήματα, αφού το νέο νόμισμα υποτιμάται. Η διατάραξη όμως της νομισματικής κυκλοφορίας δεν είναι καθοριστική και η υποτίμηση θα οδηγήσει σε ταχεία ανάκτηση της ανταγωνιστικότητας. Είναι λοιπόν λογικό πως εάν η Ελλάδα προβεί σε στάση πληρωμών, θα πρέπει και να αποχωρήσει από την ΟΝΕ[13].

Υπάρχουν σοβαροί κίνδυνοι στην αθέτηση των πληρωμών με πρωτοβουλία του οφειλέτη, αλλά η οικονομική και κοινωνική παρακμή εντός της ΟΝΕ, θα μπορούσε να έχει κατάληξη σε μια ακόμη πιο άσχημη έξοδο για την περιφερειακή χώρα. Σε πορεία ανάκαμψης θεωρητικά θα μπορούσε να τεθεί μια χώρα εάν αθετούσε τις πληρωμές της μέσω μιας αποφασισμένης κυβερνήσεως. Έτσι είναι απαραίτητο να υπάρχει ένα ευρύ πρόγραμμα που να περιλαμβάνει την αναδιανομή, τον έλεγχο των κεφαλαιακών ροών, τη βιομηχανική πολιτική και τη ριζική αναδιάρθρωση των

[12] Drudi, F., Durré, A., Mongelli, F., 2012, "The Interplay of Economic Reforms and Monetary Policy. The Case of the Eurozone." Journal of Common Market Studies, Vol. 50, No. 6, pp. 881–898

[13] Buti, M., Carnot, N., 2012, "The EMU Debt Crisis: Early Lessons and Reforms." Journal of Common Market Studies, Vol. 50, No. 6, pp. 899–911

θεσμών του κράτους. Η χώρα θα πρέπει να στοχεύει σε πορεία υψηλής απασχόλησης και βιώσιμης ανάπτυξης, ενώ η ισορροπία των δυνάμεων θα πρέπει να είναι υπέρ της εργασίας και όχι υπέρ του κεφαλαίου. Τέλος θα πρέπει να υπάρξει ενισχυμένο σχέδιο προστασίας της εθνικής ανεξαρτησίας[14].

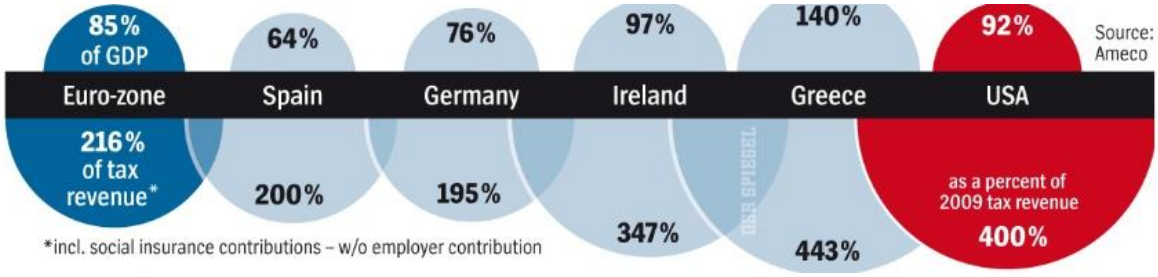

Πηγή: World Bank

Γράφημα 4. Μέγεθος χρέους σε σχέση με την οικονομική απόδοση

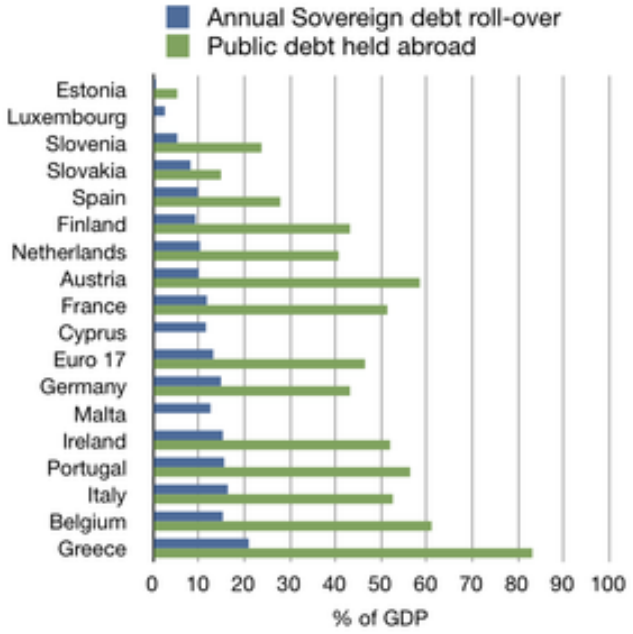

Πηγή: Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα

Γράφημα 5. Ετήσια εξαγορά δημοσίου χρέους και δημόσιο χρέος που διακρατείται στο εξωτερικό, ποσοστά επί του ΑΕΠ

Η οικονομική, πολιτική και κοινωνική ολοκλήρωση της Ευρώπης φτάνει σε ένα τέλος εξαιτίας της κρίσης της Ευρωζώνης, ενώ η ιδεολογία του Ευρωπαϊσμού που

[14] Van Overtveldt, J., 2012, Το τέλος του ευρώ: Το αβέβαιο μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Μεταίχμιο

στηρίχτηκε στην ενότητα και την αλληλεγγύη των λαών βρίσκεται σε κρίση. Η σοβαρότητα και το βάθος της ύφεσης προκαλούν έντονα κοινωνικά φαινόμενα κατά των μεγάλων επιχειρήσεων και τραπεζών παντού μέσα στην Ευρωπαϊκή Ένωση, ενώ το τέλμα που έχει φτάσει η ΟΝΕ, εγείρει τη δυνατότητα της ενεργούς κοινωνικής, πολιτικής και οικονομικής παρέμβασης των κρατών ολόκληρης της Ευρωζώνης.

Η απαραίτητη αναδόμηση της Ευρώπης, αφού η ΟΝΕ και η ΕΕ βρίσκονται υπό καθεστώς κρίσης, δεν πρέπει να γίνει από τους εκπροσώπους του νεοφιλελευθερισμού, που υπερασπίζουν τα συμφέροντα του κεφαλαίου, αλλά θα πρέπει να έχει σαν βάση ένα έντονο δημοκρατικό περιεχόμενο, να αντλεί δύναμη από την παράδοση της Πολιτικής Οικονομίας και των Ετερόδοξων Οικονομικών, να στηρίζεται στην κοινωνία των πολιτών και την οργανωμένη εργασία, αλλά και να κινείται ανάμεσα στον απερχόμενο Ευρωπαϊσμό και τον επερχόμενο Εθνικισμό. Πάνω απ' όλα όμως θα πρέπει η εκάστοτε κυβέρνηση να έχει στον σχεδιασμό της το παλιό σοσιαλιστικό απόφθεγμα, ότι μόνο όταν η βάση είναι το συμφέρον των εργαζομένων, είναι δυνατό το χτίσιμο μιας ισχυρής Ευρωπαϊκής ενότητας[15].

[15]Janáčková, S., 2010, The Eurozone Crisis and the Debt Crisis of the Developed World. Prague: Center for Economics and Politics

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2ο

Η ΣΥΝΘΗΚΗ ΤΟΥ ΜΑΑΣΤΡΙΧΤ ΚΑΙ Η ΣΗΜΑΣΙΑ ΤΗΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΥΡΩΖΩΝΗ

Η συνθήκη του Μάαστριχτ ή αλλιώς η συνθήκη για την Ευρωπαϊκή Ένωση, στέλνει την Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση σε υψηλότερα επίπεδα, αφού ανοίγει το δρόμο για μια ολοκληρωμένη πολιτική. Η συνθήκη είχε τη δυνατότητα να δημιουργήσει μια Ευρωπαϊκή Ένωση αποτελούμενη από τρείς πυλώνες, τις Ευρωπαϊκές Κοινότητες, τη δικαστική και αστυνομική συνεργασία σχετικά με τις ποινικές υποθέσεις και την κοινή εξωτερική πολιτική και πολιτική ασφαλείας, ενώ η ίδια η συνθήκη εισήγαγε την έννοια της Ευρωπαϊκής ιθαγένειας, εγκαινίασε την ΟΝΕ (Οικονομική και Νομισματική Ένωση) και ενίσχυε τις αρμοδιότητες του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου. Η ΕΟΚ εξάλλου μετονομάστηκε σε ΕΚ (Ευρωπαϊκή Κοινότητα).

Η συνθήκη υπογράφτηκε στο **Μάαστριχτ στις 7 Φεβρουαρίου του 1992** και τέθηκε σε ισχύ την 1η Νοεμβρίου του 1993, ενώ θεωρείται αποτέλεσμα εσωτερικών και εξωτερικών στοιχείων και αναγκών. Τα εσωτερικά στοιχεία είναι τα ίδια τα κράτη-μέλη που επιθυμούσαν να συνεχίσουν την πρόοδο που είχε επιτευχθεί μέσω της ενιαίας Ευρωπαϊκής πράξης, ενώ τα εξωτερικά στοιχεία ήταν η κατάρρευση του κομμουνισμού στην Ανατολική Ευρώπη και η προοπτική της Γερμανικής επανένωσης, στοιχείων που θα ενίσχυαν τη διεθνή θέση της κοινότητας, απέναντι στην Αμερική και την Ιαπωνία[16].

Τα παραπάνω στοιχεία οδήγησαν στο να συγκληθούν δύο διακυβερνητικές διασκέψεις, μία για την πολιτική ένωση και μία για την ΟΝΕ. Με το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Ανόβερο που πραγματοποιήθηκε στις 27 και 28 Ιουνίου του 1988, ανατέθηκε σε μια ομάδα εμπειρογνωμόνων το έργο προετοιμασίας των αναγκαίων σταδίων, ώστε να οδηγηθούν τα κράτη σε μια οικονομική ένωση. Στις 28 Απριλίου του 1990 στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο του Δουβλίνου, από μία Γαλλογερμανική πρωτοβουλία και μέσω ενός Βελγικού μνημονίου μεταρρυθμίσεως των θεσμών, αποφασίστηκε να εξεταστεί η ανάγκη τροποποίησης της συνθήκης της ΕΚ ώστε να προχωρήσουν οι προϋποθέσεις για την Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση. Στις 14 και 15

[16] Tsoukalis, L., 2003, "The New European Economy Revisited", Εκδόσεις Oxford University Press

Δεκεμβρίου του 1990 στο Ευρωπαϊκό Συμβούλιο της Ρώμης, μπήκαν τα θεμέλια ώστε να πραγματοποιηθεί η τελική διάσκεψη κορυφής του Μάαστριχτ, στις 9 και 10 Δεκεμβρίου του 1991[17].

Ενώ ο αρχικός στόχος της Κοινότητας ήταν οικονομικός, αφού αφορούσε την υλοποίηση μιας κοινής ανταγωνιστικής αγοράς, δεν άργησαν να έρθουν στο προσκήνιο και κάποιες πολιτικές φιλοδοξίες. Έτσι η συνθήκη του Μάαστριχτ, έφτασε να αφορά και τη βελτίωση της αποτελεσματικότητας των οργάνων, την ενίσχυση της δημοκρατικής νομιμότητας των οργάνων, την εγκαθίδρυση μιας νομισματικής και οικονομικής ενιαίας πολιτικής, τη θέσπιση μιας κοινής πολιτικής ασφαλείας και εξωτερικής πολιτικής και την ανάπτυξη του κοινωνικού προσώπου της ίδιας της Κοινότητας.

Με τη συνθήκη του Μάαστριχτ, ο ρόλος του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου αναβαθμίστηκε ακόμη περισσότερο, αφού το πεδίο εφαρμογής των διαδικασιών του επεκτάθηκε σε παραπάνω τομείς. Η νέα διαδικασία συναπόφασης επιτρέπει στο Κοινοβούλιο να θεσπίσει πράξεις από κοινού με το Συμβούλιο, κάτι που συνεπάγεται πως οι επαφές μεταξύ του Κοινοβουλίου και του Συμβουλίου είναι αυξημένες λόγω της ανάγκης να καταλήξουν σε κοινή απόφαση. Φυσικά αναγνωρίζονται τα Ευρωπαϊκά πολιτικά κόμματα και ο ρόλος τους στην Ευρωπαϊκή ολοκλήρωση, αφού συμβάλλουν στην έκφραση της πολιτικής βούλησης και στη διαμόρφωση της Ευρωπαϊκής συνείδησης. Τέλος, η Επιτροπή αλλάζει ως προς τη διάρκεια της θητείας της, από τα 4 στα 5 χρόνια, ώστε να ευθυγραμμιστεί με την αντίστοιχη του Ευρωπαϊκού Κοινοβουλίου[18].

Η συνθήκη εκτός των παραπάνω, διευρύνει την προσφυγή στην ψήφο μέσω ειδικής πλειοψηφίας στα πλαίσια του Συμβουλίου σχετικά με τις περισσότερες από τις αποφάσεις που λαμβάνονται με τη διαδικασία της συνεργασίας ή με τη διαδικασία της συναπόφασης. Επίσης υπάρχει η επιτροπή περιφερειών όπου συμμετέχουν αντιπρόσωποι της τοπικής αυτοδιοίκησης και της περιφερειακής διοίκησης με την παρουσία τους να είναι συμβουλευτικού χαρακτήρα.

[17] Soares, A., 2012, "The Euro Crisis. What Went Wrong with the Single European Currency?" Beijing Law Review, Vol. 3 No. 3, 2012, pp. 81-91. doi: 10.4236/blr.2012.33011
[18] Jones, E., 2009, “The Euro and the Financial Crisis.” Survival, Vol. 51, No. 2, pp. 41–54

Η συνθήκη του Μάαστριχτ, καθιερώνει κοινοτικές πολιτικές σε νέους τομείς όπως ο τομέας της βιομηχανικής πολιτικής, της προστασίας των καταναλωτών, της νεολαίας, του πολιτισμού, των διευρωπαϊκών δικτύων και της εκπαιδευτικής και επαγγελματικής κατάρτισης, ενώ η νέα αγορά ολοκληρώθηκε με την καθιέρωση της ΟΝΕ. Στόχος της είναι η δημιουργία ενός ενιαίου νομίσματος και η εξασφάλισή του με την τήρηση της οικονομίας της αγοράς, αλλά και μέσω της σταθερότητας των τιμών. Γι αυτό τα κράτη-μέλη πρέπει να διασφαλίζουν το συντονισμό των οικονομικών πολιτικών τους, να καθιερώνουν την πολυμερή εποπτεία του συγκεκριμένου συντονισμού και να υπόκεινται σε κανόνες δημοσιονομικής και οικονομικής πειθαρχίας[19].

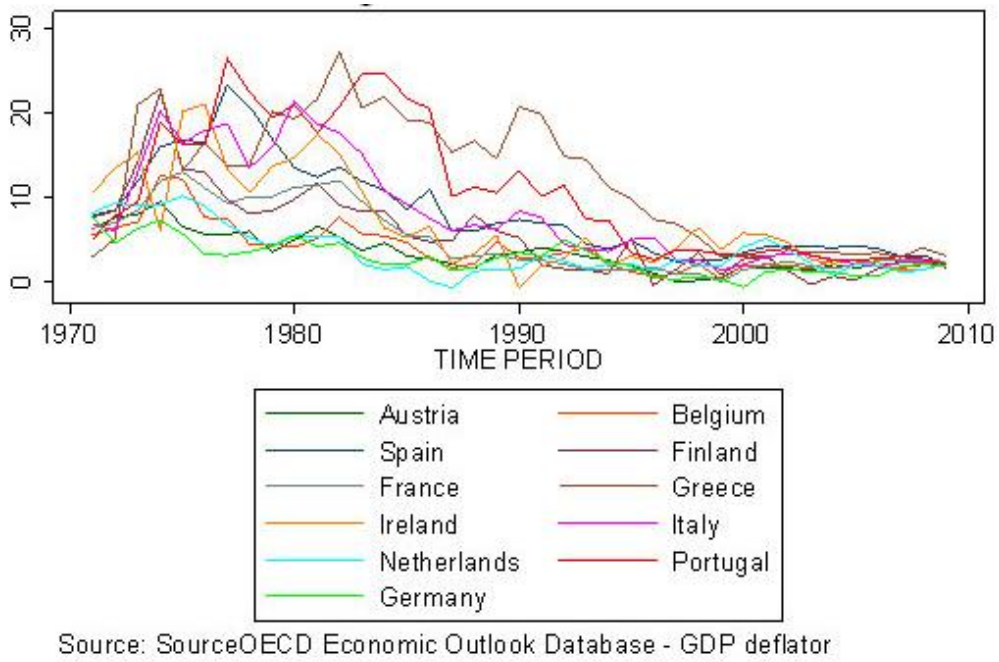

Πηγή: OECD

Γράφημα 6. Πληθωρισμός στις πρώτες χώρες της συνθήκης του Μάαστριχτ, Περίοδος 1970 – 2010

Η συνθήκη όρισε σε τρία στάδια την διαδικασία καθιέρωσης ενός ενιαίου νομίσματος. Το πρώτο στάδιο απελευθέρωσε την κίνηση των κεφαλαίων (1η Ιουλίου του 1990), το δεύτερο στάδιο επέτρεψε τη σύγκλιση των οικονομικών πολιτικών των κρατών-μελών (1η Ιανουαρίου του 1994) και με το τρίτο στάδιο ιδρύθηκε η

[19] Klaus, V., 2004, "The Future of the Euro - An Outsider's View." CATO Journal, Vol. 24, No. 1–2, pp. 171–177

Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα και δημιουργήθηκε το ενιαίο νόμισμα, (1η Ιανουαρίου του 1999)[20].

Το Ευρωπαϊκό σύστημα των κεντρικών τραπεζών, όπου βασίζεται η ενιαία νομισματική πολιτική, αποτελείται από τις εθνικές κεντρικές τράπεζες και την ΕΚΤ, ενώ τα ιδρύματα αυτά λειτουργούν ανεξάρτητα από τις εθνικές και κοινοτικές πολιτικές αρχές. Ιδιαίτερες διατάξεις ισχύουν για δύο κράτη-μέλη, με το Ηνωμένο Βασίλειο να μην δεσμεύεται για μετάβαση στο τρίτο στάδιο της ΟΝΕ και τη Δανία να ορίζει την δέσμευσή της για το τρίτο στάδιο, έπειτα από δημοψήφισμα.

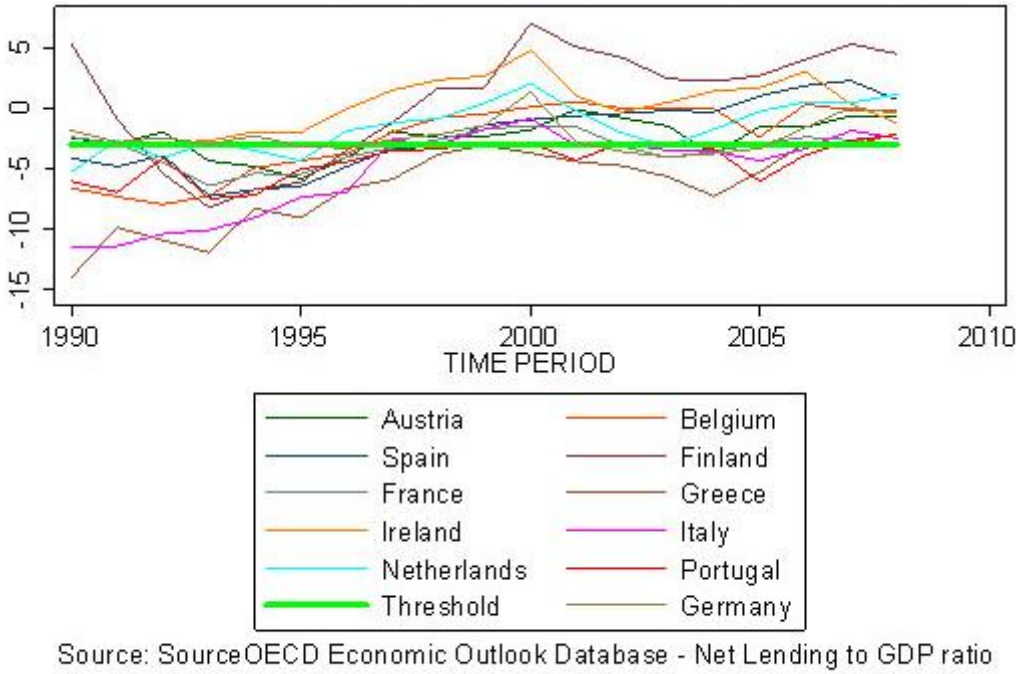

Πηγή: OECD

Γράφημα 7. Ο καθαρός δανεισμός ως προς το ΑΕΠ Κατά τη διάρκεια του Μάαστριχτ – Περίοδος 1990 - 2010

Η συνθήκη επεκτείνεται και στον κοινωνικό τομέα, μέσω του κοινωνικού πρωτοκόλλου, με το Ηνωμένο Βασίλειο να μην συμμετέχει σε αυτό. Οι στόχοι είναι, η προώθηση της απασχόλησης, η βέλτιστη κοινωνική προστασία, η ύπαρξη κοινωνικού διαλόγου, η αναβάθμιση των συνθηκών εργασίας και διαβίωσης, η

[20] Klaus, V., 2004, "The Future of the Euro - An Outsider's View." CATO Journal, Vol. 24, No. 1–2, pp. 171–177

ένταξη των ατόμων που έχουν αποκλειστεί από τη ν αγορά εργασίας και η ανάπτυξη των ανθρωπίνων πόρων ώστε να εξασφαλιστεί το υψηλό και βιώσιμο επίπεδο απασχόλησης[21].

Άλλη πτυχή της συνθήκης είναι η αρχή της επικουρικότητας, που αφορά τις περιπτώσεις για τις οποίες μια αρμοδιότητα δεν είναι αποκλειστική της Κοινότητας και η Κοινότητα ενεργεί μόνο όταν οι στόχοι μπορούν να επιτευχθούν καλύτερα σε κοινοτικό αντί για εθνικό επίπεδο.

Στον ακόλουθο πίνακα παρουσιάζονται οι χώρες-μέλη και ο βαθμός πληρότητας των ανωτέρω κριτηρίων για τη τριετία 1995-1997.

Πίνακας 1. Βαθμός πληρότητας κριτηρίων για τριετία 1995-1997

ΔΗΜΟΣΙΟ ΧΡΕΟΣ *(ως ποσοστό του ΑΕΠ)*			
	1995	1996	1997
Τιμή αναφοράς	60,0	60,0	60,0
Γερμανία	58	60,4	61,3
Γαλλία	52,5	55,7	58
Ιταλία	124,4	123,8	121,6
Ην. Βασίλειο	53,8	54,4	53,4
Ισπανία	65,3	70,1	68,8
Ολλανδία	79,1	77,2	72,1
Βέλγιο	131,2	126,9	122,2
Αυστρία	69,3	69,5	66,1
Σουηδία	78,2	77,8	76,6
Δανία	73,8	71,6	65,1
Φινλανδία	52,5	55,7	55,8
Πορτογαλία	66,5	65,6	62
Ελλάδα	111,3	112,6	108,7
Ιρλανδία	82,2	72,7	66,3
Λουξεμβούργο	5,9	6,6	6,7

ΔΗΜΟΣΙΟΝΟΜΙΚΟ ΕΛΛΕΙΜΜΑ *(ως ποσοστό του ΑΕΠ)*			
	1995	1996	1997
Τιμή αναφοράς	3,0	3,0	3,0
Γερμανία	3,3	3,4	2,7
Γαλλία	5	4,1	3
Ιταλία	8	6,8	2,7
Ην. Βασίλειο	5,5	4,9	1,9
Ισπανία	7,3	4,7	2,6
Ολλανδία	4	2,3	1,4
Βέλγιο	3,9	3,2	2,1
Αυστρία	5	3,8	2,5
Σουηδία	7,1	3,7	0,8
Δανία	2,4	0,8	-0,7
Φινλανδία	5	3,1	0,9
Πορτογαλία	5,8	3,2	2,5
Ελλάδα	9,8	7,6	4
Ιρλανδία	2,1	0,4	-0,9
Λουξεμβούργο	-2	-2,6	-1,7

Πηγή: OECD

ΠΛΗΘΩΡΙΣΜΟΣ *(εναρμονισμένοι δείκτες τιμών καταναλωτή ή % Ετήσιος Μέσος Ορος)*			
	1995	1996	1997
Τιμή αναφοράς	2,7	2,5	2,7
Γερμανία	1,5	1,2	1,5
Γαλλία	1,7	2,1	1,3
Ιταλία	5,4	4	1,9

ΜΑΚΡΟΠΡΟΘΕΣΜΑ ΕΠΙΤΟΚΙΑ *(% Ετήσιος Μέσος Ορος)*			
	1995	1996	1997
Τιμή αναφοράς	9,8	8,8	8,0
Γερμανία	6,9	6,2	5,6
Γαλλία	7,5	6,3	5,6
Ιταλία	12,2	9,4	6,9

[21] Kohout, P., 2010, Post-Crisis Finances. Prague: Grada

Ην. Βασίλειο	3,1	2,5	1,9
Ισπανία	4,7	3,6	1,9
Ολλανδία	1,1	1,4	1,9
Βέλγιο	1,4	1,8	1,5
Αυστρία	2	1,8	1,2
Σουηδία	2,9	0,8	1,8
Δανία	2,3	1,9	2
Φινλανδία	1	1,1	1,2
Πορτογαλία	3,8	2,9	1,9
Ελλάδα	9	7,9	5,4
Ιρλανδία	2,4	2,2	1,2

Ην. Βασίλειο	8,3	7,9	7,1
Ισπανία	11,3	8,7	6,4
Ολλανδία	6,9	6,2	5,6
Βέλγιο	7,5	6,5	5,8
Αυστρία	7,1	6,3	5,7
Σουηδία	10,2	8	6,6
Δανία	8,3	7,2	6,3
Φινλανδία	8,8	7,1	6
Πορτογαλία	11,5	8,6	6,4
Ελλάδα			9,9
Ιρλανδία	8,3	7,3	6,3

Πηγή: OECD

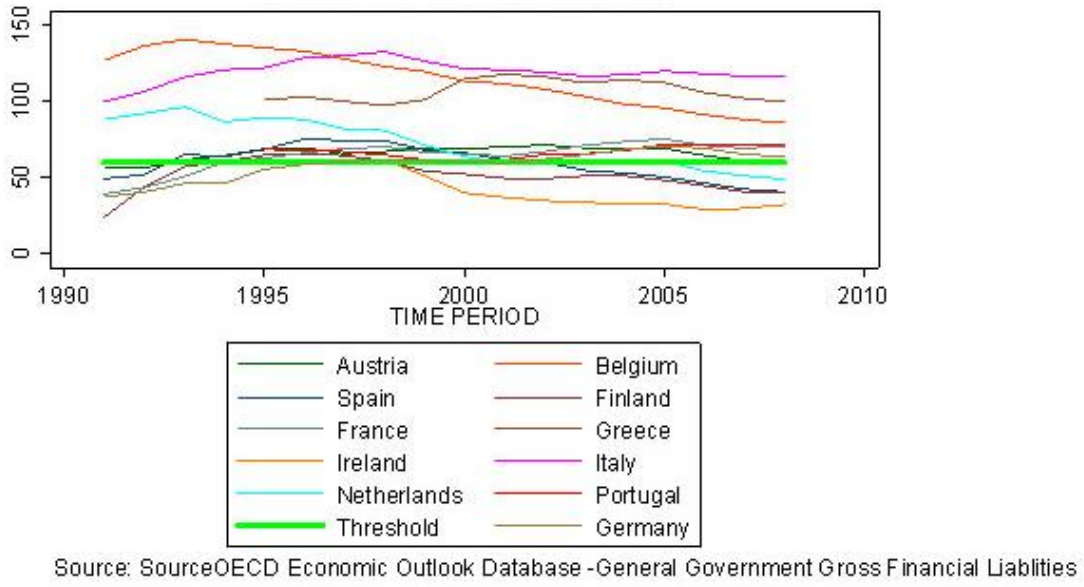

Πηγή: OECD

Γράφημα 8. Χρέος ως ποσοστό του ΑΕΠ, Περίοδος 1990 – 2010

Τα κράτη-μέλη γνωρίζοντας ότι υπάρχει εξέλιξη στα διεθνή θέματα, συμπεριέλαβαν μια ρήτρα αναθεώρησης ώστε να πραγματοποιηθεί νέα διακυβερνητική διάσκεψη όπου θα εξετάζονταν όλες οι πτυχές και τα προβλήματα της συνθήκης του Μάαστριχτ, αλλά και η ανάγκη θεσμικών τροποποιήσεων. Έτσι, φτάσαμε στην υπογραφή της **Συνθήκης του Άμστερνταμ του 1997**. Το 1994 είχε προηγηθεί η συνθήκη ένταξης της Αυστρίας, της Φινλανδίας και της Σουηδίας με τα κράτη-μέλη να φτάνουν τα 15. Η συνθήκη του Άμστερνταμ, πραγματοποίησε την αύξηση των αρμοδιοτήτων της Ένωσης, με τη δημιουργία κοινοτικής πολιτικής για την κοινοτικοποίηση ενός μέρους των τομέων που υπάγονταν νωρίτερα στη συνεργασία των εσωτερικών υποθέσεων και της δικαιοσύνης, για την απασχόληση, για τη δημιουργία στενότερης συνεργασίας μεταξύ κάποιων κρατών και για τα μέτρα εκείνα που στόχευαν στο να πλησιάσει η Ένωση περισσότερο τους πολίτες. Επίσης, έγινε

απλούστευση και νέα αρίθμηση στα άρθρα των συνθηκών και επεκτάθηκαν η διαδικασία συναπόφασης και η εφαρμογή της ψήφου με ειδική πλειοψηφία[22].

Ακολούθησε η **Συνθήκη της Νίκαιας το 2001**, όπου επικεντρώθηκε στα θεσμικά προβλήματα που δεν είχαν επιλυθεί με την Συνθήκη του Άμστερνταμ, δηλαδή για τη σύνθεση της επιτροπής, τη διεύρυνση των περιπτώσεων εφαρμογής της ειδικής πλειοψηφίας και τη στάθμιση των ψήφων του Συμβουλίου. Το δικαστικό σύστημα αναβαθμίστηκε, και έγινε απλούστευση της προσφυγής στην διαδικασία ενισχυμένης συνεργασίας[23].

Εν συνεχεία πραγματοποιήθηκε η συνθήκη ένταξης της Εσθονίας, Κύπρου, Λετονίας, Λιθουανίας, Ουγγαρίας, Πολωνίας, Μάλτας, Σλοβενίας, Σλοβακίας και Τσεχίας του 2003, με τον αριθμό των κρατών-μελών να γίνεται από 15, σε 25 κράτη. Ακολούθησε άλλη μία συνθήκη ένταξης, αυτή του 2005 που περιελάμβανε τη Ρουμανία και τη Βουλγαρία, με τον αριθμό των κρατών-μελών να αυξάνεται σε 27[24].

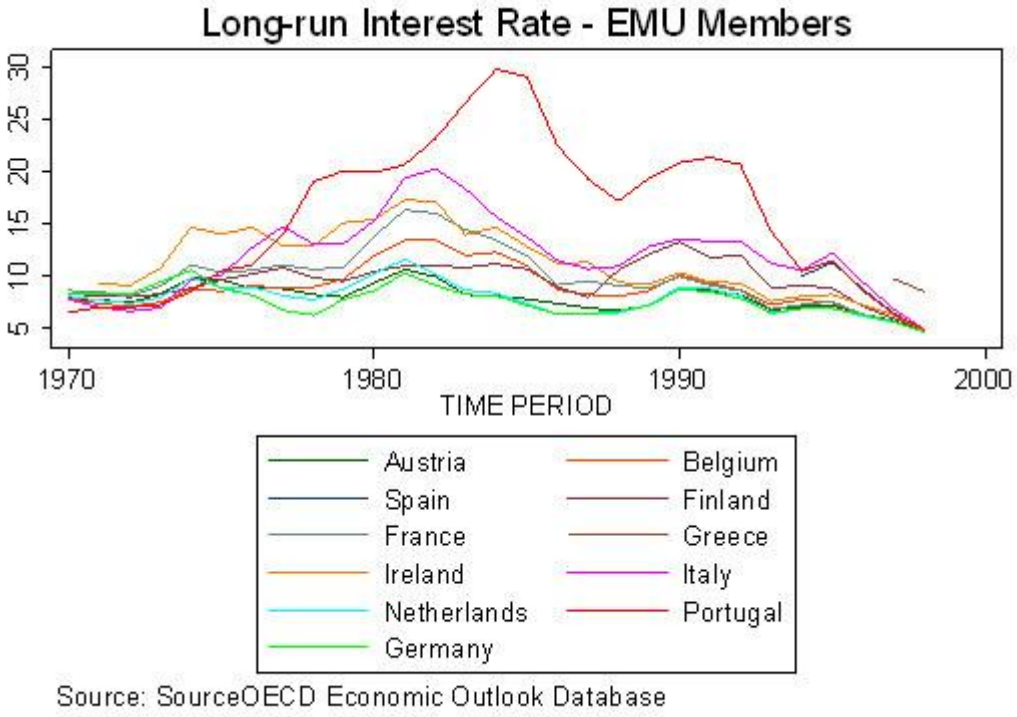

Πηγή: OECD

Γράφημα 9. Μακροπρόθεσμος ρυθμός επιτοκίων, Περίοδος 1970-2000

[22] Papadimitriou D., Wray, L., 2011. "Euroland in Crisis as the Global Meltdown Picks up Speed—Working-Paper No. 693," Levy Economics Institute of Bard College, New York, 2011

[23] [24] Μήλιου, Γ., Σωτηρόπουλος, 2010, "Καλωσορίσατε στην έρημο του «ευρωπαϊκού» καπιταλισμού", Θέσεις, 2010

Η **Συνθήκη της Λισσαβόνας του 2007** ήταν η τελευταία κατά σειρά συνθήκη και συνδέθηκε με εκτεταμένες μεταρρυθμίσεις, αφού ολοκληρώθηκε ο όρος της Ευρωπαϊκής Κοινότητας και καταργήθηκε η παλιά δομή της ΕΕ, με νέα κατανομή αρμοδιοτήτων μεταξύ των κρατών-μελών και της ΕΕ. Τροποποιήθηκαν επίσης η διαδικασία λήψεως αποφάσεων και ο τρόπος λειτουργίας των Ευρωπαϊκών θεσμικών οργάνων, ενώ μεταρρυθμίστηκαν και αρκετές εξωτερικές και εσωτερικές πολιτικές της ΕΕ, αφού πλέον τα θεσμικά όργανα μπορούν να εγκρίνουν μέτρα και να νομοθετούν σε νέους πολιτικούς τομείς[25].

[25] Λαπαβίτσας, Κ., 2011, "Debrocracy", Εκδόσεις Λιβάνη

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3ο

ΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ

Το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο (ΔΝΤ) είναι ένας διεθνής οργανισμός 188 χωρών που εργάζονται για την προώθηση της παγκόσμιας νομισματικής συνεργασίας, τη διασφάλιση της χρηματοπιστωτικής σταθερότητας, τη διευκόλυνση του διεθνούς εμπορίου, την προώθηση της υψηλής απασχόλησης και της βιώσιμης οικονομικής ανάπτυξης και τη μείωση της φτώχειας σε όλο τον κόσμο, που εδρεύει στην Ουάσιγκτον. Σχηματίστηκε το 1944 στην Διάσκεψη Bretton Woods, και τέθηκε σε επίσημη ύπαρξη το 1945 με 29 χώρες-μέλη και με στόχο την ανοικοδόμηση του διεθνούς συστήματος πληρωμών. Οι χώρες εισφέρουν κεφάλαια σε έναν κεντρικό λογαριασμό μέσω ενός συστήματος ποσοστώσεων από το οποίο οι χώρες με ανισορροπίες πληρωμών μπορούν να δανειστούν. Από το 2010, το ταμείο είχε ειδικά δικαιώματα 476.8 δισεκατομμύρια, περίπου δηλαδή 755,7 δισεκατομμύρια δολάρια με βάση τις τότε τρέχουσες συναλλαγματικές ισοτιμίες[26].

Μέσα από αυτό το ταμείο, και άλλες δραστηριότητες, όπως η τήρηση στατιστικών και η ανάλυση, η επιτήρηση των οικονομιών των μελών του και η ζήτηση για την αυτο-διόρθωση των πολιτικών, το ΔΝΤ εργάζεται για τη βελτίωση των οικονομιών των χωρών-μελών του. Οι στόχοι που δηλώνονται στα άρθρα της συμφωνίας είναι: η προώθηση της διεθνούς οικονομικής συνεργασίας, του διεθνούς εμπορίου, της απασχόλησης και της σταθερότητας των συναλλαγματικών ισοτιμιών, μεταξύ άλλων μέσω χρηματοδοτικών πόρων που διατίθενται για τις χώρες μέλη για την κάλυψη των αναγκών του ισοζυγίου πληρωμών.

3.1. ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΕΣ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΟΥ ΤΑΜΕΙΟΥ

Σύμφωνα με το ίδιο το ΔΝΤ, λειτουργεί για την ενίσχυση της παγκόσμιας ανάπτυξης και οικονομικής σταθερότητας, παρέχοντας πολιτικές, συμβουλές και χρηματοδότηση στα μέλη, σε συνεργασία με τις αναπτυσσόμενες χώρες για να τους βοηθήσουν να επιτύχουν τη μακροοικονομική σταθερότητα και τη μείωση της φτώχειας. Ο λόγος

[26] Gros, D., Mayer, T., 2010, "Towards a euro(pean) Monotery Fund", Center for European Policy Studies, Διαθέσιμο από: 8 Φεβρουαρίου 2010

για αυτό είναι ότι οι ιδιωτικές διεθνείς κεφαλαιαγορές λειτουργούν ελλιπώς και πολλές χώρες έχουν περιορισμένη πρόσβαση στις χρηματοπιστωτικές αγορές. Αυτές οι ατέλειες της αγοράς, σε συνδυασμό με τη χρηματοδότηση του ισοζυγίου πληρωμών, παρέχουν την αιτιολόγηση για την επίσημη χρηματοδότηση, χωρίς την οποία πολλές χώρες θα μπορούσαν να διορθώσουν μόνο τις μεγάλες εξωτερικές ανισορροπίες πληρωμών μέσω μέτρων με αρνητικές οικονομικές συνέπειες. Το ΔΝΤ προβλέπει εναλλακτικές πηγές χρηματοδότησης[27].

Μετά την αρχική διαμόρφωση του ΔΝΤ, οι δύο κύριες λειτουργίες του ήταν: να επιβλέπει τις σταθερές ρυθμίσεις για τις συναλλαγματικές ισοτιμίες μεταξύ των χωρών, βοηθώντας έτσι τις εθνικές κυβερνήσεις να διαχειρίζονται τις συναλλαγματικές ισοτιμίες τους και να επιτρέπει σ' αυτές τις κυβερνήσεις να δώσουν προτεραιότητα στην οικονομική ανάπτυξη, καθώς και να παρέχει βραχυπρόθεσμα κεφάλαια για την ενίσχυση του ισοζυγίου πληρωμών. Η βοήθεια αυτή είχε ως στόχο την πρόληψη της εξάπλωσης της διεθνούς οικονομικής κρίσης. Το ΔΝΤ είχε επίσης ως στόχο να βοηθήσει στην επιδιόρθωση της διεθνούς οικονομίας μετά την Μεγάλη Ύφεση και τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο.

Ο ρόλος του ΔΝΤ άλλαξε ριζικά μετά τις κυμαινόμενες συναλλαγματικές ισοτιμίες την περίοδο μετά το 1971. Μετατοπίστηκε στην εξέταση των οικονομικών πολιτικών των χωρών με τις συμφωνίες δανεισμού του ΔΝΤ για να προσδιορίσει εάν η έλλειψη κεφαλαίων οφείλεται στις οικονομικές διακυμάνσεις και στην οικονομική πολιτική. Το ΔΝΤ ερεύνησε επίσης τι είδους κυβερνητικής πολιτικής θα διασφαλίσει την ανάκαμψη της οικονομίας. Η νέα πρόκληση είναι να προωθήσει και να εφαρμόσει την πολιτική που μειώνει τη συχνότητα των κρίσεων μεταξύ των αναδυόμενων χωρών, ιδίως των χωρών μεσαίου εισοδήματος που είναι ευάλωτα σε μαζικές εκροές κεφαλαίου. Αντί να διατηρεί τη θέση της εποπτείας μόνο των συναλλαγματικών ισοτιμιών, η λειτουργία του αφορούσε πλέον την επιτήρηση των συνολικών μακροοικονομικών επιδόσεων των χωρών-μελών. Ο ρόλος του έγινε πολύ πιο ενεργός, διότι το ΔΝΤ διαχειρίζεται πλέον την οικονομική πολιτική και όχι μόνο τις συναλλαγματικές ισοτιμίες[28].

[27] McNamara, K., 2005, "Economic and Monetary Union", Στο: Wallace, W., Wallace H., Pollack, M., "PolicyMaking in the European Union", Εκδόσεις Oxford University Press

[28] Leonard, M., 2011, "Four Scenarios for the Reinvention of Europe," European Council on Foreign Relations, London, 2011, pp. 1-16

Επιπλέον, το ΔΝΤ διαπραγματεύεται τους όρους σχετικά με το δανεισμό και τα δάνεια στο πλαίσιο των πολιτικών τους όρων, γεγονός που θεσμοθετήθηκε το 1950. Οι χώρες χαμηλού εισοδήματος μπορούν να δανειστούν με ευνοϊκούς όρους, πράγμα που σημαίνει ότι υπάρχει ένα χρονικό διάστημα χωρίς επιτόκια, μέσω της διευρυμένης πιστωτικής διευκόλυνσης (ECF), της πιστωτικής διευκόλυνσης αναμονής (EET) και του Μηχανισμού Ταχείας Πίστωσης (RCF). Τα δάνεια με μη ευνοϊκούς όρους, τα οποία περιλαμβάνουν επιτόκια, παρέχονται κυρίως μέσω διακανονισμών stand-by (SBA), ευέλικτης πιστωτικής γραμμής (FCL), γραμμής προφύλαξης και ρευστότητας (PLL), και της Διευρυμένης Χρηματοδοτικής Διευκόλυνσης.[29].

3.2. ΔΑΝΕΙΑ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΟΥ ΤΑΜΕΙΟΥ

Η αιρεσιμότητα του ΔΝΤ είναι ένα σύνολο πολιτικών ή συνθηκών που απαιτεί το ΔΝΤ σε αντάλλαγμα για οικονομικούς πόρους. Το ΔΝΤ απαιτεί εγγυήσεις από τις χώρες για τα δάνεια, αλλά απαιτεί επίσης από την κυβέρνηση που αναζητά βοήθεια τη διόρθωση των μακροοικονομικών ανισορροπιών, με τη μορφή της μεταρρύθμισης της πολιτικής. Εάν δεν πληρούνται οι προϋποθέσεις, τα ποσά παρακρατούνται. Οι προϋποθέσεις είναι ίσως η πιο αμφιλεγόμενη πτυχή των πολιτικών του ΔΝΤ. Η έννοια των όρων εισήχθη το 1952 στην απόφαση της Εκτελεστικής Επιτροπής και ενσωματώθηκε αργότερα στα άρθρα της συμφωνίας[30].

Οι προϋποθέσεις συνδέονται με την οικονομική θεωρία, όπως επίσης και ένας μηχανισμός επιβολής για την αποπληρωμή. Ως απόρροια κυρίως από το έργο του Ζακ Πόλακ, η θεωρητική υποστήριξη των προϋποθέσεων ήταν η «νομισματική προσέγγιση στο ισοζύγιο πληρωμών».

Μερικές από τις προϋποθέσεις για τη διαρθρωτική προσαρμογή μπορεί να περιλαμβάνουν:

1. Περικοπή δαπανών, επίσης γνωστή ως λιτότητα.

[29] Bohn, F., de Jong, E., 2011, "The 2010 Crisis Stand-off between France and Germany." International Economics and Economic Policy, Vol. 8, No. 1, pp. 7–14

[30] Λαπαβίτσας, Κ., 2012, «Ρήξη; Διέξοδος από την κρίση της Ευρωζώνης», Εκδόσεις Λιβάνη

2. Εστίαση της οικονομικής παραγωγής στην άμεση εξαγωγή και εξόρυξη πόρων,
3. Υποτίμηση των νομισμάτων,
4. Απελευθέρωση του εμπορίου, ή άρση των περιορισμών εισαγωγών και εξαγωγών,
5. Αύξηση της σταθερότητας των επενδύσεων (με τη συμπλήρωση των άμεσων ξένων επενδύσεων με το άνοιγμα των εγχώριων χρηματιστηριακών αγορών),
6. Εξισορρόπηση του προϋπολογισμού και όχι υπερβολικές δαπάνες,
7. Αφαίρεση του ελέγχου των τιμών και των κρατικών επιδοτήσεων,
8. Ιδιωτικοποίηση ή εκχώρηση του συνόλου ή μέρους των κρατικών επιχειρήσεων,
9. Ενίσχυση των δικαιωμάτων των ξένων επενδυτών έναντι των αναληφθεισών των εθνικών νομοθεσιών,
10. Βελτίωση της διακυβέρνησης και καταπολέμηση της διαφθοράς[31].

Αυτές οι συνθήκες ορισμένες φορές χαρακτηρίζονται και ως η Συναίνεση της Ουάσιγκτον.

Αυτές είναι οι προϋποθέσεις του δανείου, ώστε η χώρα που δανείζεται να είναι σε θέση να αποπληρώσει το ΔΝΤ και ότι η χώρα δεν θα προσπαθήσει να λύσει τα προβλήματα ισοζυγίου πληρωμών με τρόπο τέτοιο που θα είχε αρνητικές επιπτώσεις στη διεθνή οικονομία. Το πρόβλημα του ηθικού κινδύνου, όταν οι οικονομικοί παράγοντες μεγιστοποιήσουν τη δική τους χρησιμότητα εις βάρος των άλλων, επειδή δεν αναλαμβάνουν πλήρως τις συνέπειες των ενεργειών τους, μετριάζεται μέσω συνθηκών και όχι με την παροχή εξασφαλίσεων. Οι χώρες που έχουν ανάγκη από δάνεια του ΔΝΤ δεν έχουν γενικά διεθνώς πολύτιμες εξασφαλίσεις ούτως ή άλλως.

Οι προϋποθέσεις καθησυχάζουν επίσης το ΔΝΤ ότι τα κεφάλαια που δανείζονται στις χώρες αυτές θα χρησιμοποιηθούν για τους σκοπούς που ορίζονται από τις διατάξεις της συμφωνίας και παρέχουν εγγυήσεις ότι η χώρα θα είναι σε θέση να διορθώσει τις μακροοικονομικές και διαρθρωτικές ανισορροπίες της. Με την απόφαση του ΔΝΤ, η έγκριση από το μέλος ορισμένων διορθωτικών μέτρων ή πολιτικών θα της επιτρέψει

[31] Ostry, J., 2010, "Capital inflows: The Role of Controls", IMF Staff Position Note, Διαθέσιμο από: 19 Φεβρουαρίου 2010

να αποπληρώσει το ΔΝΤ, εξασφαλίζοντας έτσι ότι οι πόροι θα μπορούν να διατεθούν για τη στήριξη άλλων μελών.

Από το 2004, οι δανειζόμενες χώρες είχαν πολύ καλές επιδόσεις στην αποπληρωμή των πιστώσεων που χορηγούνται στο πλαίσιο τακτικών δανειοδοτικών διευκολύνσεων του ΔΝΤ, με πλήρες επιτόκιο σε όλη τη διάρκεια του δανείου. Αυτό δείχνει ότι ο δανεισμός του ΔΝΤ δεν επιβάλλει επιβάρυνση για τις πιστώτριες χώρες, καθώς οι χώρες δανεισμού εισπράττουν τόκους αγοράς επιτοκίου για το μεγαλύτερο μέρος της συνδρομής ποσοστώσεών τους, καθώς και οποιαδήποτε από τις συνδρομές ίδιου νομίσματος που δανείζονται από το ΔΝΤ, αλλά και το σύνολο των αποθεματικών στοιχείων που παρέχουν στο ΔΝΤ[32].

3.3. ΠΡΟΣΦΑΤΕΣ ΚΙΝΗΣΕΙΣ ΤΟΥ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΟΥ ΤΑΜΕΙΟΥ

Τον Μάιο του 2010, το ΔΝΤ συμμετείχε σε αναλογία 3:11, στην πρώτη ελληνική διάσωση που ανήλθε σε 110 δις ευρώ, για να αντιμετωπίσει τη μεγάλη συσσώρευση δημοσίου χρέους, που προκλήθηκε από τη συνέχιση των μεγάλων ελλειμμάτων του δημόσιου τομέα. Ως μέρος της διάσωσης, η ελληνική κυβέρνηση συμφώνησε να λάβει μέτρα λιτότητας που θα μειώσουν το έλλειμμα από 11% το 2009 σε πολύ κάτω από το 3%" το 2014. Το σχέδιο διάσωσης δεν περιλάμβανε μέτρα για την αναδιάρθρωση του χρέους, όπως ένα κούρεμα, προς απογοήτευση των Ελβετών, των Βραζιλιάνων, των Ινδών, των Ρώσων, και των Αργεντινών διευθυντών του ΔΝΤ, με τις ίδιες τις ελληνικές αρχές (εκείνη την εποχή, πρωθυπουργός ήταν ο Γιώργος Παπανδρέου και υπουργός Οικονομικών ο Γιώργος Παπακωνσταντίνου) να αποκλείουν την περίπτωση κουρέματος[33].

Ένα δεύτερο πακέτο διάσωσης περισσότερων από 100 δις ευρώ, συμφωνήθηκε κατά τη διάρκεια λίγων μηνών από τον Οκτώβριο του 2011, διάστημα κατά το οποίο ο Παπανδρέου εκδιώχθηκε από το αξίωμά του. Η λεγόμενη Τρόικα, της οποίας το ΔΝΤ είναι μέρος, είναι από κοινού οι διαχειριστές του προγράμματος αυτού, το οποίο

[32] Feldstein, M., 2012, “The Failure of the Euro,” Foreign Affairs, Vol. 91, No. 1, 2012, pp. 105-116
[33] Soares, A., 2012, "The Euro Crisis. What Went Wrong with the Single European Currency?" Beijing Law Review, Vol. 3 No. 3, 2012, pp. 81-91. doi: 10.4236/blr.2012.33011

εγκρίθηκε από το Εκτελεστικό Συμβούλιο του ΔΝΤ στις 15 Μαρτίου 2012, για 23,8 δισεκατομμύρια, και η οποία είδε τους ιδιώτες κατόχους ομολόγων να λαμβάνουν κούρεμα πάνω από 50%. Στο διάστημα μεταξύ Μαΐου 2010 και Φεβρουαρίου 2012 οι ιδιωτικές τράπεζες της Ολλανδίας, της Γαλλίας και της Γερμανίας μείωσαν την έκθεση στο ελληνικό χρέος από 122 δισεκατομμύρια ευρώ σε 66 δισεκατομμύρια ευρώ. Από τον Ιανουάριο του 2012, οι μεγαλύτεροι δανειολήπτες από το ΔΝΤ κατά σειρά ήταν η Ελλάδα, η Πορτογαλία, η Ιρλανδία, η Ρουμανία και η Ουκρανία.

Στις 25 Μαρτίου του 2013, συμφωνήθηκε από την Τρόικα το διεθνές σχέδιο διάσωσης της Κύπρου 10 δις ευρώ, με κόστος της συμφωνίας για τους Κυπρίους να κλείσει η δεύτερη μεγαλύτερη τράπεζα της χώρας, να επιβάλουν εφάπαξ εισφορά των τραπεζικών καταθέσεων στην Τράπεζα Κύπρου ανασφάλιστων καταθέσεων. Καμία εκ των ασφαλισμένων καταθέσεων ύψους 100.000 ευρώ ή λιγότερο δεν επρόκειτο να επηρεαστεί σύμφωνα με τους όρους του νέου προγράμματος διάσωσης[34].

Το θέμα της αναδιάρθρωσης του χρέους παρελήφθη από το ΔΝΤ τον Απρίλιο του 2013 για πρώτη φορά από το 2005, σε μια έκθεση με τίτλο «Κυρίαρχη αναδιάρθρωση του χρέους: Πρόσφατες Εξελίξεις και επιπτώσεις για το νομικό και πολιτικό πλαίσιο του Ταμείου». Η μελέτη, η οποία συζητήθηκε από το διοικητικό συμβούλιο στις 20 Μαΐου, συνόψισε τις πρόσφατες εμπειρίες στην Ελλάδα, στον Άγιο Χριστόφορο και στο Νέβις, στο Μπελίζ και την Τζαμάικα. Δόθηκε στη δημοσιότητα λίγες ημέρες αργότερα μια επεξηγηματική συνέντευξη με τον Αναπληρωτή Διευθυντή Hugh Bredenkamp, όπως επίσης συνέβη και το άρθρο αποδόμησης, της Ματίνας Στέβις στην Wall Street Journal[35].

Στην δημοσίευση του Financial Monitor τον Οκτώβριο του 2013, το ΔΝΤ πρότεινε ότι μια εισφορά κεφαλαίου ικανή να μειώσει τον δείκτη δημοσίου χρέους της ζώνης του ευρώ στα επίπεδα προς το τέλος του 2007, θα απαιτούσε πολύ υψηλό φορολογικό συντελεστή περίπου 10%[36].

[34] Buti, M., Carnot, N., 2012, "The EMU Debt Crisis: Early Lessons and Reforms." Journal of Common Market Studies, Vol. 50, No. 6, pp. 899–911

[35] Eichengreen, B., 2011, "The Euro's Never-Ending Crisis." Current History, Vol. 110, No. 734, pp. 91–96

[36] Gros, D., 2013, "Foreign Debt Versus Domestic Debt in the Euro Area." Oxford Review of Economic Policy, Vol. 29, No. 3, pp. 502–517

Το τμήμα δημοσιονομικών υποθέσεων του ΔΝΤ, με επικεφαλής τον Δρ Sanjeev Gupta, παρήγαγε τον Ιανουάριο του 2014, έκθεση με τίτλο «Δημοσιονομική Πολιτική και εισοδηματική ανισότητα», η οποία δήλωνε ότι «Κάποιοι φόροι που επιβάλλονται επί του πλούτου, ειδικά για την ακίνητη περιουσία, είναι επίσης επιλογή για τις οικονομίες που αναζητούν πιο προοδευτική φορολογία ... Οι φόροι ιδιοκτησίας είναι δίκαιοι και αποτελεσματικοί, αλλά υποεκτελούνται σε πολλές οικονομίες. Υπάρχουν σημαντικά περιθώρια για την εκμετάλλευση αυτού του φόρου πληρέστερα, τόσο ως πηγή εσόδων όσο και ως μέσο αναδιανομής»[37].

Στο τέλος του Μαρτίου του 2014, το ΔΝΤ εξασφάλισε 18 δισεκατομμύρια δολάρια στο ταμείο διάσωσης για την προσωρινή κυβέρνηση της Ουκρανίας στον απόηχο της ουκρανικής επανάστασης του 2014.

3.4. ΚΡΑΤΗ – ΜΕΛΗ

Δεν είναι όλες οι χώρες-μέλη του ΔΝΤ κυρίαρχα κράτη, και ως εκ τούτου, δεν είναι όλες οι χώρες του ΔΝΤ μέλη των Ηνωμένων Εθνών. Μεταξύ των χωρών του ΔΝΤ, που δεν είναι κράτη μέλη του ΟΗΕ είναι μη κυρίαρχες περιοχές με ειδικές δικαιοδοσίες που είναι επίσημα υπό την κυριαρχία ολοκληρωμένων κρατών μελών του ΟΗΕ, όπως η Αρούμπα, το Κουρασάο, το Χονγκ Κονγκ, το Μακάο καθώς και το Κοσσυφοπέδιο. Τα εταιρικά μέλη διορίζουν μέλη ψήφου ex officio, τα οποία παρατίθενται παρακάτω. Όλα τα μέλη του ΔΝΤ είναι επίσης μέλη της Διεθνούς Τράπεζας για την Ανασυγκρότηση και Ανάπτυξη (IBRD) και αντίστροφα.

Πρώην μέλη είναι η Κούβα (η οποία αποχώρησε το 1964) και η Δημοκρατία της Κίνας, η οποία εκδιώχθηκε από τον ΟΗΕ το 1980, αφού έχει χάσει την υποστήριξη του τότε Προέδρου των ΗΠΑ Τζίμι Κάρτερ και αντικαταστάθηκε από τη Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας. Ωστόσο, η Ταϊβάν ως επαρχία της Κίνας εξακολουθεί να αναγράφεται στον επίσημο δείκτη του ΔΝΤ[38].

[37] Kuhn, T., Stockel, F., 2014, "When European Integration Becomes Costly: The Euro Crisis and Public
[38] Λαπαβίτσας, Κ., Καλτενμπρούνερ, Α., Λαμπρινίδης, Γ., Λίντο, Ντ., Μεντγουέι, Τζ., Μίτσελ, Τζ., Παϊνσέιρα, Χ., Πάουελ, Τζ., Πίρες, Ε., Στένφορς, Α., Τέλες, Ν., 2010, Η ευρωζώνη ανάμεσα στη λιτότητα και την αθέτηση πληρωμών, Εκδόσεις Λιβάνη

Εκτός από την Κούβα, τα άλλα μέλη του ΟΗΕ που δεν ανήκουν στο ΔΝΤ είναι η Ανδόρα, το Λιχτενστάιν, το Μονακό, η Ναούρου, και η Βόρεια Κορέα.

Η πρώην Τσεχοσλοβακία εκδιώχθηκε το 1954 για την «αποτυχία να παρέχει τα απαιτούμενα δεδομένα» και έγινε εκ νέου δεκτή το 1990, μετά τη Βελούδινη Επανάσταση. Η Πολωνία αποσύρθηκε το 1950, αφού φέρεται ότι πιέστηκε από τη Σοβιετική Ένωση, αλλά επέστρεψε το 1986[39].

3.5. ΕΚΤΑΚΤΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΠΡΟΣΒΑΣΗΣ – ΔΗΜΟΣΙΟ ΧΡΕΟΣ

Το Έκτακτο Πλαίσιο Πρόσβασης δημιουργήθηκε το 2003, όταν ο John Taylor ήταν Γραμματέας του Υπουργείου Οικονομικών των ΗΠΑ για τις Διεθνείς Υποθέσεις. Το νέο πλαίσιο άρχισε να λειτουργεί πλήρως το Φεβρουάριο του 2003 και εφαρμόστηκε στις επόμενες αποφάσεις για την Αργεντινή και τη Βραζιλία. Ο σκοπός του ήταν να τοποθετήσει ορισμένους λογικούς κανόνες και όρια σχετικά με τον τρόπο που το ΔΝΤ δανειοδοτεί για τη στήριξη των κυβερνήσεων με προβλήματα χρέους, ειδικά στις αναδυόμενες αγορές, και με αυτόν τον τρόπο να ξεφεύγει από τη νοοτροπία διάσωσης της δεκαετίας του 1990. Η μεταρρύθμιση αυτή ήταν απαραίτητη για τον τερματισμό της ατμόσφαιρας κρίσης που υπήρχε τότε στις αναδυόμενες αγορές. Η μεταρρύθμιση ήταν στενά συνδεδεμένη και τέθηκε σχεδόν ταυτόχρονα σε εφαρμογή με τις δράσεις των διαφόρων χωρών αναδυόμενων αγορών ώστε να θέσει ρήτρες συλλογικής δράσης στις συμβάσεις των ομολόγων τους[40].

Το 2010, το πλαίσιο εγκαταλείφθηκε και έτσι το ΔΝΤ θα μπορούσε να χορηγεί δάνεια προς την Ελλάδα σε μια μη βιώσιμη και αρνητική πολιτική κατάσταση.

Το θέμα της αναδιάρθρωσης του χρέους παρελήφθη από το προσωπικό του ΔΝΤ τον Απρίλιο του 2013 για πρώτη φορά από το 2005, σε μια έκθεση με τίτλο «Κυρίαρχη αναδιάρθρωση του χρέους: Πρόσφατες Εξελίξεις και επιπτώσεις για το Νομικό και Πολιτικό Πλαίσιο του Ταμείου», την μελέτη η οποία συζητήθηκε από το διοικητικό συμβούλιο στις 20 Μαΐου.

[40] Krugman, P., Obstfeld, M., Melitz, M., 2012, International Economics - Theory & Policy, Εκδόσεις Pearson

Το προσωπικό κατευθύνθηκε προς τη διαμόρφωση μιας ενημερωμένης πολιτικής, η οποία πραγματοποιήθηκε στις 22 Μαΐου του 2014 στην έκθεση με τίτλο «Πλαίσιο Δανεισμού του Ταμείου και δημόσιο χρέος: προκαταρκτικές παρατηρήσεις», η οποία λήφθηκε από το διοικητικό συμβούλιο στις 13 Ιουνίου. Το προσωπικό πρότεινε ότι «στην περίπτωση που το (κυρίαρχο) μέλος έχει χάσει την πρόσβαση στην αγορά και το χρέος θεωρείται βιώσιμο ... το ΔΝΤ θα είναι σε θέση να παρέχει εξαιρετική πρόσβαση στη βάση μιας πράξης χρέους που συνεπάγεται παράταση των προθεσμιών λήξης», το οποίο σημάνθηκε ως «επιχείρηση αναδιαμόρφωσης». Οι αναδιαμορφωτικές αυτές ενέργειες «γενικά είναι λιγότερο δαπανηρές για τον οφειλέτη και τους πιστωτές, και έτσι το σύστημα συνολικά, σε σχέση είτε με εκ των προτέρων λειτουργία μείωσης του χρέους είτε με ένα σχέδιο διάσωσης, που ακολουθείται από τη μείωση του χρέους ... (και) θα πρέπει να προβλεφθεί μόνο όταν τόσο (α) ένα μέλος έχει χάσει την πρόσβαση στην αγορά όσο και (β) το χρέος εκτιμάται να είναι βιώσιμο, αλλά όχι με μεγάλη πιθανότητα ... Οι πιστωτές θα συμφωνήσουν μόνο αν καταλάβουν ότι μια τέτοια τροποποίηση είναι απαραίτητη προκειμένου να αποφευχθεί μια χειρότερη έκβαση: δηλαδή, μια προεπιλογή και/ ή μια πράξη που περιλαμβάνει την μείωση του χρέους ... Οι ρήτρες συλλογικής δράσης, που υπάρχουν σήμερα στα περισσότερα, αλλά όχι όλα, τα ομόλογα, θα προβληθεί για να αντιμετωπίσει τα προβλήματα της συλλογικής δράσης»[41].

3.6. ΔΙΕΘΝΕΣ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ ΚΑΙ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟΠΟΙΗΣΗ

Η παγκοσμιοποίηση περιλαμβάνει τρία όργανα: παγκόσμιες χρηματοπιστωτικές αγορές και πολυεθνικές εταιρείες, εθνικές κυβερνήσεις που συνδέονται μεταξύ τους σε οικονομικές και στρατιωτικές συμμαχίες με επικεφαλής τις Ηνωμένες Πολιτείες, και αύξηση των «παγκόσμιων κυβερνήσεων», όπως του Παγκόσμιου Οργανισμού Εμπορίου (ΠΟΕ), του ΔΝΤ και της Παγκόσμιας Τράπεζας. Ο Charles Derber υποστηρίζει στο βιβλίο «Οι άνθρωποι πάνω από τα κέρδη», ότι «τα όργανα αυτά αλληλεπιδρούν για να δημιουργήσουν ένα νέο παγκόσμιο σύστημα εξουσίας όπου η κυριαρχία παγκοσμιοποιείται, απομακρύνοντας την εξουσία και τη συνταγματική αρχή από τα έθνη και δίνοντάς την στις παγκόσμιες αγορές και τους διεθνείς

[41] Gros, D., 2013, "Foreign Debt Versus Domestic Debt in the Euro Area." Oxford Review of Economic Policy, Vol. 29, No. 3, pp. 502–517

οργανισμούς». Ο Titus Alexander υποστηρίζει ότι αυτό το σύστημα θεσμοποιεί την παγκόσμια ανισότητα μεταξύ των δυτικών χωρών και του Μείζονος Κόσμου σε μια μορφή παγκόσμιου απαρτχάιντ, στην οποία το ΔΝΤ αποτελεί βασικό πυλώνα[42].

Η δημιουργία των παγκοσμιοποιημένων οικονομικών ιδρυμάτων ήταν τόσο σύμπτωμα όσο και ερέθισμα για την παγκοσμιοποίηση. Η ανάπτυξη της Παγκόσμιας Τράπεζας, των τραπεζών περιφερειακής ανάπτυξης του ΔΝΤ, όπως η Ευρωπαϊκή Τράπεζα για την Ανασυγκρότηση και την Ανάπτυξη (ΕΤΑΑ), καθώς και πολυμερών εμπορικών θεσμών όπως ο ΠΟΕ σηματοδοτεί μια κίνηση μακριά από την κυριαρχία του κράτους ως αποκλειστικής μονάδας ανάλυσης διεθνών υποθέσεων. Η παγκοσμιοποίηση έχει έτσι γίνει μετασχηματιστική από την άποψη της ανασυγκρότησης της σκέψης σχετικά με την κρατική κυριαρχία.

Μετά την επιθετική εκστρατεία οικονομικής απορρύθμισης υπό την διοίκηση του Προέδρου των ΗΠΑ Μπιλ Κλίντον στη δεκαετία του 1990, οι ηγέτες της παγκοσμιοποίησης ανέτρεψαν τους μακροχρόνιους περιορισμούς από τις κυβερνήσεις, οι οποίες περιόρισαν την ξένη ιδιοκτησία των τραπεζών τους, απορρύθμισαν το συνάλλαγμα, και εξάλειψαν τους περιορισμούς σχετικά με το πόσο γρήγορα τα χρήματα θα μπορούσαν να αποσυρθούν από ξένους επενδυτές[43].

Η έκθεση του Ταμείου τον Μάιο του 2015, υποστηρίζει ότι οι κυβερνήσεις του κόσμου επιδοτούν έμμεσα τις εταιρείες ορυκτών καυσίμων με $ 5.3tn το χρόνο. Κατά κύριο λόγο αυτό οφείλεται σε ρυπαίνοντες που δεν πληρώνουν τα έξοδα που επιβάλλονται από τις κυβερνήσεις από την καύση άνθρακα, πετρελαίου και φυσικού αερίου: η ατμοσφαιρική ρύπανση, τα προβλήματα υγείας, οι πλημμύρες, οι ξηρασίες και οι καταιγίδες οφείλονται στην αλλαγή του κλίματος.

[42] Drudi, F., Durré, A., Mongelli, F., 2012, "The Interplay of Economic Reforms and Monetary Policy. The Case of the Eurozone." Journal of Common Market Studies, Vol. 50, No. 6, pp. 881–898
[43] Braun, D., Tausendpfund, M., 2014, "The Impact of the Euro Crisis on Citizens's Support for the European Union." Journal of European Integration, Vol. 36, No. 3, pp. 231–245

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 4ο

Η ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΡΙΣΗ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΖΩΝΗ

4.1. ΤΑ ΑΙΤΙΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

Η οικονομική κρίση που μαστίζει την Ευρώπη και όλες τις οικονομίες διεθνώς, προφανώς δεν αποτέλεσε απρόσμενο και ανεξάρτητο φαινόμενο. Η φύση της κρίσης, τα αίτιά της και τα βαθύτερα χαρακτηριστικά της, συνδέονται με την μεταπολεμική διαδικασία συσσώρευσης κεφαλαίου στις ανεπτυγμένες καπιταλιστικές χώρες, με την κρίση της δεκαετίας του 1970 και με τον τρόπο με τον οποίο αντιμετωπίσθηκε, αλλά και με τη νεοφιλελεύθερη περίοδο, όπου είχαμε και την έξαρση του φαινομένου της χρηματιστικοποίησης της οικονομίας του καπιταλισμού.

Τα βαθύτερα αίτια της κρίσης βρίσκονται στις λανθασμένες πολιτικές που εφαρμόζονταν και στα χρόνια διαρθρωτικά προβλήματα, ενώ αναδείχτηκαν με οξύτερο και εντονότερο τρόπο από τη διεθνή συγκυρία της οικονομικής και χρηματοπιστωτικής κρίσης. Πολύ πριν την εμφάνιση της οικονομικής και χρηματοπιστωτικής κρίσης, υπήρχε το φαινόμενο της ύπαρξης έντονων διαρθρωτικών προβλημάτων τα οποία είχαν την τάση να διογκώνονται από την εμμονή στη λανθασμένη πολιτική σχετικά με τις αυτορυθμιζόμενες αγορές[44].

Η κρίση στην Ελλάδα σύμφωνα με έρευνες, αναμένεται να έχει μεγαλύτερη ένταση και διάρκεια σε σχέση με άλλες χώρες της Ευρώπης, επειδή τα διαρθρωτικά της προβλήματα και η δομή της, είναι διαφορετικά από τις άλλες χώρες, αλλά και διατηρούνται καθημερινά και γίνονται μεγαλύτερα, αντί να μειώνονται, ενώ έχουν την τάση να ξεφεύγουν από τις συνθήκες της παγκόσμιας κρίσης.

Ορισμένες χώρες της Ευρώπης παρουσιάζουν ισχνή παραγωγική βάση αφού στηρίχθηκαν σε τομείς όπως ο τουρισμός, η οικοδομή και η ναυτιλία που αποτελούν κλάδους που πλήττονται πρώτοι και με ιδιαίτερη ένταση από την οικονομική κρίση, ενώ και οι τράπεζες στο εσωτερικό αυτών των χωρών που λειτουργούσαν με πρωτόγνωρους ρυθμούς πιστωτικής επέκτασης, βρέθηκαν εκτεθειμένες στην

[44] Marzinotto, B., Sapir A., Wolff, G., 2011, "What Kind of Fiscal Union?" Bruegel Policy Brief, No. 6, 2011, pp. 1-8

παγκόσμια κρίση λόγω της ανάληψης υψηλών κινδύνων, με αποτέλεσμα να δεχτούν σφοδρά χτυπήματα στην κεφαλαιακή τους δομή.

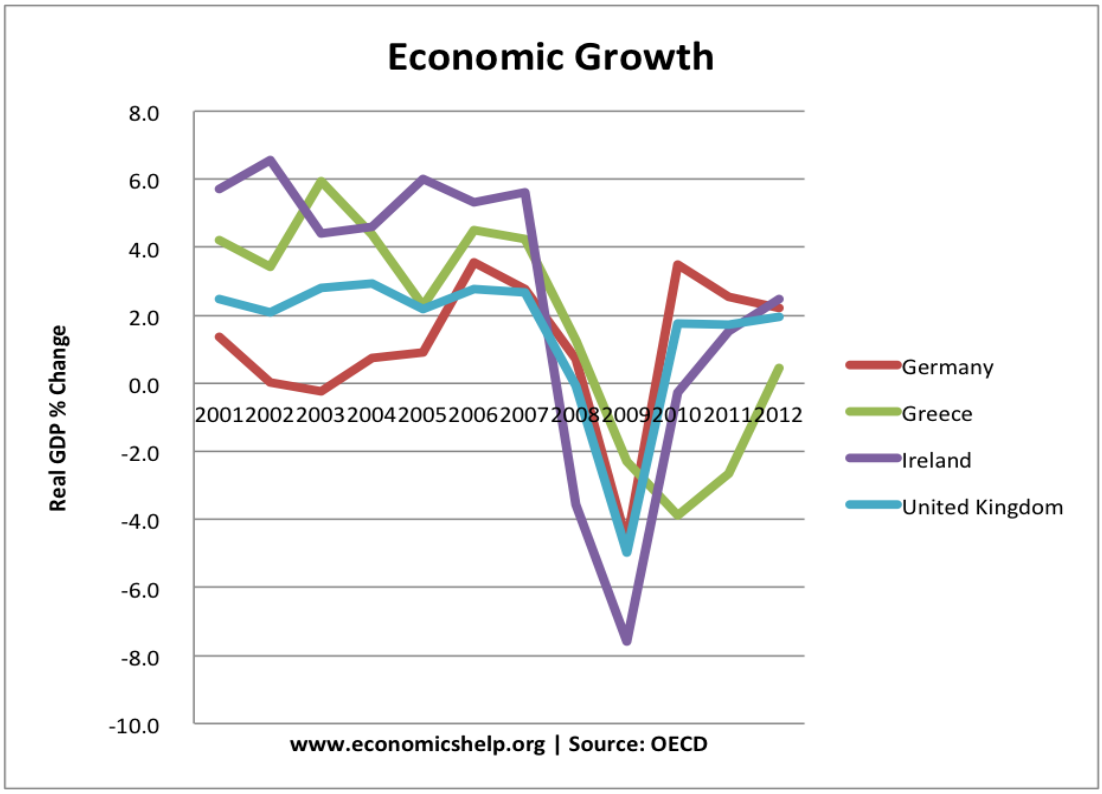

Πηγή: OECD

Γράφημα 10. Η πτωτική οικονομική ανάπτυξη ως αίτιο της κρίσης

Είναι γεγονός όμως πως η κρίση που αντιμετωπίζουμε, ξεκίνησε λόγω της ταυτόχρονης εμφάνισης τριών βασικών παραγόντων[45]:

- Της λεγόμενης **«φούσκας»** στις τιμές των ακινήτων στις ΗΠΑ, που βοήθησε ώστε να δημιουργηθούν φαινόμενα υπερ-κατανάλωσης, που είχαν ως αποτέλεσμα την αύξηση του ελλείμματος τρεχουσών συναλλαγών.
- Της μεταφοράς μέσω τιτλοποιήσεων, **ρίσκου** από τους ισολογισμούς των τραπεζών στους επενδυτές και το κοινό, με πολλούς από αυτούς να αγνοούν το ύψος του κινδύνου και να εμφανίζονται επιρρεπείς στις υψηλές αποδόσεις της τότε εποχής. Η διαδικασία μεταφοράς του ρίσκου επέτρεψε στις τράπεζες να δανείζουν χωρίς φόβο σε μη φερέγγυους δανειολήπτες, ώστε να αποκτούν

[45] Kouretas, G., Vlamis, P., 2010, "The Greek Crisis – Causes and Implications." Panoeconomicus, Vol. 57, No. 4, pp. 391–404

ρευστότητα για επιπλέον δανειοδοτήσεις, ώστε να μην χρειάζεται να βρούν νέους καταθέτες.

- Της ραγδαίας **εξάπλωσης δανείων** (κυρίως στεγαστικών) υψηλού κινδύνου, από 9% συνολικών στεγαστικών το 2003, σε 24% το 2007. Δηλαδή δανείων που υπό κανονικές συνθήκες δεν θα έπρεπε να έχουν δοθεί, προσφέροντας μια αχαλίνωτη και απίστευτη πιστωτική επέκταση σε πολλά νοικοκυριά. Οι τράπεζες για να προωθήσουν περαιτέρω τα δανειακά τους προϊόντα, αναλάμβαναν να αποπληρώσουν το δάνειο του νοικοκυριού από άλλη τράπεζα όταν υπήρχε πρόβλημα αποληρωμής, ή παρείχαν δάνεια κάθε είδους με μόνη εγγύηση την αναμενόμενη αύξηση της τιμής της κατοικίας, διευκολύνοντας ταυτόχρονα τους πελάτες τους με χαμηλά ελκυστικά επιτόκια αποπληρωμής κατά τα πρώτα χρόνια, που θα αναπροσαρμόζονταν όμως εν συνεχεία.

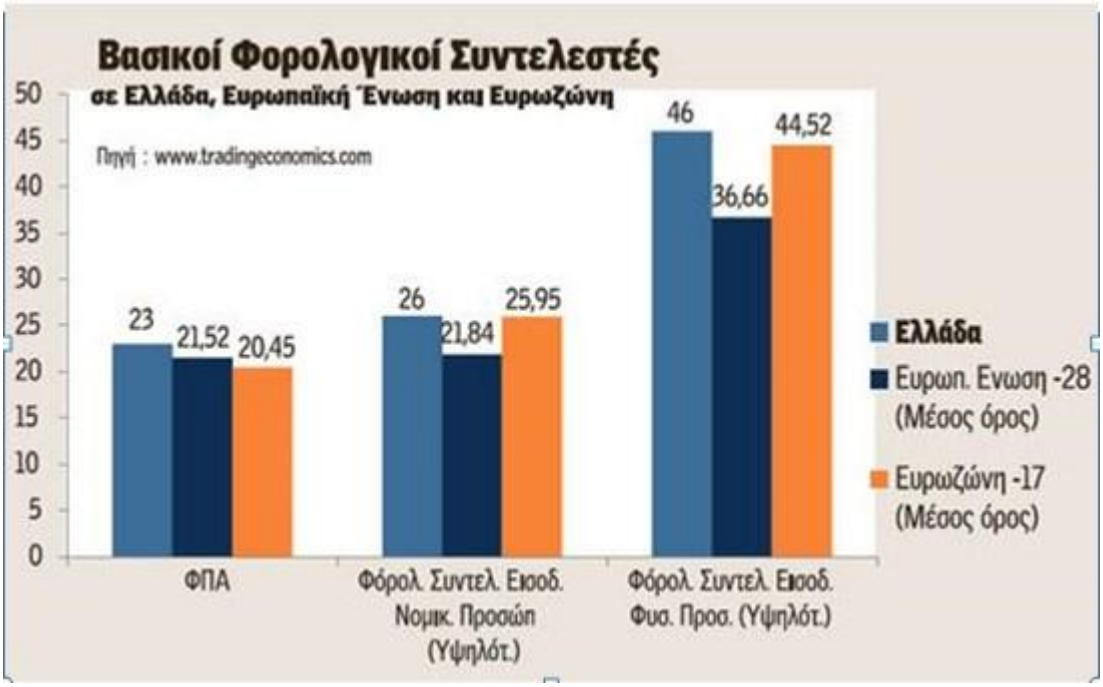

Πηγή: Eurostat

Γράφημα 11. Βασικοί φορολογικοί συντελεστές στην Ελλάδα και την Ευρωζώνη

Εκτός των παραπάνω, οι αιτίες της οικονομικής κρίσης των κρατών της Ευρώπης εντοπίζεται σε τρείς επιπλέον παράγοντες[46]:

[46] Askenazy, P., Coutrot, T., Orléan, A., Sterdyniak, H., 2011, Μανιφέστο των ανήσυχων οικονομολόγων, Εκδόσεις Πόλις

- Στις λανθασμένες πολιτικές δραστικής μείωσης των φορολογικών εσόδων που ακολουθούσαν οι κυβερνήσεις για διάστημα μεγαλύτερου της μιας δεκαετίας προτού ξεσπάσει η κρίση.
- Στη νεοφιλελεύθερη στρατηγική που ακολουθούσε η ΕΕ, που υποχρέωνε τις κυβερνήσεις να αντλούν δάνεια από τις χρηματοπιστωτικές αγορές και τις εμπορικές τράπεζες, και όχι με απευθείας δανεισμό από την ΕΚΤ, με αποτέλεσμα λόγω της κρίσης να εκτινάσσονται στα ύψη τα επιτόκια δανεισμού. Αυτό οδήγησε στο να αποσύρουν την εμπιστοσύνη τους οι χρηματαγορές από κάποιες συγκεκριμένες οικονομίες, όπως η Ελληνική, και να εκτιναχθούν σε ακόμη υψηλότερα επίπεδα τα επιτόκια δανεισμού. Πολλές χώρες αναγκάστηκαν έκτοτε να λάβουν ένα πακέτο δανειακής στήριξης μέσω του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου, με συνθήκες που αφορούσαν αυστηρά προγράμματα μείωσης των δημοσίων δαπανών.
- Στην ύπαρξη του ίδιου του Ευρώ, αφού διευκόλυνε τη μεταφορά πόρων προς τις χώρες που εμφάνιζαν ταχύτερη ανάπτυξη. Οι εισροές κεφαλαίου δημιουργούσαν ισοσκελισμό με το ισοζύγιο πληρωμών, βοηθώντας τη χώρα να διατηρεί στο ισοζύγιο τρέχουσων συναλλαγών ένα σημαντικό μέρος του ελλείμματος. Όταν όμως ξέσπασε η κρίση και μειώθηκαν οι εισροές κεφαλαίου, σταμάτησε και η δυνατότητα μεταφοράς του ελλείμματος στο συγκεκριμένο ισοζύγιο. Οι χώρες λοιπόν που παρουσίαζαν υψηλότερους ρυθμούς ανάπτυξης κατέληξαν όλες με τεράστια δημοσιονομικά κενά και ελλείμματα στις τρέχουσες συναλλαγές τους.

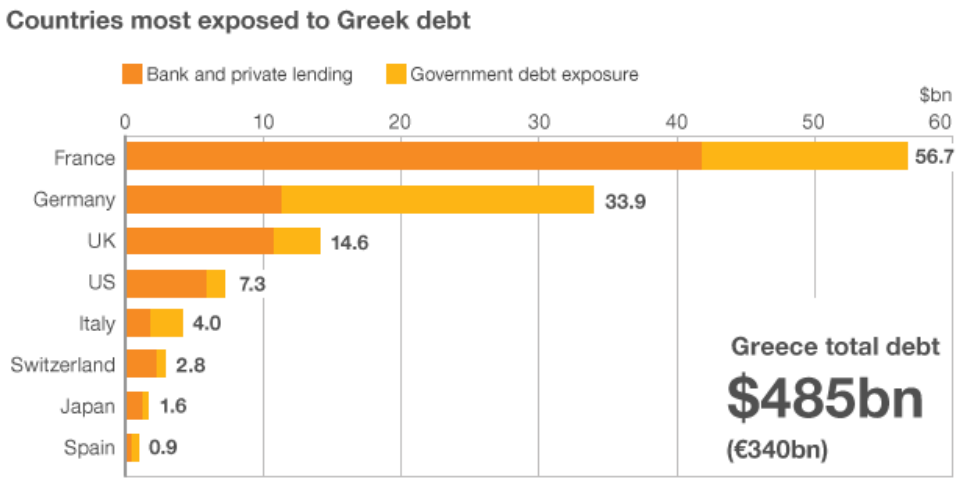

Πηγή: OECD

Γράφημα 12. Χώρες της Ευρωζώνης που εκτίθενται περισσότερο στο Ελληνικό χρέος

4.2. ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗ ΚΑΙ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΖΩΗ

Η κοινωνική ζωή μαστίζεται σε τεράστιο επίπεδο από τις συνέπειες της οικονομικής κρίσης, αφού είναι λογικό η απώλεια χρημάτων να προκαλεί φτώχεια και έλλειψη ευημερίας σε μεγάλα κομμάτια του πληθυσμού μιας χώρας. Η απασχόληση, το εμπόριο και ο ρυθμός της οικονομικής ανάπτυξης ανακόπτονται και προκαλούν έντονα προβλήματα στην εύρυθμη λειτουργία της οικονομίας.

Είναι λογικό να υπάρχει διαφοροποίηση μεταξύ των χωρών που πλήττονται από την κρίση, αφού οι αναπτυγμένες χώρες αντιμετωπίζουν λιγότερα προβλήματα σε σχέση με τις χώρες χαμηλής και μέσης ανάπτυξης, με τους εργάτες και τα άτομα με χαμηλά επίπεδα εκπαίδευσης να δέχονται τις πιο δυσμενείς επιπτώσεις σε σχέση με τους ανθρώπους που κατέχουν υψηλότερα επίπεδα μόρφωσης και εργασιακής εκπαίδευσης[47].

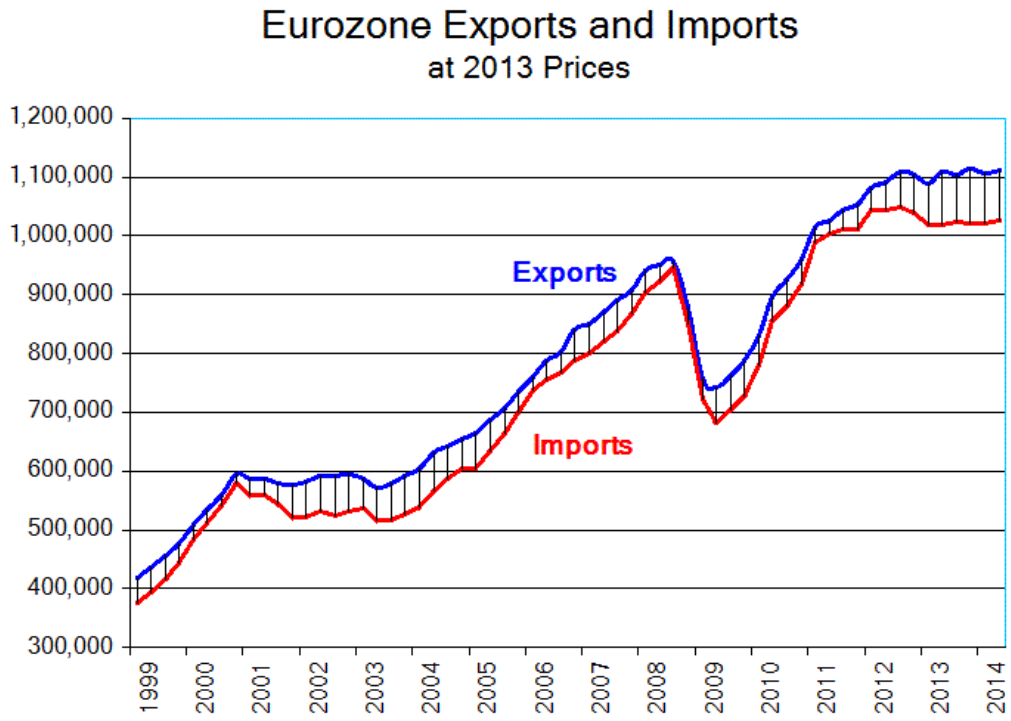

Πηγή: Eurostat

Γράφημα 13. Εισαγωγές και εξαγωγές στην Ευρωζώνη 1999 – 2014

[47] Krugman, P., 2009, The Return Of Depression Economics, Εκδόσεις: Norton

Η μείωση της ζήτησης των εισαγωγών που βρίσκεται όμως προ των πυλών, αναμένεται να πλήξει περισσότερο τις αναπτυγμένες από τις αναπτυσσόμενες χώρες σύμφωνα με τον Παγκόσμιο Οργανισμό Εμπορίου, που προβλέπει πτώση 10% της ζήτησης των εισαγωγών σε ποσοτικούς όρους.

Η παγκόσμια κρίση προκαλεί αρνητικό ή μηδενικό ρυθμό ανάπτυξης στην διεθνή οικονομία, με ελάχιστες χώρες να εξαιρούνται όπως η Ινδία και η Κίνα, με τις μελλοντικές βλέψεις να φαίνονται δυσοίωνες, αφού η Παγκόσμια Τράπεζα αναμένει την συρρίκνωση της παγκόσμιας οικονομίας και ο Οργανισμός Οικονομικής Συνεργασίας και Ανάπτυξης αναμένει τη μείωση του Ακαθάριστου Εγχώριου Προϊόντος στις χώρες που παρακολουθεί[48].

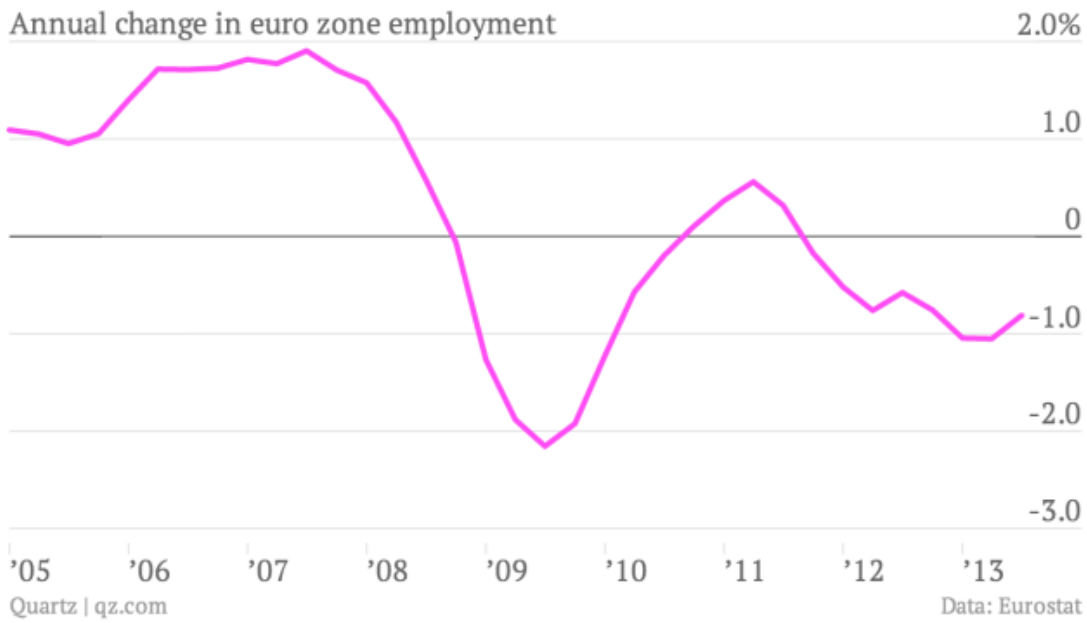

Πηγή: Eurostat

Γράφημα 14. Ετήσια αλλαγή στον ρυθμό παροχής θέσεων εργασίας στην Ευρωζώνη

Παγκοσμίως, το 50% των εργατών βρίσκεται σε κατάσταση εργασιακής ανασφάλειας, αφού αντιμετωπίζει μεγάλο κίνδυνο απώλειας της εργασίας του, με την ανεργία να δείχνει την αυξητική της πορεία από το 2008 και μετά. Οι φτωχοί εργαζόμενοι

[48] Hampl, M., 2010, "The Euro's Instability Pact", Wall Street Journal, Διαθέσιμο από: 29 September, p. 13

αναμένονται σύμφωνα με έρευνες να φτάσουν τα 700 με 800 εκατομμύρια διεθνώς. Η παραπάνω κατάσταση απειλεί κυρίως τις χώρες με χαμηλό επίπεδο ανάπτυξης[49].

4.3. ΤΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

Ένα από τα βασικά κοινωνικά αποτελέσματα της οικονομικής κρίσης είναι οι ψυχικές διαταραχές που προκαλούνται από την επισφαλή εργασία, την ανεργία και τη φτώχεια που οδηγούν εν τέλη στον κοινωνικό αποκλεισμό. Η ανεργία άλλωστε γνωρίζουμε πως ευθύνεται για την αύξηση της ενδοοικογενειακής βίας, την αύξηση του επιπέδου των αυτοκτονιών και την αύξηση της ημερήσιας κατάποσης αλκοόλ. Τα άτομα που αντιμετωπίζουν την ανεργία συχνά παρουσιάζουν ασθένειες αφού αναγκάζονται να ζήσουν σε υποβαθμισμένο περιβάλλον, να εργάζονται περιστασιακά σε ανθυγιεινές και επικίνδυνες εργασίες και να τρέφονται ανεπαρκώς[50].

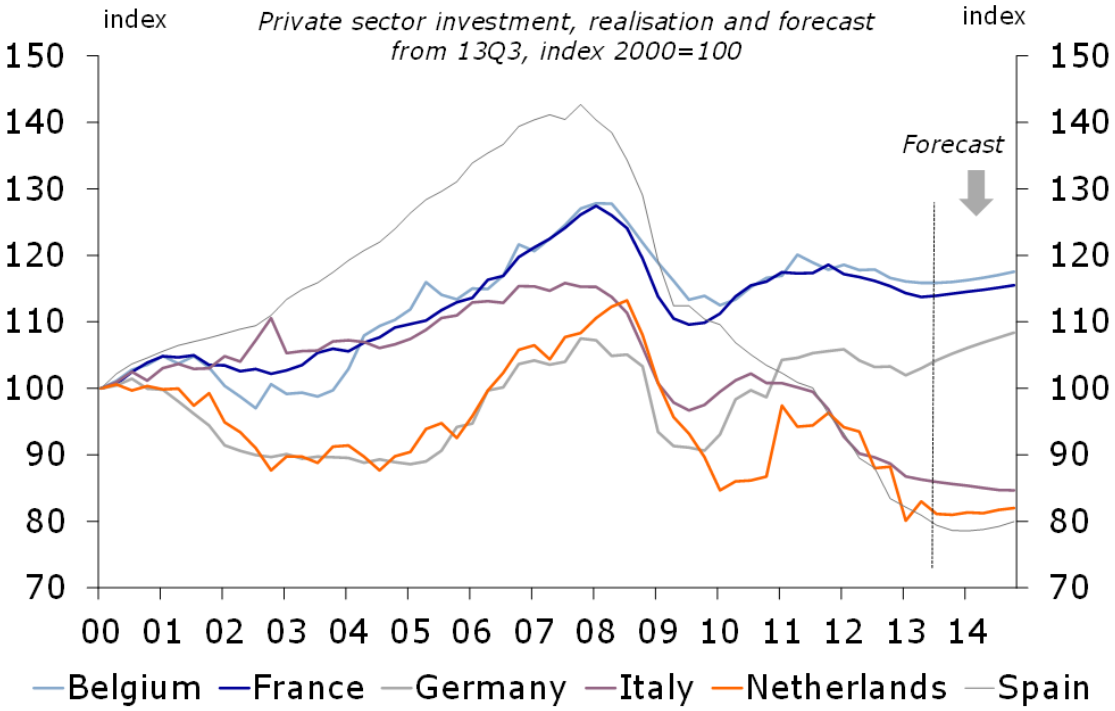

Πηγή: OECD

Γράφημα 15. Επενδύσεις στον ιδιωτικό τομέα σε διάφορες χώρες της Ευρωζώνης

[49] Drudi, F., Durré, A., Mongelli, F., 2012, "The Interplay of Economic Reforms and Monetary Policy. The Case of the Eurozone." Journal of Common Market Studies, Vol. 50, No. 6, pp. 881–898

[50] Braun, D., Tausendpfund, M., 2014, "The Impact of the Euro Crisis on Citizens's Support for the European Union." Journal of European Integration, Vol. 36, No. 3, pp. 231–245

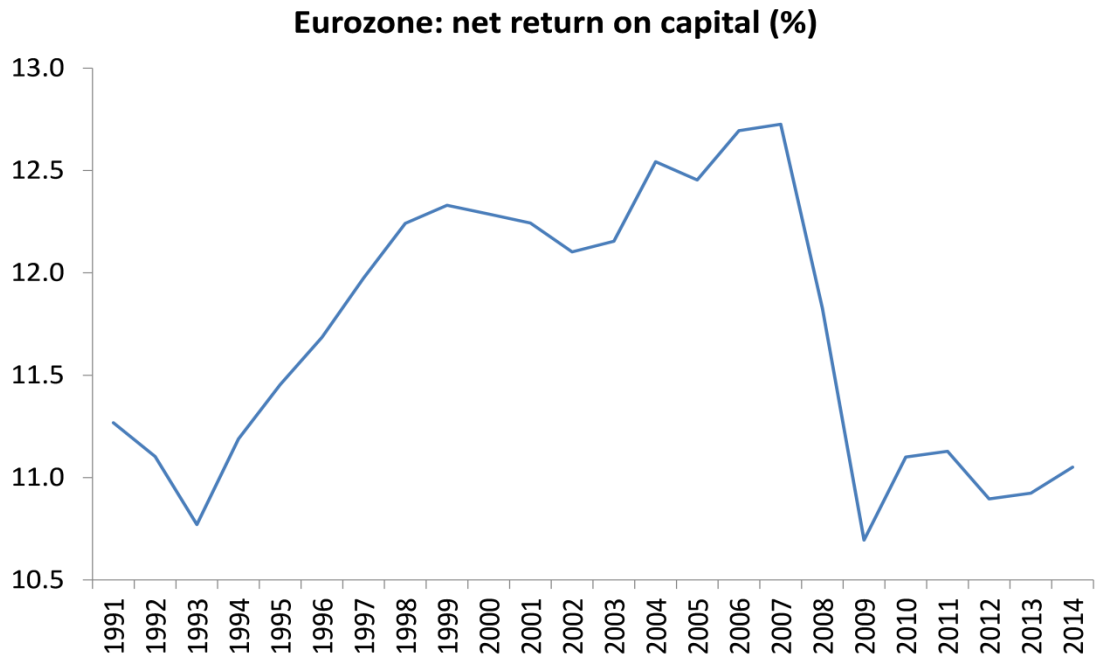

Πηγή: OECD

Γράφημα 16. Καθαρή απόδοση κεφαλαίου στην Ευρωζώνη (ποσοστό %)

Τα αποτελέσματα της οικονομικής κρίσης ήταν ορατά από το 2008, αφού υποχωρούσαν οι καθαρές συνολικές επενδύσεις, κάτι που μεταφράζεται ως συρρίκνωση των εισοδημάτων και αναβολή της υλοποίησης των σχεδίων επένδυσης του ιδιωτικού τομέα, ενώ είναι δεδομένες οι δυσκολίες δανεισμού που αντιμετωπίζουν οι επιχειρήσεις στο σύνολό τους. Όταν ξεκίνησε η κρίση, οι κυβερνήσεις των αναπτυγμένων καπιταλιστικών χωρών προσπαθούσαν να διασώσουν το χρηματοπιστωτικό σύστημα, δημιουργώντας όμως ένα δυσβάσταχτο δημόσιο χρέος και δημοσιονομικό έλλειμμα στις οικονομίες όλων των χωρών. Είναι γεγονός πως οι παραπάνω πολιτικές μόνο καλό δεν έκαναν, ενώ ένα μέρος του ιδιωτικού χρέους, μεταφέρθηκε στο δημόσιο[51].

[51] Pisani-Ferry, J., 2012. "The Euro Crisis and the New Impossible Trinity," Bruegel Policy Contribution, No. 1, 2012, pp. 1-16

4.4. Η ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

Η αντιμετώπιση της κρίσης δεν είναι εύκολη υπόθεση, και τα μέτρα κρίνονται από την αποδοτικότητα και την αποτελεσματικότητά τους σε βάθος χρόνου. Σαν μια πρώτη λύση θα μπορούσαμε να διαγνώσουμε την υιοθέτηση του κατάλληλου «μείγματος» δημοσιονομικής και νομισματικής πολιτικής, αλλά και τον απαραίτητο συντονισμό σε παγκόσμιο επίπεδο. Αυτοί που ευθύνονται για την κρίση είναι λογικό πως πρέπει να πληρώσουν, χωρίς όμως να υπάρξει μείωση στο ΑΕΠ της κάθε χώρας. Η νομισματική πολιτική λειτούργησε σωστά προβαίνοντας στη μείωση των επιτοκίων και παρέχοντας ρευστότητα στο πληγωμένο χρηματοπιστωτικό σύστημα. Οι κεντρικές τράπεζες παρείχαν ρευστότητα στην διατραπεζική αγορά, διαθέτοντας δισεκατομμύρια ευρώ, δολάρια, στερλίνες και γιεν, αφού οι εμπορικές τράπεζες ήταν απρόθυμες να δανείσουν η μία την άλλη. Η έλλειψη εμπιστοσύνης μεταξύ των τραπεζών φαινόταν και από τα υψηλά επίπεδα των επιτοκίων που διακρίνονταν στους δείκτες Libor και Euribor. Είναι επίσης γεγονός πως το 2008, τα μεγαλύτερα χρηματιστήρια του πλανήτη γνώρισαν τρομερές απώλειες ακόμα και κατά 50% και πάνω[52].

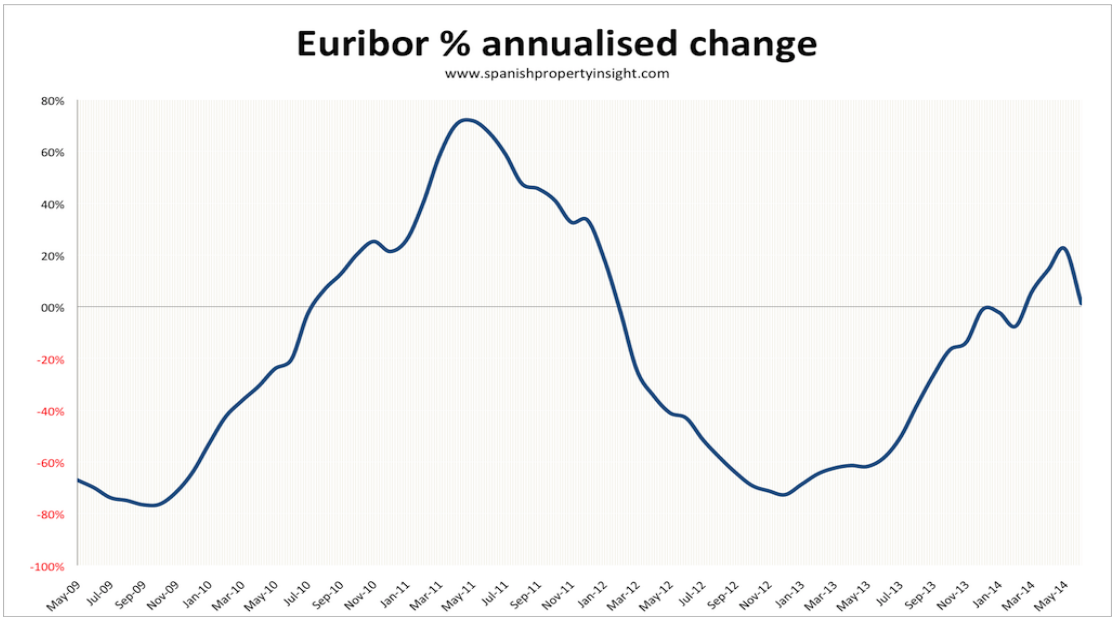

Πηγή: Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα

Γράφημα 17. Η τροποποίηση του δείκτη Euribor ανά έτος

[52] Coenen, G., Straub, R., Trabant, M., 2012, "Fiscal Policy and the Great Recession in the Euro Area." American Economic Review, Vol. 102, No. 3, pp. 71–76

Η πορεία όμως προς την εξομάλυνση ήταν αργή και εύθραυστη, παρά τη δυναμική παρέμβαση των νομισματικών αρχών, ενώ γινόταν φανερό πως χρειαζόταν η παρέμβαση των κυβερνήσεων μέσω της δημοσιονομικής πολιτικής. Για να στηριχθεί η οικονομική δραστηριότητα εμφανίστηκαν διεθνείς οργανισμοί όπως το ΔΝΤ και ο ΟΟΣΑ που μέσω δημοσιονομικών πακέτων τα οποία περιελάμβαναν μέτρα διασφάλισης της σταθερότητας του χρηματοπιστωτικού συστήματος, μέτρα ενίσχυσης των δημοσίων δαπανών και μέτρα μείωσης της φορολογίας, προσπαθούσαν να τονώσουν την εσωτερική ζήτηση των χωρών. Τέτοιου είδους δημοσιονομικά πακέτα υιοθετήθηκαν από τις ΗΠΑ, την ΕΕ, το Ηνωμένο Βασίλειο, την Ιαπωνία και την Κίνα[53].

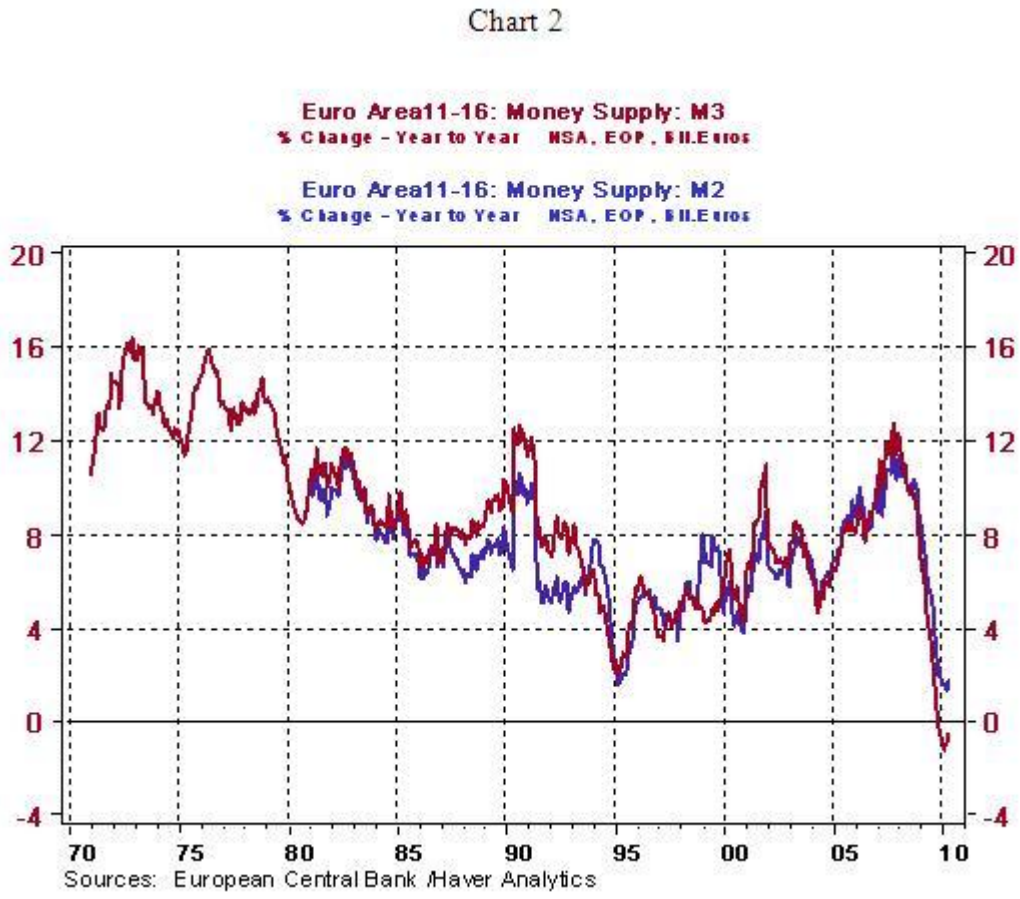

Πηγή: Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα

Γράφημα 18. Η τροποποίηση του δείκτη Libor ανά έτος

Γενικά θα λέγαμε πως υπάρχει αρκετή επιφυλακτικότητα για τη χρήση της δημοσιονομικής πολιτικής υπό καθεστώς «κανονικών συνθηκών». Υπάρχουν δύο

[53] Λαπαβίτσας, Κ., 2012, «Ρήξη; Διέξοδος από την κρίση της Ευρωζώνης», Εκδόσεις Λιβάνη

πλευρές σχετικά με την κατεύθυνση και το μέγεθος των δημοσιονομικών παρεμβάσεων. Η μία πλευρά υποστηρίζει πως οι εκτεταμένες και γενικές δημοσιονομικές παρεμβάσεις είναι η μοναδική λύση ώστε να αποφευχθεί μια παρατεταμένη ύφεση, ενώ θεωρεί πως θα έχει αρνητικές επιπτώσεις η αργή και μικρή αντίδραση εκ μέρους των κυβερνήσεων.

Η άλλη πλευρά, και κυρίως η Γερμανία, υποστηρίζει πως δεν υπάρχει μια συγκεκριμένη φόρμουλα για όλα τα κράτη και οι όποιες δημοσιονομικές παρεμβάσεις θα πρέπει να είναι προσωρινές, έγκαιρες και στοχευμένες, ώστε να μην υπάρξει κίνδυνος για την μακροχρόνια βιωσιμότητα των δημοσίων οικονομικών. Η επεκτατική πολιτική θα πρέπει να υποστηρίζεται από τα κατάλληλα περιθώρια δημοσιονομικής ευελιξίας. Σε χώρες όπως η Ελλάδα εκτεταμένες δημοσιονομικές παρεμβάσεις, πέρα από τις ήδη νομοθετημένες μειώσεις των φορολογικών συντελεστών και τη μείωση των στοχευμένων δαπανών, θα είχαν αρνητικές μακροπρόθεσμες συνέπειες αφού θα προκαλούσαν την αύξηση του δημοσιονομικού χρέους και ελλείμματος[54].

Ακόμα και με τα σημερινά επίπεδα χρεών και ελλείμματος, η εκτίναξη των Spreads, δηλαδή των περιθωρίων των ομολόγων σε σχέση με τα ομόλογα αναπτυγμένων χωρών, έχει ως αποτέλεσμα την επιβάρυνση του κρατικού προϋπολογισμού και την αύξηση του κόστους εξυπηρέτησης του δημοσίου χρέους. Είναι λογικό επίσης, εάν οι δημόσιες δαπάνες μιας χώρας είναι ήδη υψηλές σχετικά με το ποσοστό του ΑΕΠ, αυτές να καταλήγουν να μην έχουν κανένα ουσιαστικό αντίκρισμα. Θα πρέπει να υπάρξουν ώριμα επενδυτικά σχέδια, ώστε η αύξηση των δημόσιων επενδύσεων να έχει αποτελέσματα, και να βοηθήσει τη χώρα να εξέλθει από τη στασιμότητα και τη συνεχιζόμενη ύφεση. Δεν θα πρέπει να υπάρχει μεγάλη χρονική διάρκεια μεταξύ της λήψης της απόφασης για τη χρηματοδότηση ενός έργου και της εκταμίευσης των κονδυλίων, αφού κάτι τέτοιο δεν θα συμβάλλει στην αντιμετώπιση της κρίσης αλλά θα λειτουργεί πληθωριστικά σε άλλη φάση του οικονομικού κύκλου.

Οι κυβερνήσεις βέβαια που δεν έχουν μεγάλα περιθώρια δημοσιονομικής ευεξίας, μπορούν εν τέλη να παρουσιαστούν καινοτόμες και εφευρετικές στην αντιμετώπιση των συνεπειών της κρίσης. Έτσι η κρίση μπορεί να αποτελέσει εναρκτήριο λάκτισμα, για να εντατικοποιηθούν οι απαραίτητες διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις. Είναι λογικό

[54] Auerback, M., 2011, "A 'United States of Europe' or Full Exit from the Euro?" International Journal of Political Economy, Vol. 39, No. 4, 2011, pp. 87-102. doi:10.2753/IJP0891-1916390404

βέβαια να μην είναι εύκολο να ευδοκιμήσουν όλες οι μεταρρυθμίσεις σε περίοδο κρίσης, αφού δεν υπάρχουν τα απαραίτητα δημοσιονομικά περιθώρια, ενώ άλλες μπορούν να λειτουργήσουν εξαιρετικά, αφού μπορούν να κάμψουν τις όποιες συντεχνιακές αντιδράσεις[55].

4.5. Η ΛΥΣΗ ΣΤΗΝ ΚΡΙΣΗ

Είναι λογικό πως για να υπάρξει αποπληρωμή ενός χρέους πρέπει να μειωθεί αρχικά το έλλειμμα. Πρωτογενές έλλειμμα λοιπόν ορίζεται το μέρος του ελλείμματος που δεν περιλαμβάνει τις πληρωμές των τόκων. Το να έχει μια κυβέρνηση μηδενικό πρωτογενές έλλειμμα σημαίνει πως δεν προσθέτει καινούριο χρέος σε αυτό που κληρονόμησε από τις παλαιότερες κυβερνήσεις. Αντίθετα, το να έχει μια κυβέρνηση θετικό πρωτογενές έλλειμμα σημαίνει πως δημιουργεί νέο χρέος.

Εάν πάρουμε σαν παράδειγμα το πρωτογενές έλλειμμα της Ελλάδος, που έφτασε το 2009 το 8.5%, γίνεται σαφές πως δεν μπορεί να αποπληρωθεί σε καμία περίπτωση το χρέος. Το χρέος μπορεί να αποπληρωθεί μόνο εάν η κυβέρνηση σταματήσει να δημιουργεί νέο χρέος κάθε χρόνο[56].

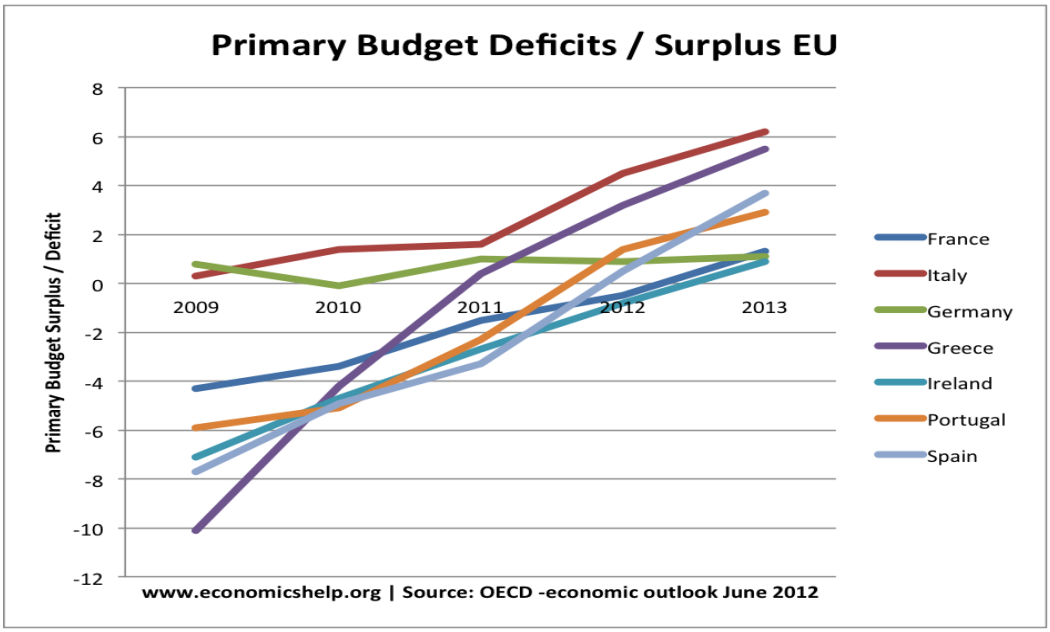

Πηγή: OECD

Γράφημα 19. Το πρωτογενές έλλειμμα στην Ευρωζώνη

[55] De Grauwe, P., Ji, Y., 2013, "Self-fulfi lling Crises in the Eurozone: An Empirical Test." Journal of International Money and Finance, Vol. 34, pp. 15–36. Volume 24, No. 1 - 2015 PRAGUE ECONOMIC PAPERS 103

[56] Braun, D., Tausendpfund, M., 2014, "The Impact of the Euro Crisis on Citizens's Support for the European Union." Journal of European Integration, Vol. 36, No. 3, pp. 231–245

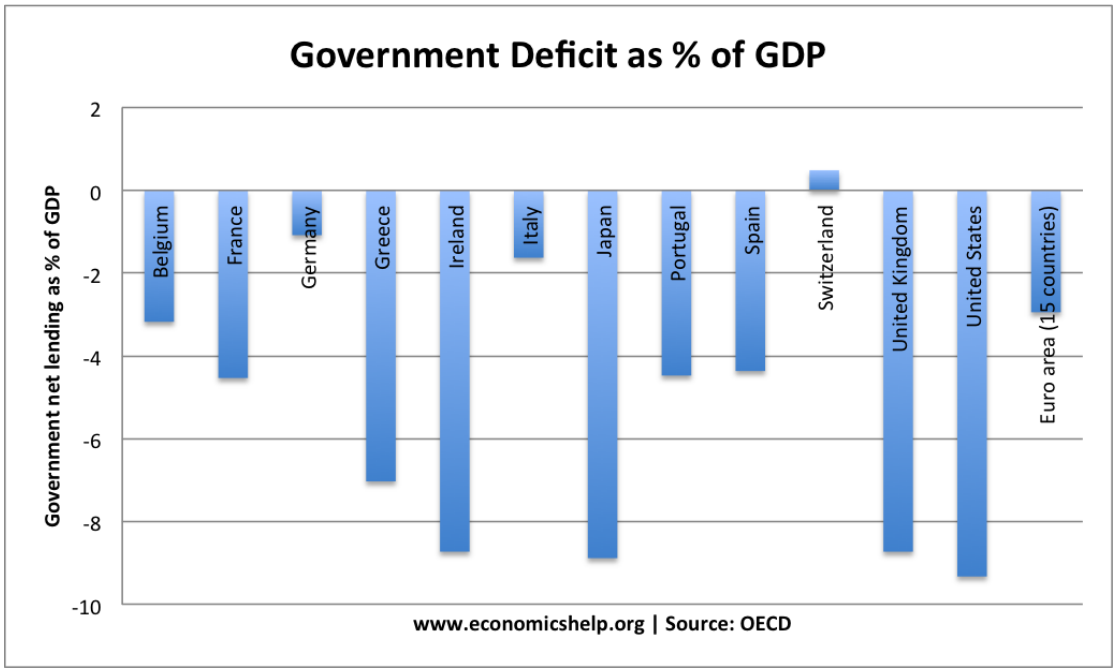

Πηγή: OECD

Γράφημα 20. Κυβερνητικό Έλλειμμα ως ποσοστό επί του ΑΕΠ

Ο στόχος της κάθε κυβέρνησης πρέπει να είναι η δημιουργία πρωτογενούς πλεονάσματος, αφού εάν το πλεόνασμα υπερβεί τις πληρωμές των τόκων του χρέους, το χρέος θα μειωθεί και το συνολικό έλλειμμα θα είναι αρνητικό. Αν το πρωτογενές πλεόνασμα φτάσει να είναι ίσο με τις πληρωμές των τόκων του χρέους, το χρέος θα παραμείνει σταθερό και το έλλειμμα θα μηδενιστεί. Είναι λογικό πως για τη μείωση του χρέους είναι απαραίτητο το αρνητικό έλλειμμα.

Θετικό αποτέλεσμα θεωρείται βέβαια και το μηδενικό ή ελάχιστα θετικό έλλειμμα, ενώ εάν το ΑΕΠ μιας χώρας ξαφνικά διπλασιαζόταν χωρίς να υπήρχε κάποια αλλαγή στο δημόσιο χρέος της, θα είχε πολύ μικρότερο πρόβλημα συνολικού χρέους. Μια χώρα μπορεί να επιτύχει και να διατηρήσει υψηλούς ρυθμούς ανάπτυξης εάν μπορέσει να αυξήσει την ανταγωνιστικότητα της οικονομίας της. Μια λύση για την αποπληρωμή του χρέους μιας χώρας είναι επίσης η μείωση των εισαγωγών και η αύξηση των εξαγωγών. Συνήθως το πρόβλημα διογκώνεται όταν όλοι οι αρνητικοί παράγοντες αντιμετωπίζονται ταυτόχρονα από την κυβέρνηση ενός κράτους, δηλαδή να υπάρχει ταυτόχρονα μεγάλο έλλειμμα, υψηλό χρέος και χαμηλή ανταγωνιστικότητα. Με όλους τους παραπάνω παράγοντες σε ισχύ είναι λογικό μια

χώρα να μπορεί να δανειστεί από τις χρηματοπιστωτικές αγορές μόνο με πολύ υψηλά επιτόκια[57].

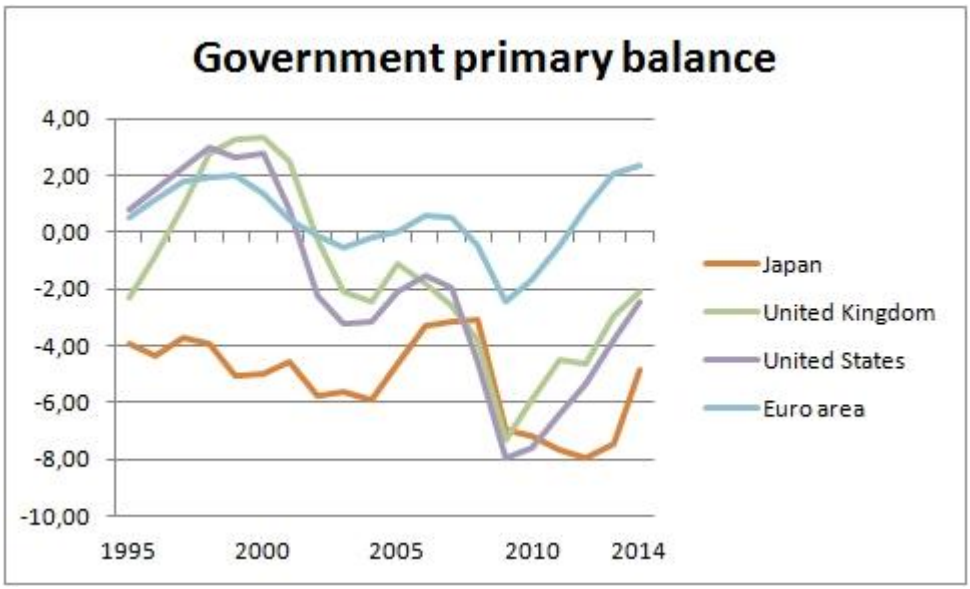

Πηγή: OECD

Γράφημα 21. Πρωτογενές πλεόνασμα στην Ευρωζώνη σε σύγκριση με διάφορες χώρες

Μέσα σε όλα αυτά υπάρχει και η σπασμωδική κοινή γνώμη που επηρεάζεται από την ελλιπή ενημέρωση από τα ΜΜΕ, που παρουσιάζουν χαρακτήρα λαϊκισμού και υπεραπλούστευσης της κατάστασης. Είναι λογικό να μην μπορεί να αποπληρωθεί ποτέ πάνω από το 50% του δημόσιου χρέους μιας χώρας, γιατί ακόμα και αν κατάφερνε να έχει πλεονασματικούς προϋπολογισμούς, το πλεόνασμα δεν θα μπορούσε σε καμία περίπτωση να καλύψει τον ρυθμό ανάπτυξης του χρέους λόγω των υψηλών επιτοκίων δανεισμού από τους Ευρωπαίους, όπως η Τρόικα. Τώρα πια η λογική της ΕΕ και συνεπώς και της Γερμανίας, είναι να μην χάσουν άλλα χρήματα και όχι να πάρουν πίσω αυτά που δάνεισαν. Στο μεσοδιάστημα όμως που περνάει, γίνονται σπασμωδικές κινήσεις όπως η πώληση της δημόσιας περιουσίας και ο επιπλέον δανεισμός ξένων κεφαλαίων που κάνουν χειρότερη την κατάσταση αντί να την καλυτερεύουν[58].

[57] Kuhn, T., Stockel, F., 2014, "When European Integration Becomes Costly: The Euro Crisis and Public
[58]Askenazy, P., Coutrot, T., Orléan, A., Sterdyniak, H., 2011, Μανιφέστο των ανήσυχων οικονομολόγων, Εκδόσεις Πόλις

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 5ο

Η ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑ ΚΑΤΑ ΤΑ ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΕΤΗ

Το 2004, η Ελλάδα ήταν μεταξύ των κορυφαίων 29 πιο ανεπτυγμένων χωρών του κόσμου. Σήμερα, έχει χρέος άνω των 300 δισεκατομμυρίων ευρώ. Η οικονομική κρίση που η Ελλάδα υποφέρει σήμερα άρχισε περίπου πριν από έξι χρόνια, αλλά οι ρίζες της πηγαίνουν πολύ πιο πίσω από το 2009. Πολλοί συμφωνούν ότι προέρχεται εν μέρει από την κακή διαχείριση της οικονομίας από τα δύο κύρια πολιτικά κόμματα στην Ελλάδα. Αυτά τα δύο κόμματα κυβέρνησαν εναλλάξ τη χώρα από την κατάρρευση της χούντας το 1974. Αλλά επίσης η κρίση προέρχεται και από το γεγονός ότι ένα τεράστιο ποσό του χρέους στην Ελλάδα προέρχεται από τις δαπάνες που πραγματοποιήθηκαν κατά τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004, όπου η Ελλάδα δαπάνησε δισεκατομμύρια για την ανάπτυξη των υποδομών για την κάλυψη των απαιτήσεων αυτού του γεγονότος. Η είσοδος στη ζώνη του ευρώ ήταν ένα επιπλέον πρόβλημα, όταν ξαφνικά η κοστολόγηση των εμπορευμάτων με 100 δραχμές για παράδειγμα ανέβηκε στο € 1 (300 δραχμές) ενώ δεν υπήρχε αντίστοιχη αύξηση των μισθών[59].

Η παγκόσμια οικονομική κρίση που εξαπλώθηκε γύρω από τις δυτικές καπιταλιστικές χώρες κατά την περίοδο 2007/08 έφτασε στην Ελλάδα το 2009. Ωστόσο, η Ελλάδα (σε αντίθεση με πολλές άλλες χώρες) δεν είχε πραγματοποιήσει επενδύσεις στις ισλανδικές τράπεζες, ούτε σε οποιεσδήποτε από τις λεγόμενες τοξικές επενδύσεις δανείων, τα δομημένα επενδυτικά σχήματα (SIVs) και τα εξασφαλισμένα χρεωστικά (CDOs).

Ένας παράγοντας που ξεκίνησε την πτώση οφείλεται στην εισαγωγή το 1981, της πολιτικής των μαζικών προσλήψεων στο δημόσιο τομέα, μειώνοντας έτσι σημαντικά και άμεσα την ανεργία. Ενώ αρχικά αυτό μπορεί να φαινόταν ως κάτι θετικό, είχε τελικά καταστροφικές συνέπειες. Η πολιτική αυτή επαναλήφθηκε από την επόμενη κυβέρνηση όταν κέρδισε τις εκλογές μερικά χρόνια αργότερα. Σήμερα ο δημόσιος

[59] [60] Χαρδούβελης, Γ., (2012), Το χρονικό της διεθνούς και συνακόλουθης ελληνικής και ευρωπαϊκής κρίσης: αίτια, επιπτώσεις, αντιδράσεις, προοπτική

τομέας στην Ελλάδα απασχολεί περίπου το 10% του ενεργού πληθυσμού της χώρας, ο αριθμός αυτός πρέπει δραστικά να μειωθεί σύμφωνα με τις ευρωπαϊκές οδηγίες[60].

Ένας δεύτερος παράγοντας ήταν η περαιτέρω πολιτική διαφθορά και η αδιαφάνεια των συναλλαγών. Τα πολιτικά σκάνδαλα διαφθοράς στην Ελλάδα ήταν στα πρωτοσέλιδα των εφημερίδων για τουλάχιστον τις τελευταίες τρεις δεκαετίες και έχουν οδηγήσει πολλές φορές στην αποπομπή υπουργών.

Παρόλο που όλες οι προαναφερθείσες αιτίες είναι αρκετά σοβαρές, μπορεί να υποστηριχθεί ότι δεν είναι οι κύριες αιτίες της τρέχουσας χρηματοπιστωτικής κρίσης. Για αυτή τον κύριο ρόλο διαδραματίζει η μαζική φοροδιαφυγή. Επιπλέον, το μεγαλύτερο μέρος της εν λόγω φοροδιαφυγής προέρχεται από τα ανώτερα κλιμάκια της κοινωνίας, ιδίως στην κατηγορία των επιχειρηματιών και επαγγελματιών από όλους τους κλάδους[61].

Θα πρέπει να υπενθυμίσουμε, επίσης, ότι η Ελλάδα εξακολουθεί να είναι μια κατεξοχήν αγροτική χώρα και η ένταξη της Ελλάδας στην Ευρωπαϊκή Ένωση είχε μια καταστρεπτική επίδραση της ελληνικής αγροτικής οικονομίας. Φυσικά, υπήρξαν οι επιδοτήσεις της ΕΕ προς την Ελλάδα, αλλά πολλές από τις προϋποθέσεις που έθεσε η Ευρωπαϊκή Κοινότητα όσον αφορά τις εξαγωγές πολλών προϊόντων είχαν αρνητικές επιπτώσεις στην ελληνική παραγωγή.

Ένας άλλος παράγοντας που διαδραματίζει τον ρόλο του στην παρούσα κρίση είναι ο ανεξέλεγκτος τραπεζικός δανεισμός. Επίσης με την εσωτερική κακοδιαχείριση της οικονομίας, η Ελλάδα μαζί με τον υπόλοιπο αναπτυγμένο καπιταλιστικό κόσμο έχει επηρεαστεί αρνητικά από τα φαινόμενα της παγκοσμιοποίησης και των αγορών εργασίας. Η συνέπεια αυτού είναι ότι πολλές εγχώριες και ξένες επιχειρήσεις έχουν μετεγκατασταθεί σε χώρες όπου το εργατικό κόστος είναι ελάχιστο και η ύπαρξη των συνδικαλιστικών οργανώσεων είτε απαγορεύεται είτε είναι αμελητέα. Κατά ειρωνικό

[60] Χαρδούβελης, Γ., (2012), Το χρονικό της διεθνούς και συνακόλουθης ελληνικής και ευρωπαϊκής κρίσης: αίτια, επιπτώσεις, αντιδράσεις, προοπτική

[61] Πάπα, Ι., (2009), Ο Έμπορος, ο Τραπεζίτης και ο 'Γύρος της Ντόχα', Δημοσιεύτηκε στην Ναυτεμπορική, 11/7/2009

τρόπο, ωστόσο, ο μέσος μισθός στην Ελλάδα παραμένει ένας από τους χαμηλότερους στην Δυτική Ευρώπη[62].

Ένας τελευταίος παράγοντας που επηρεάζει είναι η εισροή των παράνομων και μη οικονομικών μεταναστών κατά τα τελευταία είκοσι χρόνια περίπου. Σε αντίθεση με τους παραπάνω παράγοντες που έχουν θεωρηθεί ως επιρροή στην τρέχουσα οικονομική κρίση, η ύπαρξη της μετανάστευσης στην Ελλάδα, μπορεί να υποστηριχθεί ότι είχε θετικό αντίκτυπο[63].

Ένας από τους σπουδαιότερους λόγους της εξάρτησης από το χρέος, είναι το γεγονός ότι η κατανάλωση πλέον εξαρτάται από αυτό, λόγω της αντίφασης μεταξύ της πτώσης για να αποφέρουν κέρδη στην παραγωγή και της ανάγκης να εξασφαλιστεί η ζήτηση, προκειμένου να πωληθούν τα προϊόντα που παράγονται και να πραγματωθούν τα κέρδη αυτά. Ο προφανέστερος λόγος είναι η αυξανόμενη ανισότητα του εισοδήματος, και δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι η συσσώρευση του χρέους ήταν χειρότερη σε χώρες με μεγαλύτερες εισοδηματικές ανισότητες, ιδίως στο Ηνωμένο Βασίλειο και τις Η.Π.Α[64].

Ενώ οι απώλειες θέσεων εργασίας εμπλέκουν ένα ασυνήθιστα υψηλό αριθμό εργαζομένων, η απώλεια εισοδήματος για όσους εξακολουθούν να απασχολούνται ήταν επίσης σημαντική. Οι μέσες πραγματικές ακαθάριστες αποδοχές των εργαζομένων έχουν χάσει περισσότερο έδαφος από την έναρξη της κρίσης από ό, τι αποκτήθηκε κατά τα εννέα έτη πριν από αυτή.

Συγκεκριμένα, έπειτα από την αύξηση κατά 23% το 2000-2009 μέχρι το 2013 οι μέσες αποδοχές έχουν πέσει κάτω από το επίπεδο του 2000 κατά 9 τοις εκατό. Μόνο στις δημόσιες επιχειρήσεις κοινής ωφέλειας, όπου οι αμοιβές ήταν εξαιρετικά γενναιόδωρες από το 2000-2009 (+57% σε πραγματικούς όρους), οι πρόσφατες απώλειες πραγματικών αποδοχών το 2013 είναι μόλις λίγο πάνω από ό, τι ήταν το 2000 (+1%). Στο σύνολό τους, τα κέρδη και οι ζημίες από το 2009-2013 ήταν πάνω

[62] Καρούλια, Σ., Γάκη, Ε., Λαγός, Δ., (2013), Η επίδραση της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης στον τουρισμό: μια συγκριτική μελέτη
[63] Πάπα, Ι., (2009), Ο Έμπορος, ο Τραπεζίτης και ο 'Γύρος της Ντόχα', Δημοσιεύτηκε στην Ναυτεμπορική, 11/7/2009
[64] Καμπόλης, Χ., Τραυλός, Ν., (2008), Τα αίτια της πρόσφατης παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης

από 26% κατά μέσο όρο (σε ακαθάριστο). Η αυξανόμενη φορολογική πίεση άφησε να εννοηθεί ότι οι απώλειες ήταν ακόμη πιο έντονες σε καθαρούς όρους. Τα κέρδη από αυτοαπασχόληση έχουν επίσης μειωθεί, αλλά σε αυτή την περίπτωση είναι πολύ δύσκολο να έχουμε ξεκάθαρα και αξιόπιστα δεδομένα.

Η μείωση των επιτοκίων, αποτέλεσε επίσης ένα μεγάλο πρόβλημα, καθώς οι κεντρικές τράπεζες ελέγχουν μόνο τις βραχυπρόθεσμες τιμές των επιτοκίων, ενώ οι ιδιωτικές τράπεζες αρνούνται ρητά να μειώσουν τις μακροπρόθεσμες τιμές των επιτοκίων ως απάντηση στις πολιτικές των κεντρικών τραπεζών. Οι περικοπές στα επιτόκια θα έχουν επίσης ως αποτέλεσμα τη μείωση τόσο των πραγματικών αποδόσεων των σημερινών συνταξιούχων που ζουν από αποταμιεύσεις, αλλά και τις προοπτικές αποδόσεων των μελλοντικών συνταξιούχων, γεγονός που μπορεί να μειώσει την κατανάλωση[65].

Ας σημειωθεί ότι τα παραπάνω ισχύουν για τον επίσημο τομέα της οικονομίας. Στο λεγόμενο ανεπίσημο τομέα (μέρος της κατασκευαστικής βιομηχανίας, της γεωργίας, του τουρισμού και άλλων υπηρεσιών), όπου οι εργοδότες υπόκεινται σε λιγότερους περιορισμούς, τα κέρδη έχουν σίγουρα μειωθεί ακόμα περισσότερο[66].

Όσον αφορά στην συνάρτηση κατανάλωσης διευκρινίζονται δύο στοιχεία. Το ένα είναι η Μέση Ροπή προς Κατανάλωση που απεικονίζει το ποσοστό του εισοδήματος προς κατανάλωση για κάθε επίπεδο του εισοδήματος και η οριακή ροπή προς κατανάλωση που απεικονίζει το κατά πόσο αυξάνεται η κατανάλωση με την αύξηση του εισοδήματος κατά μια μονάδα[67]. Έτσι έχουμε:

$MPK = C/Y$ και $OPK = \Delta C/\Delta Y$

Η αυτόνομη κατανάλωση ισούται με την απόσταση 0C. Απεικονίζει το επίπεδο κατανάλωσης όταν Y=0. Επίσης η κατανάλωση αποτελεί αύξουσα συνάρτηση του εισοδήματος. Από την άλλη η Μέση Ροή προς Κατανάλωση είναι η κλίση της ευθείας που ξεκινά από το σημείο αρχής των αξόνων και ορίζεται μέχρι το σημείο στην

[65] Στεφανάδης, Χ., (2011), Πολιτική οικονομία εν μέσω κρίσης
[66] Πάπα, Ι., (2009), Ο Έμπορος, ο Τραπεζίτης και ο 'Γύρος της Ντόχα', Δημοσιεύτηκε στην Ναυτεμπορική, 11/7/2009
[67] Χαρδούβελης, Γ., (2012), Το χρονικό της διεθνούς και συνακόλουθης ελληνικής και ευρωπαϊκής κρίσης: αίτια, επιπτώσεις, αντιδράσεις, προοπτική

γραμμή κατανάλωσης. Όσο το εισόδημα αυξάνεται, η κλίση της γραμμής από την αρχή των αξόνων μέχρι το σημείο στην γραμμή κατανάλωσης μειώνεται, είναι δηλαδή αντιστρόφως ανάλογο. Από την άλλη η Οριακή Ροπή προς Κατανάλωση είναι η κλίση της γραμμής κατανάλωσης και ορίζει το λόγο των μεταβολών. Όταν όμως η γραμμή έχει κλίση σταθερή σε όλο το μήκος της τότε η συνάρτηση κατανάλωσης είναι ευθεία και η Οριακή Ροπή προς κατανάλωση παραμένει σταθερή[68].

[68] Χαρδούβελης, Γ., (2012), Το χρονικό της διεθνούς και συνακόλουθης ελληνικής και ευρωπαϊκής κρίσης: αίτια, επιπτώσεις, αντιδράσεις, προοπτική

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 6ο

Η ΑΓΟΡΑ ΕΡΓΑΣΙΑΣ ΣΤΗΝ ΕΥΡΩΖΩΝΗ ΕΝ ΚΑΙΡΩ ΟΙΚΟΝΟΜΙΚΗΣ ΚΡΙΣΗΣ

6.1. ΟΙ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ

Η απασχόληση των εργαζομένων άλλαξε κατά τη διάρκεια της κρίσης σε ορισμένες χώρες της Ευρώπης, αλλά δεν άλλαξε σε όλες με τον ίδιο τρόπο. Οι τάσεις που αφορούν την προσωρινή ειδικά απασχόληση έχουν διαφορές μεταξύ των Ευρωπαϊκών χωρών και εξαρτώνται από τον τύπο της απασχόλησης πριν από την κρίση. Για παράδειγμα, οι συμβάσεις εργασίας ορισμένου χρόνου που υπήρχαν σε μεγάλα ποσοστά πριν την κρίση σε χώρες όπως η Ισπανία, σημείωσαν ιδιαίτερη κάμψη μετά την έξαρση της ύφεσης, ενώ σε άλλες χώρες όπως η Ιρλανδία αυξήθηκαν τα ποσοστά συμβάσεων εργασίας ορισμένου χρόνου, αφού οι αλλαγές στην εργατική νομοθεσία ενθάρρυναν τη χρήση τέτοιων προσωρινών συμβάσεων. Γενικά σε χώρες που επλήγησαν περισσότερο από την κρίση, παρατηρήθηκε ότι αυξήθηκε η αναγκαστική προσωρινή και μερική απασχόληση. Στις χώρες του Νότου παρατηρήθηκε μεταβολή των μεταναστευτικών προτύπων και ιδιαιτέρως χαμηλότερη κινητικότητα στην εργασία, ενώ υπήρξε αύξηση της άτυπης εργασίας σε χώρες της ανατολικής Ευρώπης όπως για παράδειγμα η Λετονία και η Βουλγαρία[69].

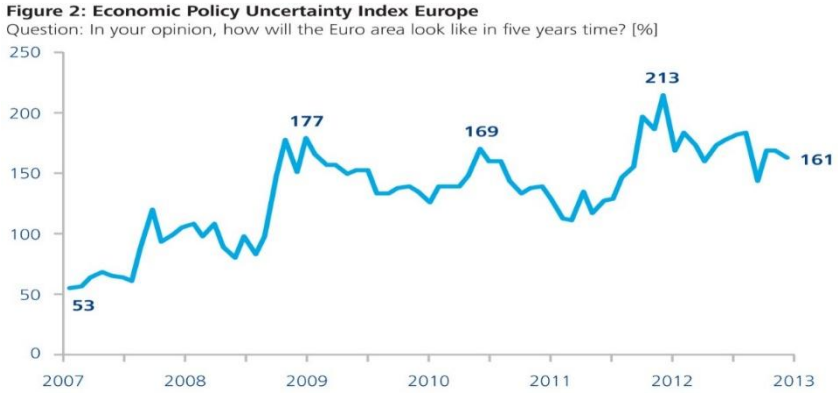

Πηγή: Eurostat

Γράφημα 22. Αβεβαιότητα από την οικονομική πολιτική στην Ευρώπη

[69] Ostry, J., 2010, "Capital inflows: The Role of Controls", IMF Staff Position Note, Διαθέσιμο από: 19 Φεβρουαρίου 2010

6.2. Η ΕΡΓΑΣΙΑΚΗ ΑΝΑΣΦΑΛΕΙΑ

Με το ενδεχόμενο να εξασθένησαν την προστασία της απασχόλησης οι αλλαγές στην εργατική νομοθεσία σε συνδυασμό με το νέο κοινωνικοοικονομικό πλαίσιο, έχει παρατηρηθεί αύξηση της εργασιακής ανασφάλειας, ενώ ταυτόχρονα υπάρχουν υψηλότερα ποσοστά ανεργίας. Οι εργαζόμενοι φοβούνται σε όλες τις χώρες της Ευρώπης πως ενδέχεται να χάσουν την εργασία τους, με τις έρευνες και τα ερωτηματολόγια να υποδεικνύουν αρχικά τους εργαζομένους της Ελλάδας, της Κύπρου και της Σλοβενίας, ενώ ακολουθούν οι εργαζόμενοι της Ιρλανδίας, της Τσεχίας, της Λετονίας, της Ισπανίας, της Πορτογαλίας, της Σλοβακίας και της Ιταλίας. Η εργασιακή ανασφάλεια και η αυξητική της τάση δεν είναι τόσο έντονη στις σκανδιναβικές χώρες όπως για παράδειγμα η Δανία[70].

6.3. Ο ΧΡΟΝΟΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Την περίοδο 2007-2009 έγινε μια γενική μείωση του μέσου εβδομαδιαίου χρόνου εργασίας, που μεταβλήθηκε την περίοδο 2010-2012, λόγω της εφαρμογής των συστημάτων εργασίας μειωμένου χρόνου ή μερικής συνταξιοδότησης σε αρκετές Ευρωπαϊκές χώρες και στον περιορισμό της δραστηριότητας σε διάφορους οικονομικούς τομείς στην αρχή της κρίσης και της ύφεσης. Σε άλλες χώρες εφαρμόστηκαν μεταρρυθμίσεις που δεν επέφεραν αλλαγές στον χρόνο εργασίας και διευκόλυναν την εφαρμογή του διευρυμένου ωραρίου εργασίας. Τέλος είναι αξιοσημείωτη σε ορισμένες χώρες η αύξηση των μη αμειβόμενων υπερωριών και η μείωση του χρόνου υπερωριακής εργασίας[71].

[70] Coenen, G., Straub, R., Trabant, M., 2012, "Fiscal Policy and the Great Recession in the Euro Area." American Economic Review, Vol. 102, No. 3, pp. 71–76

[71] Eichengreen, B., 2011, "The Euro's Never-Ending Crisis." Current History, Vol. 110, No. 734, pp. 91–96

6.4. Η ΕΡΓΑΣΙΑΚΗ ΑΥΤΟΝΟΜΙΑ ΚΑΙ Η ΑΥΞΗΣΗ ΤΟΥ ΡΥΘΜΟΥ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Έχει καταγραφεί αύξηση του ρυθμού εργασίας στις χώρες της Ευρώπης που επλήγησαν περισσότερο από την κρίση, κάτι που συνδέεται με παράγοντες όπως η πίεση του ανταγωνισμού, οι αναδιαρθρώσεις, ο κίνδυνος της ανεργίας και οι περικοπές μισθών. Σε κάποιες χώρες και περιοχές όπως το Ηνωμένο Βασίλειο σημείωσε αύξηση ο ρυθμός της εργασίας, ενώ στις περισσότερες χώρες αυξήθηκαν τα επίπεδα άγχους, κάτι που μπορεί να συμβαίνει εξαιτίας των παρακάτω παραγόντων: Της αύξησης της εργασιακής ανασφάλειας, της κάμψης της κινητικότητας ή της αναγκαστικής μερικής και προσωρινής απασχόλησης και της εντατικοποίησης του ρυθμού εργασίας σε ορισμένες χώρες και περιοχές. Είναι όμως πιθανό η συνολική μεγάλη αυτονομία να μην μπορεί να ισοσταθμίσει τα υψηλά επίπεδα ρυθμού εργασίας ορισμένων χωρών. Επίσης, έχει παρατηρηθεί γενικότερα μια αύξηση των κρουσμάτων βίας και της παρενόχλησης στο χώρο εργασίας, φαινομένων που μπορεί να συνδέονται με επιχειρήσεις που προχωρούν σε αναδιάρθρωση ή με την ίδια την οικονομική και κοινωνική κρίση[72].

6.5. ΟΙ ΕΠΙΠΤΩΣΕΙΣ ΣΤΗΝ ΕΥΗΜΕΡΙΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΥΓΕΙΑ ΤΩΝ ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΩΝ

Οι έρευνες επιβεβαιώνουν πως τα υψηλά επίπεδα εργασιακής ανασφάλειας προκαλούν τη μείωση των επιπέδων ευημερίας, ειδικά σε περιόδους κρίσης. Επίσης είναι λογικό πως έχει κλονιστεί η ισορροπία μεταξύ της προσωπικής και της επαγγελματικής ζωής ακόμα και σε χώρες που δεν έχουν κλονιστεί σε μεγάλο βαθμό από την κρίση. Υπάρχουν όμως και ορισμένες αυξήσεις, όπως τα μικρά επίπεδα αύξησης της ικανοποίησης από την εργασία ακόμα και σε χώρες που έχουν υποστεί μεγάλη ζημία στην οικονομία τους. Υπάρχει επίσης ισοστάθμιση του επιπέδου ασφαλείας που έχουν οι εργαζόμενοι ότι έχουν ακόμη την εργασία τους, με τον βαθμό αύξησης της εργασιακής ανασφάλειας. Τέλος, είναι γεγονός πως έχουν

[72] De Grauwe, P., Ji, Y., 2013, "Self-fulfi lling Crises in the Eurozone: An Empirical Test." Journal of International Money and Finance, Vol. 34, pp. 15–36. Volume 24, No. 1 - 2015 PRAGUE ECONOMIC PAPERS 103

αυξηθεί τα ποσοστά ατυχημάτων και αυτοκτονιών, κάτι που μπορεί να οφείλεται στο συνδυασμό παραμονής στην εργασία περισσότερο έμπειρων εργαζομένων και της μείωσης της εργασιακής δραστηριότητας των λιγότερο εκπαιδευμένων και κατάλληλα εφοδιασμένων[73].

[73]Braun, D., Tausendpfund, M., 2014, "The Impact of the Euro Crisis on Citizens's Support for the European Union." Journal of European Integration, Vol. 36, No. 3, pp. 231–245

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 7ο

Η ΙΔΙΩΤΙΚΗ ΚΑΤΑΝΑΛΩΣΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΕΝ ΚΑΙΡΩ ΚΡΙΣΗΣ

Σε έρευνα που πραγματοποιήθηκε από το Πανεπιστήμιο Αθηνών σχετικά με την ιδιωτική κατανάλωση, κλήθηκαν οι ερωτηθέντες να απαντήσουν σχετικά με την άποψη τους κατά πόσο άλλαξε η καταναλωτική τους συμπεριφορά σε σχέση με το παρελθόν, και παρατηρείται ότι οι περισσότεροι απάντησαν θετικά. Στην ουσία οι απαντήσεις σχετικά με τη συγκεκριμένη τάση των ερωτηθέντων θα δοθούν πρακτικά παρακάτω, προσπαθώντας όμως να ανιχνευθούν οι λόγοι για τους οποίους συνέβη κάτι τέτοιο, μπορεί να αναφερθεί ότι αυτό οφείλεται κατά κύριο λόγο στη δραματική μείωση των εισοδημάτων των πολιτών, είτε λόγω απώλειας της εργασίας, είτε λόγω της τραγικής μείωσης μισθών και συντάξεων από τις εκάστοτε νομοθεσίες που θεσπίζονται από τις τελευταίες κυβερνήσεις[74].

Μην περιορίζοντας όμως το φαινόμενο αυτό στην οικονομική κρίση, ρόλο στην τροποποίηση της καταναλωτικής συμπεριφοράς, διαδραματίζει και η αλλαγή του τρόπου ζωής των ατόμων αλλά και τα πρότυπα που διαφημίζονται μέσω της διαδικασίας του marketing, από χώρες του εξωτερικού που κατά πάσα πιθανότητα διαθέτουν πολύ ανώτερο βιοτικό επίπεδο από ότι το ελληνικό. Η επόμενη ερώτηση αφορούσε το κατά πόσο η οικονομική κρίση διαδραμάτισε καθοριστικό ρόλο στην τροποποίηση της καταναλωτικής συμπεριφοράς του Έλληνα καταναλωτή. Ως απάντηση σε αυτήν παρατηρείται ότι τις περισσότερες απαντήσεις συγκεντρώνει η θεώρηση της συμφωνίας με το δεδομένο που τίθεται. Η επόμενη ερώτηση αφορούσε τη διάρθρωση και την εξέλιξη του οικογενειακού εισοδήματος. Αρνητικό είναι το φαινόμενο που παρουσιάζεται εδώ, όπου οι περισσότεροι εκ των ερωτηθέντων απάντησαν ότι το οικογενειακό τους εισόδημα έχει μειωθεί κατά τα τελευταία χρόνια. Δυστυχώς οι απαντήσεις αυτές επιβεβαιώνουν την προηγουμένως αναφερόμενη

[74] Καρούλια, Σ., Γάκη, Ε., Λαγός, Δ., (2013), Η επίδραση της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης στον τουρισμό: μια συγκριτική μελέτη

παραδοχή, σχετικά με την επίδραση των συνθηκών που επέφερε η οικονομική κρίση στα οικονομικά του κάθε νοικοκυριού[75].

Τα κύρια χαρακτηριστικά που συνήθως τροποποιούν την καταναλωτική συμπεριφορά είναι η αύξηση των τιμών, η μείωση των εισοδημάτων αλλά και οι σύγχρονες τάσεις στην αγορά. Αυτό εξετάστηκε σε αυτή την περίπτωση και τα αποτελέσματα που λήφθηκαν αποδεικνύουν ότι η πλειονότητα των ερωτηθέντων απάντησε πως η καταναλωτική συμπεριφορά σε επίπεδο προσωπικό αλλά και σε επίπεδο νοικοκυριού επηρεάστηκε κατά κύριο λόγο από την δραματική μείωση των εισοδημάτων.

Επιπλέον σημαντικό ρόλο στην τροποποίηση της καταναλωτικής συμπεριφοράς διαδραμάτισε η αύξηση των τιμών των προϊόντων, κυρίως διατροφής που συγκεντρώνουν και την μεγαλύτερη ζήτηση άλλωστε. Αξίζει να αναφερθεί ότι το πρώτο πράγμα που επηρεάζεται από μια επερχόμενη οικονομική κρίση είναι οι τιμές των προϊόντων, ιδίως αυτών που αφορούν τη διατροφή αλλά και γενικότερα των ειδών πρώτης ανάγκης.

Όσον αφορά τον πρακτικό τρόπο με τον οποίο τροποποιείται η καταναλωτική συμπεριφορά των ατόμων, αυτό που σίγουρα παρατηρείται είναι ότι τα περισσότερα άτομα, με βάση το εισόδημα που διαθέτουν προτιμούν να αγοράζουν περισσότερα προϊόντα, ακόμη και αν αυτά είναι κατώτερης ποιότητας. Είναι δεδομένο το λεγόμενο των περισσότερων πολιτών στην σύγχρονη εποχή, που αναφέρουν ρητά «να γεμίζει το σπίτι, κι ας μην είναι ο, τι αγοράζαμε παλιά». Γεγονός είναι επίσης, ότι οι περισσότεροι που φέρουν αυτή την άποψη είναι οικογενειάρχες, με παιδιά κατά κύριο λόγο και επομένως θεωρούν ιδιαίτερα σημαντικό να λείπουν όσο το δυνατόν λιγότερα προϊόντα από το σπίτι προκειμένου να μην στερούν και την οικογένεια τους από τα βασικά για τη διαβίωση προϊόντα. Δεν λείπει ωστόσο και η ομάδα αυτή των ατόμων που προτιμούν να μετριάζουν τα αρνητικά δεδομένα που προκύπτουν λόγω της οικονομικής κρίσης αγοράζοντας ενδιάμεσες ποσότητες με προϊόντα ενδιάμεσης

[75] Χαρδούβελης, Γ., (2012), Το χρονικό της διεθνούς και συνακόλουθης ελληνικής και ευρωπαϊκής κρίσης: αίτια, επιπτώσεις, αντιδράσεις, προοπτική

ποσότητας, προσπαθούν δηλαδή να συνδυάζουν την ποσότητα με την ποιότητα, όσο περισσότερο αυτό είναι δυνατό να συμβεί[76].

Αυτό που παρατηρείται είναι ότι στην περίπτωση της ποιότητας οι περισσότεροι καταναλωτές είναι σχετικά ουδέτεροι, ενώ στην άποψη της ποσότητας είναι περισσότερο θετικά διακείμενοι. Δυστυχώς, βρισκόμαστε σε μια εποχή όπου σε πολλά νοικοκυριά λείπουν ακόμη και τα βασικότερα προϊόντα και κυρίως τρόφιμα, και είναι δεδομένο πλέον κανείς να υπολογίζει περισσότερο στην απόκτηση με τα όσα χρήματα διαθέτει, των περισσότερων δυνατών προϊόντων για να καλύψει κατά το μέγιστο δυνατό τις δικές του ανάγκες αλλά και γενικότερα τις ανάγκες της οικογένειας του.

Όπως είναι φυσικό και συνεπάγεται από την ροή των προηγουμένως αποδεκτών απαντήσεων, οι περισσότεροι συμφώνησαν απόλυτα με την παραδοχή αυτή, αποδεικνύοντας για άλλη μια φορά, πόσο σημαντικό για αυτούς είναι να τους δίνεται η δυνατότητα έστω και σε ελάχιστες περιπτώσεις να συνδυάσουν την καλή ποιότητα με την αγορά προϊόντων σε χαμηλότερη τιμή. Επίσης η χαμηλότερη τιμή που προσφέρεται σε αυτές τις περιπτώσεις, τους δίνει πρακτικά ακόμη περισσότερο τη δυνατότητα για αγορά επιπλέον προϊόντων. Αξίζει να αναφερθεί άλλωστε, τη ροπή των υπεραγορών κατά τα τελευταία έτη, προς τις καθημερινές προσφορές προϊόντων που συγκεντρώνουν μεγάλο ενδιαφέρον και μάλιστα είναι ίσως από τα πρώτα προϊόντα που θα εξαντληθούν σε ημερήσια βάση.

Συγκεκριμένα και όσον αφορά την πρώτη ηλικιακή ομάδα δηλαδή από 18 -35 παρατηρείται ότι τα βασικά προϊόντα που καταναλώνουν κατά κύριο λόγο οι νέοι είναι τα προϊόντα τεχνολογίας και πιο συγκεκριμένα τα κινητά τηλέφωνα και τα αξεσουάρ τους και κατά δεύτερο λόγο τα είδη ένδυσης και υπόδησης. Αυτό πρακτικά συμβαίνει πρώτον γιατί οι νέοι ενδιαφέρονται περισσότερο από κάθε άλλη γενιά για την τεχνολογία και σε γενικές γραμμές επιθυμούν έντονα να είναι τεχνολογικά ενήμεροι, ενώ ενδιαφέρονται επίσης για τη γενικότερη εικόνα τους και για το να

[76] Στεφανάδης, Χ., (2011), Πολιτική οικονομία εν μέσω κρίσης

συμβαδίζουν πάντα με την εκάστοτε μόδα και για τον λόγο αυτό επιλέγουν να καταναλώνουν επίσης είδη ένδυσης και υπόδησης[77].

Η Ελλάδα από το 2001 έως και το 2013, είχε το μεγαλύτερο μερίδιο ιδιωτικής κατανάλωσης (σε ποσοστό του ΑΕΠ), απ' όλες τις χώρες της ΕΕ. Ο Σκωτσέζος οικονομολόγος του 18ου αιώνα Άνταμ Σμιθ, που ήταν και γνωστός ως ο πατέρας της σύγχρονης οικονομικής θεωρίας, ανέφερε στο βιβλίο του με τίτλο «Ο Πλούτος των Εθνών» του 1776 πως, η κατανάλωση είναι ο μοναδικός σκοπός και στόχος της κάθε παραγωγικής διαδικασίας. Τα νοικοκυριά προσφέρουν στην οικονομική χρησιμότητα, καταναλώνοντας αγαθά και υπηρεσίες, ενώ οι αποφάσεις που παίρνουν για την εργασία ή την αποταμίευση, έχουν αντίκτυπο και στο επίπεδο κατανάλωσής τους. Επιπροσθέτως, οι επενδύσεις που παράγονται σε μια χρονική περίοδο, δηλαδή τα κεφαλαιουχικά αγαθά όπως τα μηχανήματα, ο εξοπλισμός και τα κτίρια, ανεβάζουν τα επίπεδα των παραγωγικών δυνατοτήτων μιας οικονομίας με αποτέλεσμα να αυξάνεται ο βαθμός χρησιμότητας και να υπάρχουν περισσότερες δυνατότητες υψηλής κατανάλωσης από τα νοικοκυριά. Άρα, για να παρθούν αποφάσεις σχετικά με τις επιχειρησιακές επενδυτικές δαπάνες, θα πρέπει να υπάρχουν προοπτικές για την αύξηση των δυνατοτήτων μιας οικονομίας, ώστε να υπάρξει κατά συνέπεια και αύξηση της κατανάλωσης. Δεν θα πρέπει άλλωστε να ξεχνάμε πως οι μέτοχοι των εταιρειών, έχουν δικά τους νοικοκυριά, και τα κέρδη, οι υπεραξίες και τα μερίσματα που κάνουν δικά τους διαμορφώνουν το επίπεδο της κατανάλωσής τους ή των περαιτέρω επενδύσεών τους.

Είναι γεγονός πως η Ελληνική οικονομία από το 2000 μέχρι και σήμερα, εμφάνιζε πολύ υψηλό ποσοστό ιδιωτικής κατανάλωσης σε σχέση με τις αντίστοιχες οικονομίες της ΕΕ, μιλώντας πάντα επί του συνόλου του ΑΕΠ. Τώρα, χρησιμοποιώντας έρευνες από διάφορους φορείς, το 72,55% της παραγωγής αγαθών και υπηρεσιών της χώρας μας καταλήγει στην καταναλωτική χρήση, με το αντίστοιχο μέγεθος στις Ευρωπαϊκές οικονομίες να είναι στο 56,92%. Με όλες τις οικονομίες της ΕΕ, η διαφορά στα μερίδια ιδιωτικής κατανάλωσης είναι μεγαλύτερη των δέκα ποσοστιαίων μονάδων, με μοναδικές εξαιρέσεις την Πορτογαλία και το Ηνωμένο Βασίλειο. Το μερίδιο ιδιωτικής κατανάλωσης στο σύνολο του ΑΕΠ της Πορτογαλίας φτάνει το 64,55% και

[77] Καμπόλης, Χ., Τραυλός, Ν., (2008), Τα αίτια της πρόσφατης παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης

του Ηνωμένου Βασιλείου το 64,83% και αποτελούν τις μοναδικές χώρες που απλά πλησιάζουν την Ελλάδα[78].

Όπως αναφέραμε και παραπάνω ο παράγοντας που ευθύνεται γι' αυτήν την σημαντική απόκλιση που παρατηρείται στα μερίδια ιδιωτικής κατανάλωσης, είναι οι μικροί σε μέγεθος εγχώριοι πόροι, που δεν είναι σε θέση να καλύψουν τις εγχώριες επενδύσεις. Αξίζει να σημειωθεί πως από το 2007 έως το 2013 υπήρξε μια αύξηση κατά 5,34 ποσοστιαίες μονάδες στο μερίδιο ιδιωτικής κατανάλωσης της Ελληνικής οικονομίας. Αυτό μας δείχνει πως οι Έλληνες καταναλωτές προσπαθούν να εξομαλύνουν την κατανάλωσή τους. Τα προηγούμενα χρόνια και πριν την ύφεση, τα Ελληνικά νοικοκυριά συσσώρευαν πλούτο μέσω καταθέσεων, μετοχών, κατοικιών, διαμερισμάτων και άλλων πόρων, με αποτέλεσμα όταν ήρθε η περίοδος της ύφεσης να έχουν την δυνατότητα να εξομαλύνουν τις καταναλωτικές τους δαπάνες, δηλαδή να μην μειώσουν την κατανάλωσή τους τόσο απότομα όσο μειώθηκε το εισόδημά τους. Έτσι αυξήθηκε ο λόγος της ιδιωτικής κατανάλωσης ως προς το ΑΕΠ[79].

[78] Γολέμης, Χ., 2010, Transform! Υπόμνημα Των Ευρωπαίων Οικονομολογων 2009/2010, Εκδόσεις Νήσος
[79] Krugman, P., 2009, The Return Of Depression Economics, Εκδόσεις: Norton

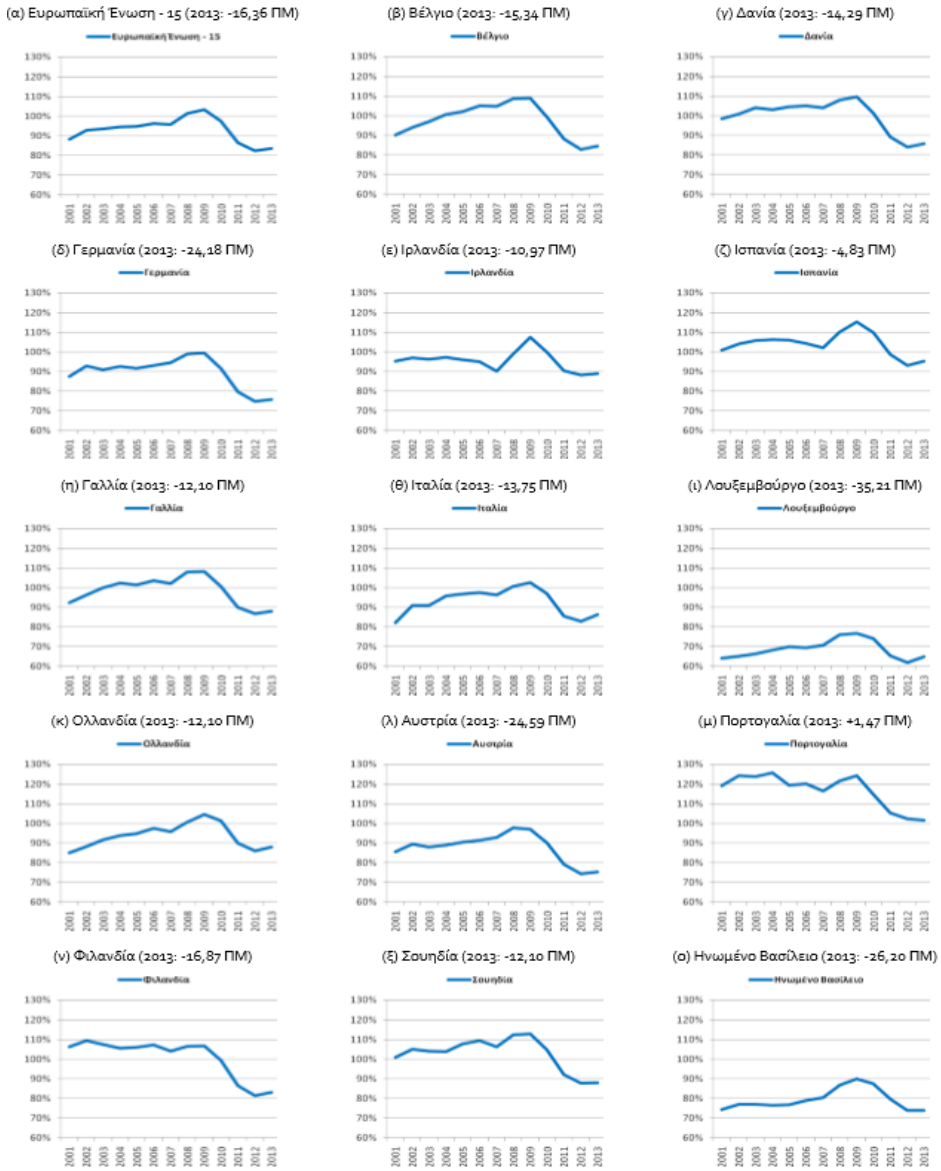

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ.

Γράφημα 23. Κατά κεφαλήν ιδιωτική κατανάλωση στην Ελλάδα ως προς το αντίστοιχο μέγεθος των χωρών της ΕΕ – 15 (%)

Το αποτέλεσμα ήταν μέχρι το 2009 τουλάχιστον, η Ελληνική οικονομία να ακολουθεί ένα μονοπάτι οικονομικής μεγέθυνσης, που ωθούσε τα μερίδια της ιδιωτικής κατανάλωσης σε υψηλά επίπεδα σε σχέση με τις υπόλοιπες χώρες της ΕΕ. Ένα απλό παράδειγμα αυτού που αναφέρθηκε είναι, πως το 2001 στον μέσο Έλληνα και Ελληνίδα, αντιστοιχούσε κάτι λιγότερο από το 90% της ιδιωτικής κατανάλωσης που είχε ένας Ευρωπαίος κάτοικος μιας χώρας της ΕΕ, αλλά στο τέλος του 2009, το ποσοστό είχε φτάσει πάνω από το 100%, κάτι που έδειχνε πως ο μέσος Έλληνας

κατανάλωνε περισσότερα αγαθά και υπηρεσίες σε σχέση με τους Ευρωπαίους κατοίκους των άλλων χωρών[80].

Το συγκεκριμένο φαινόμενο της υψηλότερης κατά κεφαλήν ιδιωτικής κατανάλωσης της Ελλάδος σε σχέση με τα υπόλοιπα κράτη της ΕΕ, ίσχυε για την πλειοψηφία των κρατών, δηλαδή για την Πορτογαλία (124,22%), την Ισπανία (115,22%), την Σουηδία (112,77%), την Δανία (109,66%), το Βέλγιο (108,90%), την Γαλλία (108,16%), την Ιρλανδία (107,43%), την Φινλανδία (106,71%), την Ολλανδία (104,61%), την Ιταλία (102,58%), την Γερμανία (99,38%), την Αυστρία (95,95%), το Ηνωμένο Βασίλειο (89,83%) και το Λουξεμβούργο (76,81%). Τα επίπεδα αυτά βέβαια είναι μικρότερα σε σχέση με αυτά που επικρατούσαν το 2000 και το 2001. Η Ελλάδα από το 1995 έως και το 2007 είχε πολύ υψηλότερους ρυθμούς οικονομικής μεγέθυνσης σε σχέση με τις υπόλοιπες οικονομίες της ΕΕ. Η αύξηση του ΑΕΠ, προκαλεί αύξηση των εισοδημάτων που με τη σειρά τους προκαλούν αύξηση στην καταναλωτική δαπάνη (Μήλιου & Σωτηρόπουλος, 2010). Από τα μέσα της δεκαετίας του 1990 όμως, για να μπορέσει η χώρα μας να ενταχθεί στην ΟΝΕ (Οικονομική και Νομισματική Ένωση), έπρεπε να εκπληρωθούν ορισμένα κριτήρια, κάτι που οδήγησε στη σταδιακή πτώση του κόστους δανεισμού, δηλαδή στην πτώση του επιτοκίου. Το αποτέλεσμα ήταν να ενισχυθεί η ιδιωτική κατανάλωση, μέσω της πιστωτικής επέκτασης που αύξησε τον πλούτο των Ελληνικών νοικοκυριών, να ενισχυθεί το κίνητρο της κατανάλωσης και να μειωθεί το κίνητρο της αποταμίευσης, ένα λογικό αποτέλεσμα λόγω της μεταβολής της σχετικής τιμής και της μελλοντικής κατανάλωσης σε σχέση με την παρούσα.

Η παρούσα κατανάλωση γίνεται πιο φτηνή σε σχέση με τη μελλοντική λόγω της μειώσεως του επιτοκίου με αποτέλεσμα όλο και περισσότεροι να υποκαθιστούν τη μελλοντική, με την παρούσα κατανάλωση. Η Ελληνική οικονομία λοιπόν όσον αφορά την ιδιωτική καταναλωτική δαπάνη, παρουσίαζε υψηλά επίπεδα σε σχέση με τα αντίστοιχα της ΕΕ, ενώ αυξημένος ήταν και ο ρυθμός της ποσοστιαίας μεταβολής. Τα παραπάνω ήταν βιώσιμα για όσο καιρό οι διεθνείς αγορές ήταν φιλικές προς την Ελληνική οικονομία, δηλαδή όσο υπήρχε χρηματοδότηση του ισοζυγίου τρεχουσών

[80] Μήλιου, Γ., Σωτηρόπουλος, 2010, "Καλωσορίσατε στην έρημο του «ευρωπαϊκού» καπιταλισμού", Θέσεις, 2010

συναλλαγών, που επέτρεπε την οικονομία να διατηρεί σε υψηλά επίπεδα την ιδιωτική κατανάλωση και τις επενδύσεις[81].

Σε σχέση λοιπόν με της οικονομίες της Ευρώπης η σχετική καταναλωτική δαπάνη στη χώρα μας παρουσιάζει αυξητική τάση. Η χρηματοπιστωτική κρίση της περιόδου 2007 – 2009 μετέτρεψε το πρόβλημα πιστωτικών, σε πρόβλημα εθνικών κρατών που αποκάλυψε τα χρόνια προβλήματα της Ελληνικής οικονομίας που ξεκινούν από το 1974, δηλαδή το χαμηλό επίπεδο ανταγωνιστικότητας και παραγωγικότητας, το χαμηλό επίπεδο των κρατικών υπηρεσιών και τη χαμηλή ποιότητα των θεσμών. Το αποτέλεσμα είναι οι συνεχιζόμενες λανθασμένες πολιτικές, η σημαντική συρρίκνωση της εθνικής παραγωγικής δραστηριότητας μέσα σε έξι χρόνια και οι καθυστερήσεις στην εφαρμογή των προγραμμάτων που είχαν ως στόχο την εξυγίανση της Ελληνικής οικονομίας[82].

Τελικά η ιδιωτική κατανάλωση το 2013 στην Ελλάδα, έφτασε σε πολύ χαμηλά επίπεδα, αφού είχε το δεύτερο χαμηλότερο ποσοστό στην ΕΕ, πίσω από την Πορτογαλία. Αποτέλεσμα ήταν να μειωθούν απότομα και σημαντικά τα επίπεδα της υψηλής ευημερίας μαζί με τα επίπεδα της εθνικής ιδιωτικής κατανάλωσης. Έτσι η Ελληνική ιδιωτική κατανάλωση υποχώρησε, και μάλιστα σε επίπεδα χαμηλότερα του 2001[83].

Το 2009 ένας Έλληνας κατανάλωνε κατά μέσο όρο 103,25% σε αγαθά και υπηρεσίες των αντιστοίχων που κατανάλωνε ένας Ευρωπαίος. Το 2013 το επίπεδο έπεσε στο 83,64%. Ο μήνας Οκτώβριος έδειξε πως σε άθροισμα 12 μηνών το ετήσιο ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών ήταν πλεονασματικό στα 2,53 δισεκατομμύρια ευρώ, αλλά σε μηνιαία βάση το ποσό ήταν ελλειμματικό στα -198,5 εκατομμύρια ευρώ[84].

Το ισοζύγιο τρεχουσών συναλλαγών αποτελεί άθροισμα τεσσάρων επί μέρους ισοζυγίων, των υπηρεσιών (19,64 δις ευρώ), των εισοδημάτων (-2,70 δις ευρώ), των

[81] Λαπαβίτσας, Κ., Καλτενμπρούνερ, Α., Λαμπρινίδης, Γ., Λίντο, Ντ., Μεντγουέι, Τζ., Μίτσελ, Τζ., Παϊνσέιρα, Χ., Πάουελ, Τζ., Πίρες, Ε., Στένφορς, Α., Τέλες, Ν., 2010, Η ευρωζώνη ανάμεσα στη λιτότητα και την αθέτηση πληρωμών, Εκδόσεις Λιβάνη

[82] Janáčková, S., 2010, The Eurozone Crisis and the Debt Crisis of the Developed World. Prague: Center for Economics and Politics

[83 86] Λαπαβίτσας, Κ., 2012, «Ρήξη; Διέξοδος από την κρίση της Ευρωζώνης», Εκδόσεις Λιβάνη

τρεχουσών μεταβιβάσεων (3,72 δις ευρώ) και του εμπορικού (18,14 δις ευρώ). Το άθροισμα όλων αποφέρει 2,53 δις ευρώ. Δεν πρέπει να ξεχνάμε πως μέχρι και τον Ιούνιο του 2013 το ισοζύγιο παρουσιαζόταν ελλειμματικό (-1,17 δις ευρώ) και τον Οκτώβριο του 2008 είχε φτάσει στα -36,66 δις ευρώ. Από τον Ιούλιο του 2013 μέχρι σήμερα το ισοζύγιο παρουσιάζεται πλεονασματικό και δείχνει την ενίσχυση της ανταγωνιστικότητας της εθνικής οικονομίας. Το έλλειμμα που παρουσιάζει το εμπορικό ισοζύγιο (-18,14 δις ευρώ) είναι αποτέλεσμα της άθροισης του ισοζυγίου των πλοίων (-2,20), του ισοζυγίου καυσίμων (-7,77) και του ισοζυγίου χωρίς καύσιμα και πλοία (-8,16 δις ευρώ)[85].

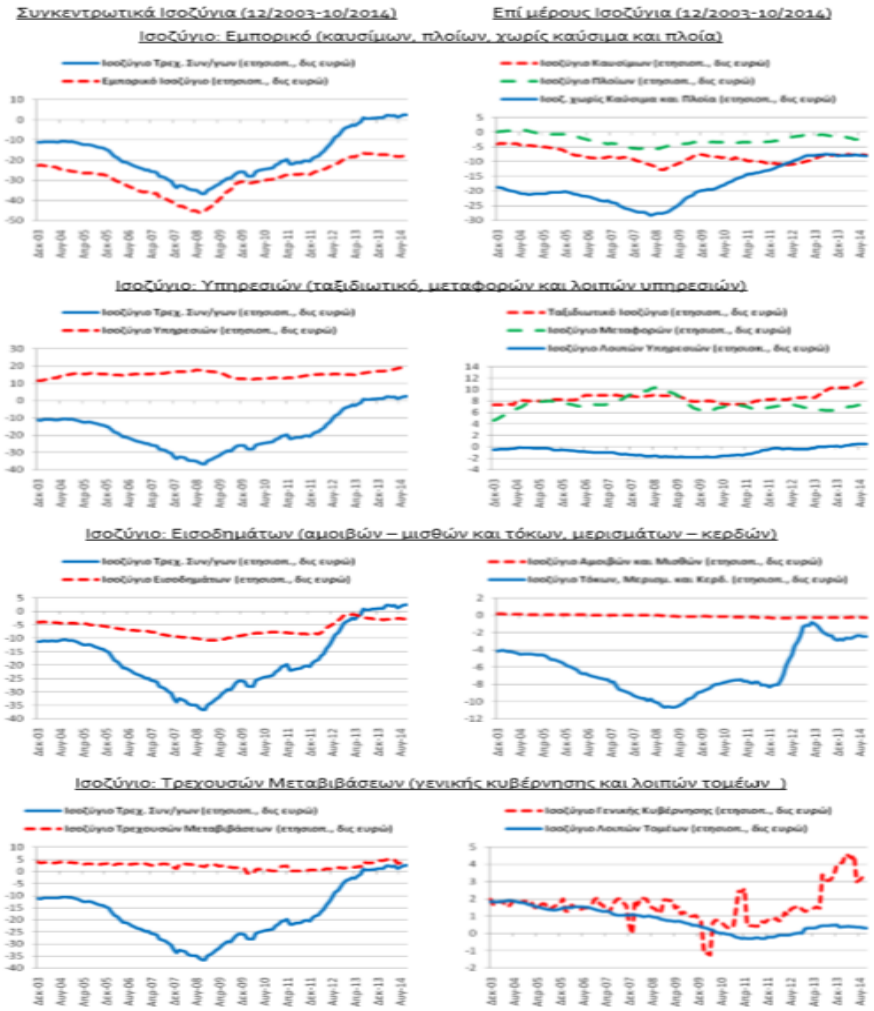

Πηγή: ΕΛ.ΣΤΑΤ.

Γράφημα 24. Ισοζύγια εξωτερικού τομέα

[85] Λαπαβίτσας, Κ., 2012, «Ρήξη; Διέξοδος από την κρίση της Ευρωζώνης», Εκδόσεις Λιβάνη

Το πλεόνασμα που παρουσιάζεται στο ισοζύγιο υπηρεσιών (19,64 δις ευρώ) είναι αποτέλεσμα της άθροισης του ισοζυγίου μεταφορών (7,75 δις ευρώ), του ταξιδιωτικού ισοζυγίου (11,38 δις ευρώ) και του ισοζυγίου λοιπών υπηρεσιών (0,51 δις ευρώ).

Το έλλειμμα που παρουσιάζεται στο ισοζύγιο εισοδημάτων (-2,70 δις ευρώ) είναι αποτέλεσμα της άθροισης του ισοζυγίου κερδών και μερισμάτων (-2,45 δις ευρώ) και του ισοζυγίου μισθών και αμοιβών (-2,45 δις ευρώ). Τέλος, το πλεόνασμα του ισοζυγίου τρεχουσών μεταβιβάσεων (3,72 δις ευρώ) είναι αποτέλεσμα της άθροισης του ισοζυγίου λοιπών τομέων (0,31 δις ευρώ) και του ισοζυγίου της Γενικής Κυβέρνησης (3,41 δις ευρώ) [86].

[86] Λαπαβίτσας, Κ., 2012, «Ρήξη; Διέξοδος από την κρίση της Ευρωζώνης», Εκδόσεις Λιβάνη

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 8ο

ΤΟ ΔΙΕΘΝΕΣ ΝΟΜΙΣΜΑΤΙΚΟ ΤΑΜΕΙΟ ΚΑΙ Ο ΡΟΛΟΣ ΤΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΚΡΙΣΗ

Όπως μπορεί κανείς να καταλάβει, η βασική εξέλιξη που διατελέστηκε κατά το δεύτερο εξάμηνο του 2008, ήταν στην ουσία η δραματική επιδείνωση της οικονομικής κρίσης που βασίζεται στη συσσώρευση του χρέους. Κάτι τέτοιο συνέβη, λόγω της κακής εκτίμησης του επισφαλούς χρέους στο σύστημα: σύμφωνα με τις εκτιμήσεις ήταν κατά ένα μεγάλο ποσοστό μικρότερο από την πραγματικότητα. Αυτό με τη σειρά του οδήγησε σε σύγχυση ανάμεσα στις αρχές της εκάστοτε χώρας, σχετικά με τον τρόπο με τον οποίο θα μπορούσαν να ανταποκριθούν στη συνεχή αύξηση του αριθμού των αθετήσεων δανείων.

Αυτό έριξε το τραπεζικό σύστημα σε μια βαθύτερη κρίση με τρεις τρόπους[87]:

1. Το αυξανόμενο κύμα των επισφαλών χρεών απείλησε τη φερεγγυότητα των τραπεζών.

2. Δημιουργήθηκε πανικός στην αγορά του διατραπεζικού δανεισμού.

3. Οι επενδυτές του χρηματιστηρίου πανικοβλήθηκαν, με συνέπεια οι τραπεζικές μετοχές να καταβαραθρωθούν.

Εφόσον οι τραπεζικές ρυθμίσεις βασίζονται στην ιδέα ότι τα δάνεια μπορεί να αποτελούν ένα συγκεκριμένο πολλαπλάσιο του τραπεζικού κεφαλαίου και καθώς η πτώση των μετοχών μείωσε σημαντικά τα κεφάλαια, δημιουργήθηκε η άμεση πιθανότητα να οδηγηθούμε σε μια μαζική μείωση του τραπεζικού δανεισμού, η οποία θα έθετε σε κίνδυνο περαιτέρω τη σταθερότητα του συστήματος. Ενώ τα προβλήματα αυτά παρουσιάστηκαν για πρώτη φορά στις ΗΠΑ και το Ηνωμένο Βασίλειο, σύντομα έγινε σαφές ότι τράπεζες από πολλές χώρες, κυρίως της ηπειρωτικής Ευρώπης, είχαν

[87] Ασπρίδης, Γ., Χατζηζαφειρίου, Θ., (2011), «Πρώτα ο άνθρωπος, μετά η απληστία». Πως η παγκόσμια οικονομική κρίση διαμορφώνει το κράτος πρόνοιας - Η περίπτωση της Ελλάδας

επίσης δάνεια σε αυτές τις αγορές. Με τον τρόπο αυτό, η τραπεζική κρίση επηρέασε τις μεγάλες βιομηχανικές χώρες στο σύνολό τους [88].

Το αποτέλεσμα αυτό ήταν μια απότομη αλλαγή στην πολιτική για τη διάσωση των τραπεζών. Η μορφή αυτή διέφερε από χώρα σε χώρα. Η πολιτική που ακολουθήθηκε από τις Η.Π.Α., με επικεφαλής τον Υπουργό Οικονομικών Πόλσον, ήταν η κυβέρνηση των Η.Π.Α., η οποία χρηματοδοτείται από τους φορολογούμενους, να αγοράσει το άνευ αξίας του χρέος από τις τράπεζες, μια πρόταση που στην ουσία δεν επέτρεπε τον οποιονδήποτε έλεγχο στη μελλοντική συμπεριφορά των τραπεζών απολύτως[89]. Το σχέδιο της κυβέρνησης του Ηνωμένου Βασιλείου, το οποίο έχει ουσιαστικά υιοθετηθεί και από την Ε.Ε., ήταν να παρέχει κάποιες δυνατότητες για πολιτική συζήτηση στο μέτρο που αφορά την αγορά των μετοχών των τραπεζών. Αυτό επιτρέπει τη συζήτηση σχετικά με τη φύση του κρατικού ελέγχου πάνω από το τραπεζικό σύστημα και για το ποιος θα πρέπει να πληρώσει για την κρίση. Αλλά είναι σαφές ότι ο αρχικός στόχος της κυβέρνησης ήταν να έχει το ελάχιστο ποσό της συμμετοχής του κράτους στον οικονομικό τομέα και να παράσχει κεφάλαια τα οποία στη συνέχεια θα χρησιμοποιηθούν για την αποκατάσταση των τραπεζών όσον αφορά την κερδοφορία τους. Το μοντέλο αυτό βασίστηκε στη σκανδιναβική αναδιάρθρωση των τραπεζών μετά τη χρηματοπιστωτική κρίση στην χώρα, στις αρχές της δεκαετίας του 1990[90].

Η σπουδαιότερη εξέλιξη βέβαια, στον απόηχο της τραπεζικής κρίσης, είναι η εξάπλωση της κρίσης στο σύνολο της έννοιας της οικονομίας και η αλληλεπίδρασή της με τη γενικότερη οικονομική κρίση που εμφανίστηκε στην συνέχεια. Ο σημαντικότερος παράγοντας ως προς αυτή την κατεύθυνση ήταν στην ουσία η αρχή της ύφεσης. Ο βασικός λόγος για την ύφεση είναι η εξάρτηση της ζήτησης των καταναλωτών, ειδικότερα αλλά και οι επενδύσεις των επιχειρήσεων, με τα υψηλά επίπεδα του χρέους κατά τη διάρκεια των τελευταίων δύο δεκαετιών. Κατά συνέπεια παρουσιάστηκε και απότομη επιβράδυνση της οικονομικής δραστηριότητας, η οποία τελικά ήταν αναπόφευκτη. Η πτώση στις τιμές των ακινήτων επιδεινώνει επίσης

[88] Gorton, G., (2012), Misunderstanding Financial Crises: Why We Don't See Them Coming, Εκδόσεις: Oxford University Press

[89] Χαρδούβελης, Γ., (2012), Το χρονικό της διεθνούς και συνακόλουθης ελληνικής και ευρωπαϊκής κρίσης: αίτια, επιπτώσεις, αντιδράσεις, προοπτική

[90] Μητράκος, Θ., (2012), Οι επιπτώσεις της τρέχουσας κρίσης στους κοινωνικούς δείκτες

σημαντικά την επιβράδυνση των καταναλωτικών δαπανών καθώς τα νοικοκυριά δεν μπορούν πλέον να δανείζονται εξαιτίας της αύξησης των μετοχικών αξιών.

Ένας από τους σπουδαιότερους λόγους της εξάρτησης από το χρέος, είναι το γεγονός ότι η κατανάλωση πλέον εξαρτάται από αυτό, λόγω της αντίφασης μεταξύ της πτώσης για να αποφέρουν κέρδη στην παραγωγή και της ανάγκης να εξασφαλιστεί η ζήτηση, προκειμένου να πωληθούν τα προϊόντα που παράγονται και να πραγματωθούν τα κέρδη αυτά. Ο προφανέστερος λόγος είναι η αυξανόμενη ανισότητα του εισοδήματος, και δεν είναι τυχαίο το γεγονός ότι η συσσώρευση του χρέους ήταν χειρότερη σε χώρες με μεγαλύτερες εισοδηματικές ανισότητες, ιδίως στο Ηνωμένο Βασίλειο και τις Η.Π.Α.[91]

Σύμφωνα με τα προαναφερθέντα, υπάρχει άμεση συσχέτιση του τρόπου με τον οποίο η παραγωγή σε γενικές γραμμές, και κυρίως οι επενδύσεις, έχουν φτάσει στο σημείο να βασίζονται στο χρέος ως συνέπεια της αδυναμίας της αποδοτικότητας του παραγωγικού τομέα. Κατά συνέπεια, χωρίς την ύπαρξη διαθεσιμότητας χρέους στην επέκταση της χρηματοδότησης, η ύφεση φαίνεται αναπόφευκτη.

Η ανταπόκριση των κυβερνήσεων στην ύφεση ήταν, πρώτον, να αυξήσουν την δική τους δυνατότητα δανεισμού και δεύτερον, να ενθαρρύνουν τις κεντρικές τράπεζες να μειώσουν τα επιτόκια. Γεγονός είναι όμως, ότι και οι δυο αυτές επιλογές δημιουργούν δικά τους προβλήματα. Ο δανεισμός της κυβέρνησης περιορίζεται από το κόστος των τραπεζικών διασώσεων. Τα υψηλά επίπεδα δανεισμού μπορούν επίσης να ανεβάσουν τα επιτόκια ή να μειώσουν τις τιμές συναλλάγματος. Και τα δύο αυτά τα αποτελέσματα μειώνουν τα πραγματικά εισοδήματα των νοικοκυριών και μειώνουν τις δαπάνες ματαιώνοντας τον αρχικό σκοπό του δανεισμού[92]. Η στρατηγική που υιοθετήθηκε από τη βρετανική κυβέρνηση σε απάντηση σε αυτό είναι να κάνουν ρητά προσωρινές φορολογικές περικοπές. Αλλά αυτό είχε ως συνέπεια να καταστήσει τα μέτρα αναποτελεσματικά, αφού τα νοικοκυριά θα διαφύλατταν απλά οποιοδήποτε επιπλέον εισόδημα, εν αναμονή μελλοντικών φορολογικών αυξήσεων.

[91]Μητράκος, Θ., (2012), Οι επιπτώσεις της τρέχουσας κρίσης στους κοινωνικούς δείκτες
[92] Πάπα, Ι., (2009), Ο Έμπορος, ο Τραπεζίτης και ο 'Γύρος της Ντόχα', Δημοσιεύτηκε στην Ναυτεμπορική, 11/7/2009

Η μείωση των επιτοκίων, αποτέλεσε επίσης ένα μεγάλο πρόβλημα, καθώς οι κεντρικές τράπεζες ελέγχουν μόνο τις βραχυπρόθεσμες τιμές των επιτοκίων, ενώ οι ιδιωτικές τράπεζες αρνούνται ρητά να μειώσουν τις μακροπρόθεσμες τιμές των επιτοκίων ως απάντηση στις πολιτικές των κεντρικών τραπεζών. Οι περικοπές στα επιτόκια θα έχουν επίσης ως αποτέλεσμα τη μείωση τόσο των πραγματικών αποδόσεων των σημερινών συνταξιούχων που ζουν από αποταμιεύσεις, αλλά και τις προοπτικές αποδόσεων των μελλοντικών συνταξιούχων, γεγονός που μπορεί να μειώσει την κατανάλωση[93].

Στην ουσία, υπάρχει περιορισμένος χώρος για την κυβερνητική πολιτική, ως προς την τόνωση της οικονομίας. Αυτό συμβαίνει καθώς οι δαπάνες εξαρτώνται από το χρέος λόγω των χαμηλών μισθών και της ανισότητας και καθώς το νέο χρέος δεν είναι επικείμενο. Κατά συνέπεια, η επιβράδυνση είναι πιθανό να είναι παρατεταμένη και σοβαρή[94].

Η Ελλάδα βρίσκεται σε μια βαθιά και παρατεταμένη οικονομική ύφεση. Η παγκόσμια κρίση του 2008-2009 έδωσε στο φως τα τρωτά σημεία της Ελλάδας. Κατά τα τελευταία χρόνια, η Ελλάδα σταδιακά αλλά συνεχώς έχανε την διεθνή της ανταγωνιστικότητα κόστους, με αποτέλεσμα την διεύρυνση των τρεχόντων ελλειμμάτων του ισοζυγίου, την επιδείνωση της διεθνούς επενδυτικής θέσης, καθώς και τις κακές επιδόσεις από εισερχόμενες άμεσες ξένες επενδύσεις. Στην πραγματικότητα, όταν ήρθε η κρίση, η Ελλάδα ήταν περισσότερο εκτεθειμένη από άλλες χώρες[95].

Η επίλυση αυτών των προβλημάτων απαίτησε και απαιτεί μέτρα πολιτικής σε ένα ευρύ φάσμα και η ελληνική κυβέρνηση ξεκίνησε ένα φιλόδοξο σχέδιο για τη διατήρηση της δημοσιονομικής εξυγίανσης, και για τη σταθεροποίηση των δημόσιων οικονομικών ώστε να καθησυχάσει τις αγορές. Αλλά ο δρόμος προς την ανάκαμψη φαίνεται να είναι αργός και επώδυνος για τους Έλληνες πολίτες. Επιπλέον, εάν η ανάκαμψη θέλουμε να διαρκέσει, πρέπει επίσης να αντιμετωπιστεί μια πληθώρα διαρθρωτικών προβλημάτων για την Ελλάδα.

[93] Στεφανάδης, Χ., (2011), Πολιτική οικονομία εν μέσω κρίσης
[94] Μηλιός, Γ., Λαπατσιώρας, Σ., Οικονομάκης, Γ., (2003), Εισαγωγή Στην Οικονομική Ανάλυση
[95] Δήμα, Ε., (2011), Διεθνής Χρηματοοικονομική Κρίση – Κρίση Ανακύκλωσης Πλεονασμάτων

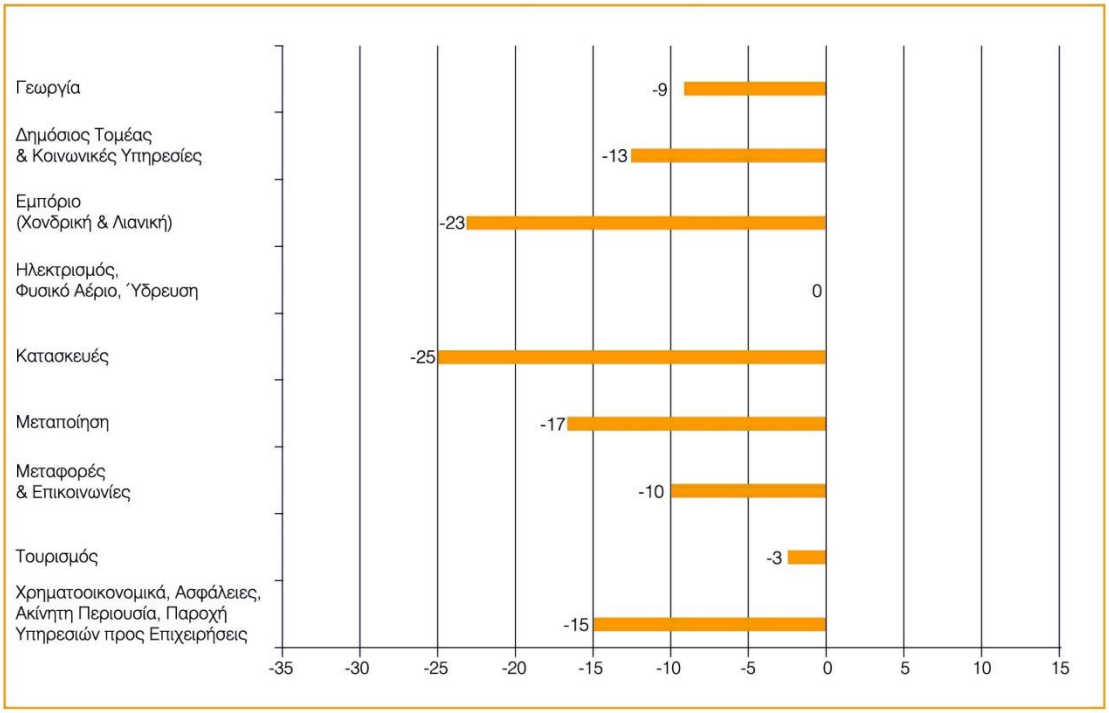

Γράφημα 25. Η συρρίκνωση της αγοράς εργασίας στην Ελλάδα στους διάφορους τομείς

Όπως ήταν αναμενόμενο, οι συνθήκες της αγοράς εργασίας στην Ελλάδα επιδεινώθηκαν σημαντικά από την έναρξη της κρίσης και η βραχυπρόθεσμη προοπτική παραμένει ζοφερή. Το ποσοστό ανεργίας έχει κλιμακωθεί σε επίπεδα ρεκόρ και τα επίπεδα απασχόλησης σημειώνουν τραγική πτώση. Επιπλέον, ο αριθμός των ατόμων που διατρέχουν κίνδυνο φτώχειας ή κοινωνικού αποκλεισμού έχει αυξηθεί δραματικά[96].

Η τρέχουσα επιδείνωση των συνθηκών στην αγορά εργασίας επιδεινώνει τις προ της κρίσης ανισορροπίες στην ελληνική αγορά εργασίας. Ακόμη και πριν από την κρίση, σχεδόν το ήμισυ του ανέργων ήταν μακροχρόνια άνεργοι. Αλλά όπως γνωρίζουμε, η ανάλυση των διαρθρωτικών εξελίξεων με βάση τα ad hoc μέτρα αντιμετώπισης της κρίσης είναι δύσκολη.

Η Ελλάδα αντιμετωπίζει σοβαρή οικονομική ύφεση από το 2008. Μετά από την σταθερή αύξηση του πραγματικού όγκου του ΑΕΠ κατά τα προηγούμενα χρόνια (5,5% το 2006 και 3,0% το 2007, η οικονομική δραστηριότητα άρχισε να μειώνεται το 2008 (-0,2%) και η Ελλάδα εισήλθε σε μια παρατεταμένη ύφεση. Η κατάσταση

[96] Δήμα, Ε., (2011), Διεθνής Χρηματοοικονομική Κρίση – Κρίση Ανακύκλωσης Πλεονασμάτων

επιδεινώθηκε περαιτέρω κατά τα επόμενα έτη, με απότομες αλλαγές να καταγράφονται της τάξης του 3,3% το 2009, 3,5% το 2010 και 6,9% το 2011, αντικατοπτρίζοντας τις σημαντικές μειώσεις της παραγωγής σε όλους τους τομείς δραστηριότητας. Το ΑΕΠ μειώθηκε περαιτέρω κατά 4,7% το 2012. Οι περισσότερες χώρες της ΕΕ επέστρεψαν σε θετικούς ρυθμούς ανάπτυξης κατά το 2009, μετά την αναβίωση της ζήτησης για αγαθά και υπηρεσίες. Αντίθετα, ο πραγματικός ρυθμός αύξησης του ΑΕΠ στην Ελλάδα συνέχισε την πτωτική του πορεία, υποχωρώντας κατά 3,7% το 2010 και κατά 6,9% το 2011. Ως αποτέλεσμα των εξελίξεων αυτών, το κατά κεφαλήν εισόδημα σε ευρώ ανά κάτοικο, μειώθηκε από 18.700 το 2007 σε 16,100 το 2011 (μείωση 14 %)[97].

Οι μακροοικονομικές προοπτικές της ελληνικής οικονομίας εξακολουθούν να παραμένουν αρνητικές. Σύμφωνα με έκθεση που συνετάχθησαν κατά το 2012, η ελληνική κυβέρνηση είχε εμπλακεί σε διαπραγματεύσεις με τους πιστωτές της (ΔΝΤ, την Ε.Ε. και την ΕΚΤ) για πακέτο περικοπών 13,5 δισ. που θα εφαρμόζονταν κατά το 2013 και το 2014. Με την εφαρμογή τους, τα μέτρα αυτά, μπορούμε να πούμε, ότι αναμένεται με ασφάλεια να προκαλέσουν μείωση στο ΑΕΠ κατά επιπλέον 5-7% το 2013 και η οικονομία να παραμείνει σε ύφεση και το 2014. Μέχρι τότε και από την αρχή της κρίσης, η ελληνική οικονομία θα έχει συρρικνωθεί κατά 25-30%.

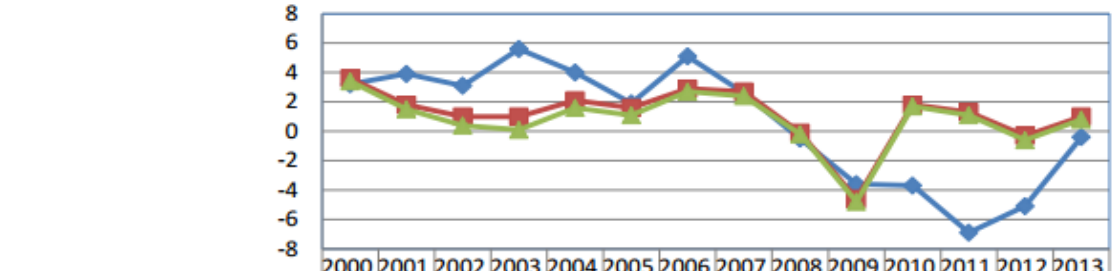

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
Greece	3.2	3.9	3.1	5.6	4	1.9	5.1	2.6	-0.5	-3.6	-3.7	-6.9	-5.1	-0.4
EU (27 countries)	3.6	1.8	1	1	2.1	1.6	2.9	2.7	-0.1	-4.6	1.8	1.3	-0.3	1
Euro area (17 countries)	3.4	1.5	0.4	0.1	1.6	1.1	2.7	2.4	-0.2	-4.8	1.7	1.1	-0.6	0.8

Γράφημα 26. Πραγματικό ΑΕΠ κατά κεφαλήν, ρυθμός ανάπτυξης (Αλλαγή % σε σχέση με τον προηγούμενο χρόνο, Πηγή: Eurostat

Η απασχόληση ανταποκρίνεται στην ύφεση με σημαντική χρονική υστέρηση, λόγω της νομοθεσίας για την προστασία της απασχόλησης, που πιστεύεται ότι είναι

[97] Krugman, P., Obstfeld, M., Melitz, M., 2012, International Economics - Theory & Policy, Εκδόσεις Pearson

αυστηρή στην Ελλάδα. Οι επιχειρήσεις αρχικά προσπάθησαν να αποφύγουν το κόστος απόλυσης, ενώ τα προγράμματα που χρηματοδοτούνται από την κυβέρνηση για τη διατήρηση της απασχόλησης έχουν κάπως μετριάσει την επίδραση στην απασχόληση κατά τα πρώτα στάδια της κρίσης. Παρόλα αυτά, το συνολικό ποσοστό απασχόλησης έχασε 8,2 μονάδες μεταξύ 2008 και 2011, με τους άνδρες να είναι η περισσότερο πληγέντες (-9,3 μονάδες σε σχέση με -3,9 μονάδες για τις γυναίκες).

Σε σχέση με τους στόχους της στρατηγικής Ευρώπη 2020, το ποσοστό απασχόλησης των ατόμων στην ηλικιακή ομάδα 20-64 ετών διαμορφώθηκε στο 59,9% το 2011 (71,1 % για τους άνδρες και 48,6 % για τις γυναίκες), έχοντας χάσει 6,6 μονάδες από το 2008, όπου οι απώλειες για τους άνδρες εκτιμούνται σε 9,3 μονάδες και για τις γυναίκες σε 3,9 μονάδες. Ως εκ τούτου, φαίνεται ότι ο στόχος απασχόλησης που έχει θέσει το ελληνικό ΕΠΜ 2011-2014 (70%) είναι προς το παρόν ανέφικτος. Αξίζει να σημειωθεί ότι η πτώση του ποσοστού απασχόλησης αφορά όλες οι εκπαιδευτικές ομάδες.

Οι απώλειες για τα άτομα με πρωτοβάθμια και κατώτερη δευτεροβάθμια εκπαίδευση εκτιμώνται σε 6,8 μονάδες, ενώ για τα άτομα με ανώτερη δευτεροβάθμια και μεταδευτεροβάθμια μη τριτοβάθμια εκπαίδευση σε 7,1 μονάδες και για τους απόφοιτους της τριτοβάθμιας εκπαίδευσης στις 8 μονάδες. Έτσι, φαίνεται ότι, αν και όλες οι ομάδες που πλήττονται, τα άτομα που διαθέτουν μεγαλύτερο μορφωτικό επίπεδο πλήττονται λιγότερο[98].

Το ελληνικό ποσοστό της ανεργίας δεν σημείωσε ουσιαστική μείωση μεταξύ 2000 και 2008. Από το 2009 ωστόσο έχει και πάλι αυξηθεί σταδιακά και υπερβαίνει το ανώτατο επίπεδο του 2000 το 2011 (στο 17,7%). Το ποσοστό ανεργίας υπερδιπλασιάστηκε μεταξύ 2008 και 2011 (από 7,7 % το 2008 σε 17,7% το 2011, δηλαδή, από 10 μονάδες). Το ποσοστό ανεργίας των ανδρών έχει σχεδόν τριπλασιαστεί από το 2008 (από 5,1 % σε 15% το 2011). Αντίθετα, οι γυναίκες έχουν επηρεαστεί λιγότερο από την κρίση, παρόλο που οι γυναίκες παρουσίασαν επίσης μια απότομη αύξηση του ποσοστού ανεργίας τους (από 11,4 % το 2008 σε 21,4% το 2011).

[98] Krugman, P., Obstfeld, M., Melitz, M., 2012, International Economics - Theory & Policy, Εκδόσεις Pearson

Ως αποτέλεσμα των εξελίξεων αυτών, το χάσμα στην ανεργία έχει πλέον γίνει κάπως στενότερο. Όσον αφορά την ηλικία, οι νέοι εξακολουθούν να έχουν πληγεί περισσότερο από την κρίση και τα επακόλουθά της. Η ανεργία των νέων στην Ελλάδα συνέχισε την ανοδική της πορεία το 2011, φθάνοντας το 44,4%, σχεδόν τρεις φορές μεγαλύτερη για τους ενήλικες και 22,3 μονάδες πάνω από το επίπεδο του 2008[99].

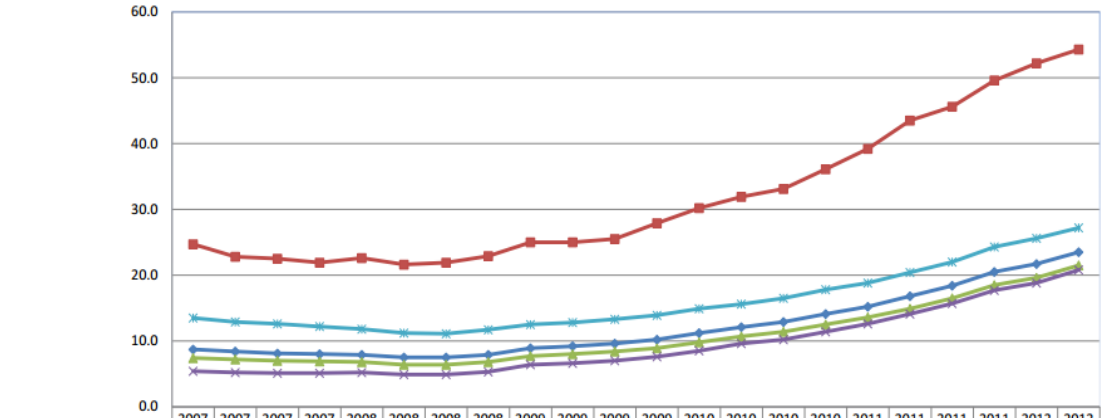

	2007 Q1	2007 Q2	2007 Q3	2007 Q4	2008 Q1	2008 Q2	2008 Q3	2008 Q4	2009 Q1	2009 Q2	2009 Q3	2009 Q4	2010 Q1	2010 Q2	2010 Q3	2010 Q4	2011 Q1	2011 Q2	2011 Q3	2011 Q4	2012 Q1	2012 Q2
Total	8.7	8.4	8.1	8.0	7.9	7.5	7.5	7.9	8.9	9.2	9.6	10.2	11.2	12.1	12.9	14.1	15.2	16.8	18.4	20.5	21.7	23.5
Less than 25 years	24.7	22.8	22.5	21.9	22.6	21.6	21.9	22.9	25.0	25.0	25.5	27.9	30.2	31.9	33.1	36.1	39.2	43.5	45.6	49.6	52.2	54.3
From 25 to 74 years	7.4	7.2	7.0	6.9	6.8	6.4	6.4	6.8	7.7	8.0	8.4	8.9	9.8	10.7	11.4	12.5	13.6	14.9	16.5	18.5	19.6	21.5
Males	5.4	5.2	5.1	5.1	5.2	4.9	4.9	5.3	6.4	6.6	7.0	7.6	8.5	9.6	10.2	11.4	12.6	14.1	15.7	17.7	18.8	20.8
Females	13.5	12.9	12.6	12.2	11.8	11.2	11.1	11.7	12.5	12.8	13.3	13.9	14.9	15.6	16.5	17.8	18.8	20.4	22.0	24.3	25.6	27.2

Γράφημα 27. Ρυθμός Ανεργίας, Μέσος Όρος Τετραμήνου, Σε σχέση με το φύλο και την ηλικιακή ομάδα, Πηγή: Eurostat

Η ιδιαίτερα έντονη αύξηση της ανεργίας στην Ελλάδα αντανακλά σε μεγάλο βαθμό το ρόλο που διαδραμάτισε η χαμηλή ειδίκευση, όπως οι κατασκευές και το λιανικό εμπόριο. Ο τομέας των κατασκευών, που προσελκύει πολλούς ξένους εργάτες, χτυπήθηκε από την ιδιαίτερα ισχυρή κατάρρευση της στεγαστικής αγοράς, ενώ ο κλάδος του λιανικού εμπορίου επλήγη από τη μείωση των διαθέσιμων εισοδημάτων που επέφερε σοβαρές περικοπές μισθών. Η μείωση των θέσεων εργασίας έπληξε δυσανάλογα τους νέους, καθώς, μεταξύ άλλων, υπερεκπροσωπούνταν από συμβάσεις ορισμένου χρόνου. Οι προσωρινές θέσεις εργασίας σε μεγάλο βαθμό μειώθηκαν, καθώς οι εργοδότες προσπάθησαν να προσαρμοστούν στην κρίση.

[99] Χαρδούβελης, Γ., (2012), Το χρονικό της διεθνούς και συνακόλουθης ελληνικής και ευρωπαϊκής κρίσης: αίτια, επιπτώσεις, αντιδράσεις, προοπτική

Προσπαθώντας να εξετάσουν τις αιτίες της ελληνικής κρίσης χρέους, πολλοί μελετητές επικεντρώνονται στα στατιστικά στοιχεία για την εξέλιξη του δημόσιου χρέους που δόθηκαν από την ελληνική κυβέρνηση και που υπάρχει πιθανότητα να είναι εσφαλμένα. Η προοπτική αυτή αποκτά μεγαλύτερη αξιοπιστία, όταν λαμβάνεται υπόψη η αμφιλεγόμενη συμφωνία μεταξύ της ελληνικής κυβέρνησης και της Goldman Sachs το 2001. Μια σειρά από αμφιβόλου αξιοπιστίας πράξεις ανταλλαγής νομισμάτων που υπόκεινται στις συναλλαγματικές ισοτιμίες της αγοράς χρησιμοποιήθηκαν προκειμένου η Ελλάδα να καταστήσει τις απαιτήσεις που καθορίζονται στο Μάαστριχτ (κριτήρια του Μάαστριχτ), μπαίνοντας έτσι στην ευρωζώνη το 2002[100].

Η ελληνική κυβέρνηση υπερασπίστηκε την κίνηση αυτή, όταν ο Έλληνας υπουργός Οικονομικών δήλωσε ότι η συμφωνία ήταν νόμιμη και δεν παραβίαζε τους κανόνες της Eurostat.

Παρά τα ανωτέρω, η παγκόσμια οικονομική κοινότητα εξακολουθεί να είναι πολύ επιφυλακτική ως προς αυτή τη συμφωνία, τις λεπτομέρειες και το ρόλο της στην Ελλάδα να γίνει δεκτή στην Ευρωζώνη.

[100] Χαρδούβελης, Γ., (2012), Το χρονικό της διεθνούς και συνακόλουθης ελληνικής και ευρωπαϊκής κρίσης: αίτια, επιπτώσεις, αντιδράσεις, προοπτική

Πίνακας 2. Η κίνηση της απασχόλησης στις διάφορες χώρες ανά τον κόσμο, Πηγή: Eurostat

ΕΜΕΑ*	Συνολικές Προοπτικές Απασχόλησης			Διαφορά μεταξύ Β' Τριμήνου 2012 και Γ' Τριμήνου 2012	Διαφορά μεταξύ Γ' Τριμήνου 2011 και Γ' Τριμήνου 2012
	Γ' Τρίμηνο 2011	Β' Τρίμηνο 2012	Γ' Τρίμηνο 2012		
	%	%	%		
Αυστρία	10 (8)[1]	8 (6)[1]	9 (7)[1]	1 (1)[1]	-1 (-1)[1]
Βέλγιο	8 (8)[1]	4 (3)[1]	2 (2)[1]	-2 (-1)[1]	-6 (-6)[1]
Βουλγαρία	14	8	13	5	-1
Γαλλία	6 (5)[1]	2 (2)[1]	4 (2)[1]	2 (0)[1]	-2 (-3)[1]
Γερμανία	14 (12)[1]	7 (6)[1]	3 (1)[1]	-4 (-5)[1]	-11 (-11)[1]
Ελβετία	4 (7)[1]	2 (0)[1]	-3 (0)[1]	-5 (0)[1]	-7 (-7)[1]
Ελλάδα	**-5 (-9)[1]**	**-11 (-12)[1]**	**-9 (-13)[1]**	**2 (-1)[1]**	**-4 (-4)[1]**
Ηνωμένο Βασίλειο	4 (3)[1]	2 (2)[1]	3 (1)[1]	1 (-1)[1]	-1 (-2)[1]
Ιρλανδία	-1 (-4)[1]	-3 (-3)[1]	-3 (-6)[1]	0 (-3)[1]	-2 (-2)[1]
Ισπανία	-7 (-9)[1]	-8 (-8)[1]	-4 (-6)[1]	4 (2)[1]	3 (3)[1]
Ισραήλ	–	17	17	0	–
Ιταλία	-4 (-6)[1]	-1 (-2)[1]	-1 (-2)[1]	0 (0)[1]	3 (4)[1]
Νορβηγία	12 (10)[1]	8 (9)[1]	8 (8)[1]	0 (-1)[1]	-4 (-2)[1]
Νότια Αφρική	-1 (1)[1]	0 (-2)[1]	4 (6)[1]	4 (8)[1]	5 (5)[1]
Ολλανδία	4 (4)[1]	0 (0)[1]	-1 (-1)[1]	-1 (-1)[1]	-5 (-5)[1]
Ουγγαρία	1	-3	-2	1	-3
Πολωνία	14 (10)[1]	6 (6)[1]	10 (6)[1]	4 (0)[1]	-4 (-4)[1]
Ρουμανία	20 (11)[1]	9 (11)[1]	17 (10)[1]	8 (-1)[1]	-3 (-1)[1]
Σλοβακία	–	2	5	3	–
Σλοβενία	7	9	9	0	2
Σουηδία	12 (10)[1]	11 (9)[1]	8 (6)[1]	-3 (-3)[1]	-4 (-4)[1]
Τουρκία	35	26	27	1	-8
Τσεχική Δημοκρατία	3 (1)[1]	-3 (-4)[1]	1 (-1)[1]	4 (3)[1]	-2 (-2)[1]

Αμερική	Συνολικές Προοπτικές Απασχόλησης			Διαφορά μεταξύ Β' Τριμήνου 2012 και Γ' Τριμήνου 2012	Διαφορά μεταξύ Γ' Τριμήνου 2011 και Γ' Τριμήνου 2012
	Γ' Τρίμηνο 2011	Β' Τρίμηνο 2012	Γ' Τρίμηνο 2012		
	%	%	%		
Αργεντινή	18 (21)[1]	15 (13)[1]	7 (10)[1]	-8 (-3)[1]	-11 (-11)[1]
Βραζιλία	37	39	31	-8	-6
Γουατεμάλα	11 (12)[1]	13 (14)[1]	11 (12)[1]	-2 (-2)[1]	0 (0)[1]
ΗΠΑ	12 (8)[1]	12 (10)[1]	15 (11)[1]	3 (1)[1]	3 (3)[1]
Καναδάς	22 (16)[1]	16 (13)[1]	18 (12)[1]	2 (-1)[1]	-4 (-4)[1]
Κολομβία	18	18	20	2	2
Κόστα Ρίκα	18 (21)[1]	14 (16)[1]	10 (13)[1]	-4 (-3)[1]	-8 (-8)[1]
Μεξικό	16 (15)[1]	15 (14)[1]	16 (15)[1]	1 (1)[1]	0 (0)[1]
Παναμάς	19	16	22	6	3
Περού	15 (16)[1]	23 (26)[1]	21 (22)[1]	-2 (-4)[1]	6 (6)[1]

Ασία - Ωκεανία	Συνολικές Προοπτικές Απασχόλησης			Διαφορά μεταξύ Β' Τριμήνου 2012 και Γ' Τριμήνου 2012	Διαφορά μεταξύ Γ' Τριμήνου 2011 και Γ' Τριμήνου 2012
	Γ' Τρίμηνο 2011	Β' Τρίμηνο 2012	Γ' Τρίμηνο 2012		
	%	%	%		
Αυστραλία	17 (18)[1]	13 (12)[1]	9 (10)[1]	-4 (-2)[1]	-8 (-8)[1]
Ιαπωνία	5 (9)[1]	23 (11)[1]	8 (12)[1]	-15 (1)[1]	3 (3)[1]
Ινδία	47 (44)[1]	48 (49)[1]	53 (50)[1]	5 (1)[1]	6 (6)[1]
Κίνα	19 (23)[1]	19 (20)[1]	17 (20)[1]	-2 (0)[1]	-2 (-3)[1]
Νέα Ζηλανδία	17 (18)[1]	18 (17)[1]	16 (17)[1]	-2 (0)[1]	-1 (-1)[1]
Σιγκαπούρη	29 (29)[1]	20 (20)[1]	23 (23)[1]	3 (3)[1]	-6 (-6)[1]
Ταϊβάν	39 (36)[1]	36 (33)[1]	40 (37)[1]	4 (4)[1]	1 (1)[1]
Χονγκ Κονγκ	21 (20)[1]	8 (9)[1]	15 (14)[1]	7 (5)[1]	-6 (-6)[1]

Ωστόσο, οι περισσότεροι οικονομολόγοι συμφωνούν ότι τα παραπάνω ήταν απλά το έναυσμα για το ξέσπασμα της ελληνικής κρίσης χρέους και η πραγματική προέλευση είναι πολύ μεγαλύτερη και βαθύτερη στην ελληνική οικονομική και πολιτική σκηνή.

Από οικονομική σκοπιά, η Ελλάδα έχει αναδειχθεί σε μία από τις ταχύτερα αναπτυσσόμενες οικονομίες στην ΕΕ από τα μέσα της δεκαετίας του 1990, όταν κατέγραψε ισχυρή αύξηση του ΑΕΠ, ξεπερνώντας σημαντικά τους μέσους όρους της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Η απελευθέρωση του χρηματοπιστωτικού τομέα και τα χαμηλά επιτόκια οδήγησαν σε σημαντική επέκταση της καταναλωτικής πίστης και της ζήτησης. Η απαίτηση αυτή οδήγησε επίσης σε επενδύσεις μεγάλης κλίμακας οι

οποίες είναι υπεύθυνες για την παραπάνω αύξηση. Λόγω αυτής της οικονομικής επιτυχίας, η διαφορά στο πραγματικό κατά κεφαλή εισόδημα ανάμεσα στην Ελλάδα και στην ΕΕ-15 μειώθηκε δραστικά[101].

Παρά τα ανωτέρω, οι κακοί κρατικοί προϋπολογισμοί και προγραμματισμοί σε συνδυασμό με την φτωχή ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας αύξησαν τα ελλείμματα με ταχύ ρυθμό. Επιπλέον, οι ελληνικές εξαγωγές γίνονται όλο και λιγότερο ανταγωνιστικές, λόγω της αύξησης του κόστους εργασίας και του υψηλότερου πληθωρισμού σε σχέση με άλλα κράτη-μέλη της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Πολλές μεταποιητικές επιχειρήσεις επικαλούνται τη μείωση του κόστους, επηρεάζοντας έτσι τον αριθμό των εργαζομένων σε αυτούς τους τομείς. Επιπλέον, στο τουριστικό τομέα, αναμφισβήτητα το πιο σημαντικό τομέα της οικονομίας της χώρας, αντιμετωπίζεται επίσης χαμηλή κερδοφορία που οφείλεται στην αύξηση του κόστους εργασίας και στην κακή ποιότητα της εργασίας στον τομέα[102].

Παρά τις πρόσφατες πρωτοβουλίες, όπως η χαλάρωση των περιορισμών των υπερωριών, η ελληνική αγορά εργασίας παραμένει εξαιρετικά άκαμπτη και σε διεθνή σύγκριση. Τελευταία έκθεση της Παγκόσμιας Τράπεζας δείχνει ότι η Ελλάδα κατατάσσεται στην θέση 142 μεταξύ 178 χωρών, όσον αφορά τη ρύθμιση της απασχόλησης, καθώς και την πολυπλοκότητα του δείκτη απασχόλησης. Αυτός είναι σχεδόν διπλάσιος από το μέσο όρο του ΟΟΣΑ[103].

Τέλος, οι μισθολογικές αυξήσεις δεν έχουν κρατήσει τον ίδιο ρυθμό με την ανάπτυξη της παραγωγικότητας. Αυτός ο παράγοντας και η ελαστικότητα της αγοράς εργασίας, έχουν επίσης συμβάλει σε σημαντικό βαθμό στην κακή ανταγωνιστικότητα της ελληνικής οικονομίας. Ωστόσο, δεν μπορεί κανείς να αγνοήσει το γεγονός ότι η Ελλάδα έχει πολύ καλές επιδόσεις σε πραγματική παραγωγικότητα της εργασίας.

Ενώ οι απώλειες θέσεων εργασίας εμπλέκουν ένα ασυνήθιστα υψηλό αριθμό εργαζομένων, η απώλεια εισοδήματος για όσους εξακολουθούν να απασχολούνται ήταν επίσης σημαντική. Οι μέσες πραγματικές ακαθάριστες αποδοχές των

[101] Στεφανάδης, Χ., (2011), Πολιτική οικονομία εν μέσω κρίσης
[102] Ταμουραντζής, Α., (2012), Οι Διεθνείς Οικονομικές κρίσεις από το 1973 έως σήμερα
[103] Καρούλια, Σ., Γάκη, Ε., Λαγός, Δ., (2013), Η επίδραση της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης στον τουρισμό: μια συγκριτική μελέτη

εργαζομένων έχουν χάσει περισσότερο έδαφος από την έναρξη της κρίσης από ό, τι αποκτήθηκε κατά τα εννέα έτη πριν από αυτή.

Την παραμονή της τρέχουσας κρίσης, στην Ελλάδα τα φορολογικά και εμπορικά ελλείμματα είχαν γίνει τόσο μεγάλα που είναι δύσκολο να δει κανείς πώς η φερεγγυότητα της χώρας, πόσο μάλλον η παραμονή της ως μέλος της ευρωζώνης, θα μπορούσε να εξασφαλιστεί, χωρίς κάποιου είδους διορθωτικά μέτρα. Τον Μάιο του 2010, η ελληνική κυβέρνηση δεν θα μπορούσε να κάνει σχεδόν τίποτε περισσότερο από το να επιλέξει μεταξύ δύο εναλλακτικών λύσεων: θα μπορούσε να εκπληρώσει την έξοδο από τη ευρωζώνη και κατά συνέπεια από την Ευρωπαϊκή Ένωση, ή θα μπορούσε να δεχθεί διεθνή βοήθεια σε αντάλλαγμα για ένα πρόγραμμα λιτότητας. Όπως φαίνεται βέβαια οι συνέπειες της αθέτησης στην Ελλάδα θα ήταν καταστροφικές για όλους τους Έλληνες.

Η προοδευτική επιλογή ήταν και παραμένει να προσπαθεί να κερδίσει τις καρδιές και τα μυαλά του ελληνικού κοινού με ένα πρόγραμμα λιτότητας που υποσχέθηκε να αποκαταστήσει τα δημοσιονομικά αποτελέσματα διανέμοντας το κόστος προσαρμογής δίκαια μεταξύ των κοινωνικών ομάδων, προετοιμάζοντας το έδαφος για μια βιώσιμη ανάκαμψη και την αντιμετώπιση της διαφθοράς που ήταν η ρίζα της δημοσιονομικής κρίσης εξ αρχής.

Το πρόγραμμα λιτότητας που τελικά εγκρίθηκε δεν τοποθετήθηκε από τους εγχώριους παράγοντες, αλλά υπαγορεύτηκε από τους διεθνείς οργανισμούς και αντικατόπτριζε τις προτιμήσεις και τις πεποιθήσεις της κυριαρχούσας ορθοδοξίας, όχι των συμφερόντων ενός προοδευτικού συνασπισμού για την εθνική ανανέωση.

Όπως αποδείχθηκε, το ελληνικό πρόγραμμα θεωρήθηκε ως επιβεβλημένο έξωθεν: έγινε απρόθυμα δεκτό από τους περισσότερους, Η απώλεια της εθνικής κυριαρχίας εμμέσως βιώθηκε ως ταπεινωτική, και αυτό έχει τροφοδοτήσει μια εθνικιστική-λαϊκιστική αντίδραση η οποία με τη σειρά της δηλητηρίασε την εσωτερική πολιτική.

Όπως οι προηγούμενες σελίδες απεικονίζουν, το κοινωνικό κόστος της ελληνικής κρίσης είναι αδικαιολόγητα υψηλό. Το εθνικό εισόδημα έχει μειωθεί σχεδόν κατά το ένα τέταρτο. Το χάσμα στο βιοτικό επίπεδο σε σχέση με την υπόλοιπη Δυτική

Ευρώπη είναι πίσω σε σχέση με αυτό που ήταν πριν από μισό αιώνα. Η ανεργία πλήττει πάνω από το ένα τέταρτο του εργατικού δυναμικού. Οι μέσες πραγματικές αποδοχές για εκείνους στον τομέα της απασχόλησης είναι κάτω από το επίπεδο που βρίσκονταν στα τέλη της δεκαετίας του 1990. Το ποσοστό του πληθυσμού κάτω από το όριο της φτώχειας σε σύγκριση με το 2009 ανήλθε σε 38% το 2012, και ήταν ακόμη υψηλότερο μεταξύ των οικογενειών των ανέργων με παιδιά, γεγονός που έχει γίνει το νέο κοινωνικό ζήτημα. Το μέσο πραγματικό εισόδημα των ατόμων που ανήκουν στο φτωχότερο 10% του πληθυσμού το 2012 ήταν κατά 56,5% χαμηλότερο από εκείνο του φτωχότερου 10% του πληθυσμού το 2009. Η ανισότητα παρέμεινε σταθερή στην αρχή, αλλά άρχισε να απογειώνεται, καθώς η οικονομία βυθιζόταν περισσότερο σε ύφεση. Οι πολιτικές λιτότητας που επιδιώχθηκαν όχι μόνο δεν αντιστάθμισαν αλλά αντίθετα ενίσχυσαν τις αρνητικές επιπτώσεις της ύφεσης στην κατανομή του εισοδήματος.

Αυτό δεν ήταν αναπόφευκτο. Το περιεχόμενο της πολιτικής και η αναδιανεμητική επίδραση των πολιτικών λιτότητας δεν πρέπει κατ 'ανάγκην να είναι οπισθοδρομικά. Στο σύνολό τους, οι πολιτικές λύσεις για τις κοινωνικές επιπτώσεις της ελληνικής κρίσης είναι λανθασμένες ή ανεπαρκείς. Η μεταρρύθμιση της κοινωνικής πρόνοιας παρήγαγε μερικές ευπρόσδεκτες βελτιώσεις, αλλά οι περισσότερες περικοπές ήταν αδιάκριτες, προκαλώντας ταλαιπωρία και διατάραξη της παροχής υγείας και άλλων κοινωνικών παροχών. Στους τρεις πρώτους μήνες του 2013, μόνο ένας στους πέντε ανέργους λάμβανε επίδομα ανεργίας.

Η μεταρρύθμιση της αγοράς εργασίας καθοδηγήθηκε από την πεποίθηση ότι η αποζημίωση και η αποδυνάμωση των θεσμών της αγοράς εργασίας, η μείωση των εργαζομένων, ήταν το κλειδί για την αποκατάσταση της ανταγωνιστικότητας. Τα μέχρι στιγμής στοιχεία δείχνουν ότι αυτό δεν συμβαίνει: το εμπορικό ισοζύγιο έχει βελτιωθεί, αλλά κυρίως μέσω της μείωσης των εισαγωγών και όχι μέσω μιας αύξησης των εξαγωγών, όπως είχε υποτεθεί. Εν τω μεταξύ, οι αμοιβές και οι συνθήκες έχουν επιδεινωθεί για τις εκατοντάδες χιλιάδες των εργαζομένων.

Η μεταρρύθμιση της δημόσιας διοίκησης ήταν απολύτως αναγκαία, αλλά συνήθως συγχέεται με μια απλή μείωση του αριθμού των δημοσίων υπαλλήλων. Η συνέχιση της προσπάθειας που είναι απαραίτητη για τον εκσυγχρονισμό του ελληνικού

κράτους φαίνεται να έχει λίγους υποστηρικτές. Ως αποτέλεσμα όλων αυτών, η αναζήτηση λύσεων έχει περιορισθεί άσκοπα.

Η φορολογική πίεση σε όσους πληρώνουν φόρους έχει αυξηθεί σε αναμφισβήτητα αφόρητα επίπεδα, αλλά η φοροδιαφυγή φαίνεται περισσότερο διαδεδομένη όσο ποτέ. Οι περικοπές χρηματοδότησης έχουν προχωρήσει πέρα από την εξοικονόμηση πόρων και τώρα απειλούν τη συνήθη λειτουργία των νοσοκομείων και των σχολείων, αν και η εμπορική ναυτιλία, ο πιο επιτυχημένος βιομηχανικός τομέα στην Ελλάδα, εξακολουθεί να απαλλάσσεται σχεδόν από όλους τους φόρους.

Μια μετατόπιση της έμφασης από την βραχυπρόθεσμη εξοικονόμηση στη μακροπρόθεσμη μεταρρύθμιση θα ενισχύσει τα δημόσια ιδρύματα. Πολιτικές με στόχο να επιτευχθεί μια υψηλότερη ισορροπία μισθών/ παραγωγικότητας από ό, τι συμβαίνει σήμερα, θα προετοιμάσει το έδαφος για τη βιώσιμη ανάπτυξη. Η μεγαλύτερη προσοχή στη δικαιότερη κατανομή του κόστους (και τα οφέλη) της προσαρμογής θα βελτιώσει την εμπιστοσύνη στα θεσμικά όργανα και θα κάνει το πολιτικό κλίμα πιο γαλήνιο.

Μια νέα ατζέντα προς αυτή την κατεύθυνση δεν θα ικανοποιήσει τη δίψα του αγανακτισμένου για ριζικές λύσεις πληθυσμού, αλλά θα κάνει μια τεράστια διαφορά στην καθημερινή ζωή πολλών ανθρώπων που υποφέρουν από τις κακουχίες που επέφερε η κρίση.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ - ΕΠΙΛΟΓΟΣ

Οι ελληνικές εξελίξεις εξακολουθούν να αποτελούν πηγή κινδύνου για την ευρωπαϊκή οικονομία, επισημαίνει σε νέα του έκθεση το Διεθνές Νομισματικό Ταμείο, την οποία επικαλείται το πρακτορείο Reuters. Ειδικότερα, το Ταμείο υπογραμμίζει ότι η ευρωπαϊκή οικονομία παραμένει έκθετη στις δυσμενείς εξελίξεις σχετικά με την Ελλάδα.

Αυτή τη στιγμή, οι κίνδυνοι στην Ευρωζώνη είναι πιο ισορροπημένοι, προσθέτοντας ωστόσο, ότι το ενδεχόμενο μετάδοσης της ελληνικής κρίσης παραμένει «ενεργό». «Πρέπει να διασφαλιστεί ότι ο κίνδυνος μετάδοσης θα απενεργοποιηθεί» υπερθεματίζει το Ταμείο. Πάντως, σε γενικές γραμμές παρατηρείται ενίσχυση της ευρωπαϊκής ανάκαμψης, παρά την παραμονή ορισμένων εμποδίων, προστίθεται στην έκθεση.

Γι' αυτό, συνεχίζει, η Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα θα πρέπει να εφαρμόσει έως τέλους το πρόγραμμα της ποσοτικής χαλάρωσης, το οποίο εκτιμάται ότι ολοκληρώνεται τον Σεπτέμβριο του 2016. Μάλιστα, το ΔΝΤ αφήνει ανοιχτό το ενδεχόμενο περαιτέρω επιμήκυνσης του προγράμματος της ΕΚΤ, προκειμένου να εξαλειφθούν όλοι οι εν δυνάμει κίνδυνοι της Ευρωζώνης.

Σύμφωνα με τις βασικές εκτιμήσεις του ΔΝΤ, το ΑΕΠ της Ευρωζώνης αναμένεται να αυξηθεί στο 1,5% το 2015 και στο 1,7% το 2016. Παράλληλα, ο πληθωρισμός εκτιμάται ότι θα παραμείνει κοντά στο μηδέν για φέτος, ενώ από το 2016 αναμένεται σημαντική αύξηση στο 1,1%.

Σύμφωνα με όλα τα προαναφερθέντα προκύπτει ξεκάθαρα ότι έχουν πραγματοποιηθεί σημαντικά λάθη στα πλαίσια της Ευρωζώνης που οδηγούν σαφώς στην συνεχιζόμενη οικονομική κρίση:

Μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, ο Γάλλος Jean Monnet, που θεωρείται ο πατέρας της σύγχρονης Ευρώπης, υποστήριξε ότι η οικονομική ολοκλήρωση θα είναι ζωτικής σημασίας για την εξάλειψη των διηπειρωτικών συγκρούσεων. Το 1951, έγινε

ο κύριος αρχιτέκτονας της Ευρωπαϊκής Κοινότητας Άνθρακα και Χάλυβα, τη στιγμή που έγινε το πιο σημαντικό βήμα προς την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση[104].

Το επόμενο σημαντικό βήμα προς την ευρωπαϊκή ολοκλήρωση ήταν η Συνθήκη της Ρώμης το 1957. Η συνθήκη, με την οποία η Γαλλία, η Γερμανία, η Ιταλία, το Βέλγιο, η Ολλανδία και το Λουξεμβούργο καθιέρωσαν την κοινή αγορά και την Ευρωπαϊκή Οικονομική Κοινότητα (ΕΟΚ), κατάργησαν το εμπόριο δασμών μεταξύ των μελών, προκαλώντας έτσι ταχεία ανάπτυξη. Η διεύρυνση της Ευρώπης επιταχύνθηκε κατά τις δεκαετίες που ακολούθησαν, ιδίως με την υπογραφή της, το 1986, Η Ενιαία Ευρωπαϊκή Πράξη, η οποία διευκόλυνε την ανάπτυξη μιας ευρωπαϊκής εσωτερικής αγοράς, επέτρεψε την ελεύθερη ανταλλαγή κεφαλαίων, εμπορευμάτων, και ανθρώπων[105].

Τα αποτελέσματα αυτής της αμέλειας, δεν ήταν αμέσως αισθητά: Τα περιφερειακά κράτη αρχικά άνθισαν, κινούμενα μεταξύ μιας άνευ προηγουμένου πρόσβασης σε πιστώσεις από άλλα μέλη της ευρωζώνης. Αλλά μετά από την παγκόσμια οικονομική κρίση του 2007-2008, η ρευστότητα στέρεψε, αποκαλύπτοντας μη βιώσιμα ελλείμματα και μεγάλα δημόσια χρέη. Μέχρι το 2010, οι κρίσεις δημόσιου χρέους - περισσότερο έντονη στην Ελλάδα - είχαν εξαπλωθεί σε όλη την περιφέρεια, και από το 2011 η ΕΕ και το ΔΝΤ είχε θέσει σε μηχανισμό διάσωσης την Ελλάδα, την Ιρλανδία και την Πορτογαλία[106].

Μια ελληνική χρεοκοπία θα είχε προκαλέσει την έξοδο της χώρας από το ευρώ και ενδεχομένως ένα φαινόμενο ντόμινο κρίσης σε όλη την Ευρώπη. Έτσι, τον Μάιο του 2010, η τρόικα της Ευρωπαϊκής Επιτροπής, η ΕΚΤ και το ΔΝΤ δημιούργησαν το Ευρωπαϊκό Ταμείο Χρηματοπιστωτικής Σταθερότητας ώστε να παράσχουν στην Ελλάδα ένα δάνειο διάσωσης 163 δισεκατομμυρίων δολαρίων. Σε αντάλλαγμα, η χώρα θα εφάρμοζε αυστηρές περικοπές δαπανών και αυξήσεις φόρων.

Δεδομένου ότι η Ελλάδα πάλευε με τη λιτότητα τα επόμενα δύο έτη, οι όροι του πακέτου διάσωσης εξελίχθηκαν. Ένα σχέδιο διάσωσης Οκτώβριο του 2011 παρείχε στην Ελλάδα ένα δεύτερο πακέτο διάσωσης αξίας περίπου 178 δισεκατομμυρίων

[104] Hampl, M., 2010, "The Euro's Instability Pact", Wall Street Journal, Διαθέσιμο από: 29 September, p. 13
[105] Feldstein, M., 2012, "The Failure of the Euro," Foreign Affairs, Vol. 91, No. 1, 2012, pp. 105-116
[106] Leonard, M., 2011, "Four Scenarios for the Reinvention of Europe," European Council on Foreign Relations, London, 2011, pp. 1-16

δολαρίων, συμπεριλαμβανομένου ενός «εθελοντικού» κουρέματος κατά το οποίο ιδιώτες κάτοχοι του ελληνικού χρέους δέχθηκαν 50% παραγραφή. Αλλά η πολιτική κρίση ανάγκασε τον πρωθυπουργό Γιώργο Παπανδρέου να παραιτηθεί υπέρ μιας λεγόμενης τεχνοκρατικής κυβέρνησης εθνικής ενότητας το 2012. Τον Νοέμβριο του 2012, οι όροι διάσωσης τέθηκαν και πάλι σε επαναδιαπραγμάτευση, αυτή τη φορά συμπεριλαμβανομένων των χαμηλότερων επιτοκίων για τα δάνεια στην Ελλάδα[107].

Η Ιρλανδία και η Πορτογαλία ήταν οι επόμενες. Σε αντίθεση με την Ελλάδα, τα προβλήματα της Ιρλανδίας ήταν ωθούμενα από μια τραπεζική κρίση που προέκυψε από την κατάρρευση του κλάδου των ακινήτων το 2008. Δεδομένου ότι οι τράπεζες της Ιρλανδίας αντιμετώπισαν τεράστιες απώλειες από την καταρρέουσα αγορά κατοικίας, η κυβέρνηση παρενέβη για να υποστηρίξει το χρηματοπιστωτικό σύστημα. Μέχρι το Νοέμβριο του 2010, η χώρα αναγκάστηκε να ζητήσει από ΕΕ-ΔΝΤ πακέτο διάσωσης 112.000.000.000 δολαρίων σε αντάλλαγμα για τα μέτρα λιτότητας. Ως αποτέλεσμα, η ιρλανδική οικονομία γνώρισε μια από τις πιο σοβαρές υφέσεις στην ευρωζώνη, με την παραγωγή να μειώνεται κατά 10% με παράλληλη αύξηση της ανεργίας από 4,5 τοις εκατό έως περίπου 13 τοις εκατό το 2010[108].

Το έλλειμμα εξωτερικού χρηματοδοτούμενου χρέους της Πορτογαλίας - πάνω από το 10% του ΑΕΠ το 2009 - σήμαινε ότι όταν οι επενδυτές αποσύρονταν, η χώρα δεν θα μπορούσε πλέον να αυτοχρηματοδοτείται. Μέχρι το Μάιο του 2011, η χώρα χρειάστηκε ένα πακέτο διάσωσης 116 δισεκατομμυρίων δολαρίων. Η συντηρητική κυβέρνηση του πρωθυπουργού Coelho, εξελέγη τον Ιούνιο του 2011, και αμέσως εφάρμοσε μέτρα λιτότητας και η Πορτογαλία έπεσε στη βαθύτερη ύφεση των τελευταίων δεκαετιών.

Στο τέλος του 2011, το επίκεντρο της κρίσης χρέους μετατοπίζεται σε μεγαλύτερες χώρες της Ευρώπης, συμπεριλαμβανομένης της τρίτης μεγαλύτερης οικονομίας της ευρωζώνης, της Ιταλίας. Δεδομένου του δημοσίου χρέους της Ιταλίας σε περισσότερα από 2,6 τρισεκατομμύρια δολάρια, ένα σχέδιο διάσωσης δεν αποτέλεσε επιλογή.

Αντ' αυτού, ο τότε πρωθυπουργός Σίλβιο Μπερλουσκόνι αναγκάστηκε να κάνει στην άκρη προς όφελος της νέας κυβέρνησης, με επικεφαλής τον οικονομολόγο Mario

[107] Krugman, P., Obstfeld, M., Melitz, M., 2012, International Economics - Theory & Policy, Εκδόσεις Pearson

[108] Askenazy, P., Coutrot, T., Orléan, A., Sterdyniak, H., 2011, Μανιφέστο των ανήσυχων οικονομολόγων, Εκδόσεις Πόλις

Monti, που επιφορτίστηκε με τις περικοπές του προϋπολογισμού και μεταρρυθμίσεις στις συντάξεις και στην αγορά εργασίας. Το κεντροαριστερό Δημοκρατικό Κόμμα κέρδισε με μικρή διαφορά τις επόμενες εθνικές εκλογές του 2013, που οδήγησε σε μια διαδοχή ηγετών με αποκορύφωμα τον χαρισματικό Matteo Renzi, ο οποίος το 2014 έγινε ο νεότερος πρωθυπουργός της Ιταλίας. Ο Renzi, επίσης, έχει παλέψει για να εφαρμόσει διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις και να τραβήξει την Ιταλία από την ύφεση[109].

Η Ισπανία, όπως και η Ιρλανδία, αντιμετώπισαν κατάρρευση αγοράς ακινήτων που άφησε τον τραπεζικό τομέα της εξαιρετικά εκτεθειμένο. Μέχρι το 2012, αναγκάστηκε να ζητήσει πακέτο διάσωσης, και οι ηγέτες της ΕΕ συμφώνησαν να χρησιμοποιήσουν τα κεφάλαια της ευρωζώνης για να παρέχουν στην ισπανική κυβέρνηση 123.000.000 δολάρια για την ανακεφαλαιοποίηση των τραπεζών της. Στη Γαλλία, η εκλογή του σοσιαλιστή προέδρου Φρανσουά Ολάντ Μάιο του 2012 έφερε μια κυβέρνηση λιγότερο πρόθυμη να προβεί σε διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις, ακόμη και αν η ύφεση έπληξε τη χώρα, η ανεργία πλησίασε το 11%, και η ανταγωνιστική θέση της χώρας αποδυναμώθηκε[110].

Στις αρχές του 2013, ο μαζικά ανισόρροπος τραπεζικός τομέας της Κύπρου κατέρρευσε, καθώς αποτραβήχτηκαν τα ξένα κεφάλαια και άφησαν ένα μεγάλο μέρος του χρηματοπιστωτικού τομέα σε πτώχευση. Το «κούρεμα» του 2012 λήφθηκε από τους ιδιώτες κατόχους ελληνικών ομολόγων, επιδείνωσε τον πανικό, καθώς οι κυπριακές τράπεζες τηρούσαν πολλά από αυτά τα υποτιμημένα ελληνικά ομόλογα. Το Μάρτιο του 2013, η Κύπρος έλαβε πακέτο διάσωσης 13 δισεκατομμυρίων δολαρίων που απαιτούσε η μεγαλύτερη τράπεζα της χώρας, η «Λαϊκή», να κλείσει, οδηγώντας σε βαριές απώλειες τους πλούσιους καταθέτες[111].

Μέχρι το 2014, οι περιφερειακές χώρες, με εξαίρεση την Ελλάδα και την Κύπρο, είχαν ολοκληρώσει τα προγράμματα διάσωσης τους. Το Δεκέμβριο του 2013, η Ιρλανδία ήταν η πρώτη χώρα που βγήκε από το πρόγραμμα. Η Ισπανία ακολούθησε τον Ιανουάριο του 2014 και η Πορτογαλία επίσης αποχώρησε το Μάιο του 2014. Η Ιρλανδία έχει οριστεί να είναι η ταχύτερα αναπτυσσόμενη οικονομία της ευρωζώνης

[109] Kuhn, T., Stockel, F., 2014, "When European Integration Becomes Costly: The Euro Crisis and Public
[110] Hampl, M., 2012, "European Monetary Integration and a Position of Its Former Hegemon", Politická ekonomie, Vol. 60, No. 6, pp. 707–721.
[111] Braun, D., Tausendpfund, M., 2014, "The Impact of the Euro Crisis on Citizens's Support for the European Union." Journal of European Integration, Vol. 36, No. 3, pp. 231–245

το 2015. Η Πορτογαλία αναμένεται να αναπτυχθεί κατά 1,5% το 2015, και η οικονομία της Ισπανίας έχει αναπτυχθεί από το 2013[112].

Αλλά τα βαθιά διαρθρωτικά προβλήματα επιμένουν, συμπεριλαμβανομένης της επίμονα υψηλής ανεργίας, του αδύναμου τραπεζικού συστήματος, του τεράστιου χρέους και της άκαμπτης αγοράς εργασίας. Η Ισπανία, για παράδειγμα, έχει ξεκινήσει τη μεταρρύθμιση των αγορών εργασίας, προσθέτοντας τελικά θέσεις εργασίας το 2014. Ωστόσο, η ανεργία παραμένει πάνω από το 23% - η ανεργία των νέων είναι πάνω από 50% - και πολλοί ειδικοί υποστηρίζουν ότι οι τράπεζες της Ισπανίας εξακολουθούν να επιβαρύνονται από επισφαλή στοιχεία ενεργητικού. Ομοίως, η Ιρλανδία και η Πορτογαλία έχουν αναπτύξει τα δημόσια χρέη πάνω από 120% του ΑΕΠ κατά τη διάρκεια των προγραμμάτων διάσωσης τους, ενώ και οι δύο μάχονται με έναν διψήφιο αριθμό του ποσοστού ανεργίας. Η ανεργία των νέων σε ολόκληρη την ευρωζώνη έχει φτάσει το 23%, απειλώντας να δημιουργήσει μια «χαμένη γενιά»[113].

Ελλάδα υποβλήθηκε σε χρόνια οικονομική και πολιτική αναταραχή. Μέχρι το τέλος του 2014, η χώρα είχε ανάπτυξη κατά σχεδόν 2%, και είχε επιτύχει πλεόνασμα προϋπολογισμού. Ακόμα, οι συνθήκες παρέμειναν δεινές: Η ελληνική οικονομία συρρικνώθηκε κατά ένα τέταρτο, η ανεργία διατηρήθηκε στο 25%, και το φορτίο του χρέους (τώρα ως επί το πλείστον του δημοσίου τομέα) ανήλθε σε 175% του ΑΕΠ[114].

Στον απόηχο αυτών των κρίσεων, αυξήθηκε η υποστήριξη σε ευρωσκεπτικιστικά κόμματα. Το 2011, οι ηγέτες της ΕΕ συμφώνησαν σε μία υποστηριζόμενη από την Γερμανία δημοσιονομική ένωση που επιτρέπει στις Βρυξέλλες να υπαγορεύουν τους εθνικούς προϋπολογισμούς, και το 2012 άρχισε η διαδικασία δημιουργίας μιας τραπεζικής ένωσης σε επίπεδο ευρωζώνης.

Η ΕΚΤ βρίσκεται στο κέντρο της θεσμικής ανάπτυξης της ΕΕ, δεδομένης της κεντρικότητας της νομισματικής πολιτικής για την αναζωογόνηση των οικονομιών

[112] [117] [118] Braun, D., Tausendpfund, M., 2014, "The Impact of the Euro Crisis on Citizens's Support for the European Union." Journal of European Integration, Vol. 36, No. 3, pp. 231–245

του μπλοκ. Το 2012, η τράπεζα παρουσίασε ένα πρόγραμμα που της επιτρέπει να αγοράσει έως και απεριόριστα κρατικά ομόλογα[115].

Έως το 2015, εν μέσω απειλών του αποπληθωρισμού, η ΕΚΤ ανακοίνωσε μια ευρωπαϊκή εκδοχή ανορθόδοξης νομισματικής πολιτικής, γνωστή ως ποσοτική χαλάρωση, ή QE. Σύμφωνα με το σχέδιο, η ΕΚΤ θα αγοράσει χρηματοοικονομικά στοιχεία αξίας 1,3 δισεκατομμυρίων δολαρίων 1.300 σε μια προσπάθεια να αποφευχθεί μια καθοδική πορεία πτώσης των τιμών και αναβαλλόμενων καταναλωτικών δαπανών. Ο αποπληθωρισμός επιδεινώνει τη χαμηλή ζήτηση της ευρωζώνης, τις χαμηλές επενδύσεις και την αδυναμία δανεισμού, καθιστώντας την αποκατάσταση της ανάπτυξης εξαιρετικά δύσκολη και οδηγώντας το ΔΝΤ να υποβαθμίσει τις προοπτικές της περιοχής για το 2015 και το 2016.

Η ΕΚΤ έχει κρίνει τέτοια μέτρα αναγκαία, λόγω της αδυναμίας των βασικών οικονομιών της Ευρώπης. Ενώ η περιφέρεια ανακάμπτει, οι μεγάλες οικονομίες, αυτές αναπτύσσονται οριακά. Η Γαλλία και η Ιταλία, εν τω μεταξύ, συνεχίζουν να αγωνίζονται για να εφαρμόσουν τις δικές τους διαρθρωτικές μεταρρυθμίσεις. Και οι δύο οικονομίες απέτυχαν να εκπληρώσουν τους στόχους του προϋπολογισμού και του ελλείμματος της ΕΕ για το 2015, τονίζοντας και πάλι την ένταση ανάμεσα στις απαιτήσεις των Βρυξελλών και τις πολιτικές πραγματικότητες των κρατών μελών της.

[115] Feldstein, M., 2010, “Let Greece take a Eurozone “holiday”, Financial Times, Διαθέσιμο από: 16 Φεβρουαρίου 2010

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Μήλιου, Γ., Σωτηρόπουλος, 2010, "Καλωσορίσατε στην έρημο του «ευρωπαϊκού» καπιταλισμού", Θέσεις, 2010.

2. Λαπαβίτσας, Κ., 2011, "Debrocracy", Εκδόσεις Λιβάνη

3. Λαπαβίτσας, Κ., 2012, «Ρήξη; Διέξοδος από την κρίση της Ευρωζώνης», Εκδόσεις Λιβάνη

4. Gros, D., Mayer, T., 2010, "Towards a euro(pean) Monotery Fund", Center for European Policy Studies, Διαθέσιμο από: 8 Φεβρουαρίου 2010

5. Feldstein, M., 2010, "Let Greece take a Eurozone "holiday", Financial Times, Διαθέσιμο από: 16 Φεβρουαρίου 2010

6. Ostry, J., 2010, "Capital inflows: The Role of Controls", IMF Staff Position Note, Διαθέσιμο από: 19 Φεβρουαρίου 2010

7. Tsoukalis, L., 2003, "The New European Economy Revisited", Εκδόσεις Oxford University Press

8. McNamara, K., 2005, "Economic and Monetary Union", Στο: Wallace, W., Wallace H., Pollack, M., "PolicyMaking in the European Union", Εκδόσεις Oxford University Press

9. Marzinotto, B., Sapir A., Wolff, G., 2011, "What Kind of Fiscal Union?" Bruegel Policy Brief, No. 6, 2011, pp. 1-8. Διαθέσιμο στο: http://www.bruegel.org/publications/publication-detail/publication/646-what-kind-of-fiscal-union/, Τελευταία επίσκεψη: 15/7/2015

10. Pisani-Ferry, J., 2012. "The Euro Crisis and the New Impossible Trinity," Bruegel Policy Contribution, No. 1, 2012, pp. 1-16. Διαθέσιμο στο: http://www.bruegel.org/publications/publication-detail/publication/674-the-euro-crisis-and-the-new-impossible-trinity/, Τελευταία επίσκεψη: 15/7/2015

11. Feldstein, M., 2012, “The Failure of the Euro,” Foreign Affairs, Vol. 91, No. 1, 2012, pp. 105-116.

12. Leonard, M., 2011, “Four Scenarios for the Reinvention of Europe,” European Council on Foreign Relations, London, 2011, pp. 1-16. Διαθέσιμο στο: http://www.ecfr.eu/page//ECFR43_REINVENTION_OF_EUROPE_ESSAY_AW1.pdf, Τελευταία επίσκεψη: 17/7/2015

13. Auerback, M., 2011, “A ‘United States of Europe’ or Full Exit from the Euro?” International Journal of Political Economy, Vol. 39, No. 4, 2011, pp. 87-102. doi:10.2753/IJP0891-1916390404

14. Papadimitriou D., Wray, L., 2011. “Euroland in Crisis as the Global Meltdown Picks up Speed—Working-Paper No. 693,” Levy Economics Institute of Bard College, New York, 2011. Διαθέσιμο στο: http://www.levyinstitute.org/pubs/wp_693.pdf, Τελευταία επίσκεψη: 16/7/2015

15. Soares, A., 2012, "The Euro Crisis. What Went Wrong with the Single European Currency?" Beijing Law Review, Vol. 3 No. 3, 2012, pp. 81-91. doi: 10.4236/blr.2012.33011.

16. Bagus, P., 2011, “The Tragedy of the Euro.” The Independent Review, Vol. 15, No. 4, pp. 563–576.

17. Bohn, F., de Jong, E., 2011, “The 2010 Crisis Stand-off between France and Germany.” International Economics and Economic Policy, Vol. 8, No. 1, pp. 7–14.

18. Braun, D., Tausendpfund, M., 2014, “The Impact of the Euro Crisis on Citizens’s Support for the European Union.” Journal of European Integration, Vol. 36, No. 3, pp. 231–245.

19. Buti, M., Carnot, N., 2012, “The EMU Debt Crisis: Early Lessons and Reforms.” Journal of Common Market Studies, Vol. 50, No. 6, pp. 899–911.

20. Coenen, G., Straub, R., Trabant, M., 2012, “Fiscal Policy and the Great Recession in the Euro Area.” American Economic Review, Vol. 102, No. 3, pp. 71–76.

21. De Grauwe, P., Ji, Y., 2013, “Self-fulfi lling Crises in the Eurozone: An Empirical Test.” Journal of International Money and Finance, Vol. 34, pp. 15–36. Volume 24, No. 1 - 2015 PRAGUE ECONOMIC PAPERS 103

22. Drudi, F., Durré, A., Mongelli, F., 2012, “The Interplay of Economic Reforms and Monetary Policy. The Case of the Eurozone.” Journal of Common Market Studies, Vol. 50, No. 6, pp. 881–898.

23. Eichengreen, B., 2011, “The Euro’s Never-Ending Crisis.” Current History, Vol. 110, No. 734, pp. 91–96.

24. Feldstein, M., 2012, “The Failure of the Euro: the Little Currency that Couldn’t.” Foreign Aff airs, Vol. 91, No. 1, pp. 105–116.

25. Giavazzi, F., 2010, “Why the Current Account Matters in a Monetary Union: Lessons from the Financial Crisis in the Euro Area”, Εκδόσεις Centre for Economic Policy Research.

26. Gros, D., 2013, “Foreign Debt Versus Domestic Debt in the Euro Area.” Oxford Review of Economic Policy, Vol. 29, No. 3, pp. 502–517.

27. Hampl, M., 2010, “The Euro’s Instability Pact”, Wall Street Journal, Διαθέσιμο από: 29 September, p. 13

28. Hampl, M., 2012, “European Monetary Integration and a Position of Its Former Hegemon”, Politická ekonomie, Vol. 60, No. 6, pp. 707–721.

29. Janáčková, S., 2004, “Eurozone Expansion.” Eastern European Economics, Vol. 42, No. 2, pp. 6–44.

30. Janáčková, S., 2010, The Eurozone Crisis and the Debt Crisis of the Developed World. Prague: Center for Economics and Politics.

31. Jones, E., 2009, "The Euro and the Financial Crisis." Survival, Vol. 51, No. 2, pp. 41–54.

32. Karras, G., 2011, "From Hero to Zero? The Role of the Euro in the Current Crisis." International Advances in Economic Research, Vol. 17, No. 3, pp. 300–314.

33. Klaus, V., 2012, Europe - The Shattering of Illusions. London: Bloomsbury Publishing.

34. Klaus, V., 2004, "The Future of the Euro - An Outsider's View." CATO Journal, Vol. 24, No. 1–2, pp. 171–177.

35. Kohout, P., 2010, Post-Crisis Finances. Prague: Grada.

36. Kouretas, G., Vlamis, P., 2010, "The Greek Crisis – Causes and Implications." Panoeconomicus, Vol. 57, No. 4, pp. 391–404.

37. Krugman, P., 2010, "The Spanish Tragedy." New York Times, 5 February 2010.

38. Kuhn, T., Stockel, F., 2014, "When European Integration Becomes Costly: The Euro Crisis and Public

39. Περιοδικό Ουτοπία, 2011, Αφιέρωμα Ευρώπη – Ευρώπη, Τεύχος 96, Σεπτέμβριος – Οκτώβριος 2011

40. Van Overtveldt, J., 2012, Το τέλος του ευρώ: Το αβέβαιο μέλλον της Ευρωπαϊκής Ένωσης, Μεταίχμιο

41. Λαπαβίτσας, Κ., Καλτενμπρούνερ, Α., Λαμπρινίδης, Γ., Λίντο, Ντ., Μεντγουέι, Τζ., Μίτσελ, Τζ., Παϊνσέιρα, Χ., Πάουελ, Τζ., Πίρες, Ε.,

Στένφορς, Α., Τέλες, Ν., 2010, Η ευρωζώνη ανάμεσα στη λιτότητα και την αθέτηση πληρωμών, Εκδόσεις Λιβάνη

42. Γολέμης, Χ., 2010, Transform! Υπόμνημα Των Ευρωπαίων Οικονομολογων 2009/2010, Εκδόσεις Νήσος

43. Askenazy, P., Coutrot, T., Orléan, A., Sterdyniak, H., 2011, Μανιφέστο των ανήσυχων οικονομολόγων, Εκδόσεις Πόλις

44. Krugman, P., 2009, The Return Of Depression Economics, Εκδόσεις: Norton

45. Krugman, P., Obstfeld, M., Melitz, M., 2012, International Economics - Theory & Policy, Εκδόσεις Pearson

46. Amable, B., (2003), The Diversity of Modern Capitalism, Εκδόσεις: Oxford

47. Berg, A., Pattillo, C., (2000), The Challenge of Predicting Economic Crises, Εκδόσεις: International Monetary Fund

48. Glick, R., Moreno, R., Spiegel, M., (2001), Financial Crises in Emerging Markets, Εκδόσεις: Cambridge University Press

49. Gorton, G., (2012), Misunderstanding Financial Crises: Why We Don't See Them Coming, Εκδόσεις: Oxford University Press

50. Gup, B., (2010), The Financial and Economic Crises: An International Perspective, Εκδόσεις: Edward Elgar Publishing

51. Krugman, P., (2009), The Return Of Depression Economics, Εκδόσεις: Norton

52. Krugman, P., Obstfeld, M., Melitz, M., (2012), International Economics - Theory & Policy, Pearson

53. Obstfeld, M., Cho, D., Mason, A., (2012), Global Economic Crisis: Impacts, Transmission and Recovery, Εκδόσεις: Edward Elgar Publishing

54. Ασπρίδης, Γ., Χατζηζαφειρίου, Θ., (2011), «Πρώτα ο άνθρωπος, μετά η απληστία». Πως η παγκόσμια οικονομική κρίση διαμορφώνει το κράτος πρόνοιας - Η περίπτωση της Ελλάδας

55. Δήμα, Ε., (2011), Διεθνής Χρηματοοικονομική Κρίση – Κρίση Ανακύκλωσης Πλεονασμάτων

56. Καμπόλης, Χ., Τραυλός, Ν., (2008), Τα αίτια της πρόσφατης παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης

57. Καραμεσίνη, Μ., (2006), Σημειώσεις Για Το Μάθημα «Οικονομικές Θεωρίες Της Κοινωνικής Πολιτικής»

58. Καρούλια, Σ., Γάκη, Ε., Λαγός, Δ., (2013), Η επίδραση της παγκόσμιας οικονομικής κρίσης στον τουρισμό: μια συγκριτική μελέτη

59. Μηλιός, Γ., Λαπατσιώρας, Σ., Οικονομάκης, Γ., (2003), Εισαγωγή Στην Οικονομική Ανάλυση

60. Μητράκος, Θ., (2012), Οι επιπτώσεις της τρέχουσας κρίσης στους κοινωνικούς δείκτες

61. Πάπα, Ι., (2009), Ο Έμπορος, ο Τραπεζίτης και ο 'Γύρος της Ντόχα', Δημοσιεύτηκε στην Ναυτεμπορική, 11/7/2009

62. Παπαϊωάννου, Σ., (2005), Κρίση, κριτική και συγκεκριμένη ουτοπία: Το παράδειγμα της εκπαίδευσης

63. Στεφανάδης, Χ., (2011), Πολιτική οικονομία εν μέσω κρίσης

64. Ταμουραντζής, Α., (2012), Οι Διεθνείς Οικονομικές κρίσεις από το 1973 έως σήμερα

65. Τήνιος, Π., (2010), Ρίσκο, Αβεβαιότητα και η Οικονομική κρίση

66. Χαρδούβελης, Γ., (2012), Το χρονικό της διεθνούς και συνακόλουθης ελληνικής και ευρωπαϊκής κρίσης: αίτια, επιπτώσεις, αντιδράσεις, προοπτική

67. Boyer, R., Saillard, Y., (2003), A summary of regulation theory

68. Ferrari-Filho, F., Conceição, O., (2005), The Concept of Uncertainty in Post Keynesian Theory and in Institutional Economics

69. Hanappi, H., (2012), Can Europe survive? Ten Commandments for Europe's Next Ten Years